

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET – NIKŠIĆ
STUDIJSKI PROGRAM GEOGRAFIJA

MAJA RADOSAVOVIĆ

ULOGA TURIZMA U RAZVOJU OPŠTINE PLUŽINE

MASTER RAD

Nikšić, 2024 godina

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET – NIKŠIĆ
STUDIJSKI PROGRAM GEOGRAFIJA

ULOGA TURIZMA U RAZVOJU OPŠTINE PLUŽINE

MASTER RAD

Mentor: prof.dr Dragica Mijanović

Kandidat: Maja Radosavović

Br.indeksa 1/22

Nikšić, 2024

PODACI I INFORMACIJE O STUDENTU

Ime i prezime: Maja Radosavović

Datum i mjesto rođenja: 10.05.1984.godine, Podgorica

Naziv završenog osnovnog studijskog programa i godina završetka studija: osnovni akademski Studijski program geografija, 2021.godine.

INFORMACIJE O MASTER RADU

Naziv master studija: Master akademski Studijski program geografija

Naslov rada: Uloga turizma u razvoju opštine Plužine

Fakultet na kojem je rad odbranjen: Filozofski fakultet – Nikšić

UDK, OCJENA I ODBRANA MASTER RADA

Datum prijave master rada:

Mentor: prof. dr Dragica Mijanović

Komisija za ocjenu/odbranu master rada: prof.dr Dragica Mijanović

Prof. dr Goran Barović

Docent dr Duško Vujačić

Lektor:

Datum odbrane:

Datum promocije:

IZJAVA O AUTORSTVU

Kandidat: Maja Radosavović

Na osnovu člana 22. Zakona o akademskom integritetu, ja dolje potpisana

IZJAVLJUJEM

Pod punom krivičnom i materijalnom odgovornošću da je master rad pod nazivom „Uloga turizma u razvoju opštine Plužine“ rezultat sopstvenog istraživačkog rada, da nijesam kršila autorska prava i koristila intelektualnu svojinu drugih lica i da je navedeni rad moje originalno djelo.

Nikšić, datum

Potpis studenta:

SADRŽAJ:

UVOD	7
1. PREDMET, ZADACI I CILJ ISTRAŽIVANJA, POLAZNE HIPOTEZE I NAUČNE METODE ISTRAŽIVANJA	8
2. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA	10
3. TEORIJSKI OKVIR ZA PROUČAVANJE ZNAČAJA TURIZMA U RAZVOJU	11
4. SAOBRAĆAJNO – GEOGRAFSKI I TURISTIČKI POLOŽAJ OPŠTINE PLUŽINE	12
5. FIZIČKO – GEOGRAFSKE KARAKTERISTIKE I TURISTIČKE VRIJEDNOSTI OPŠTINE PLUŽINE	13
5.1. Geološka građa	13
5.2. Geomorfološke vrijednosti	16
5.3. Hidrološke vrijednosti	22
5.4. Pedološke karakteristike	25
5.5. Bogatstvo flore i faune	25
6. DRUŠTVENO – GEOGRAFSKE KARAKTERISTIKE I TURISTIČKE VRIJEDNOSTI OPŠTINE PLUŽINE	32
6.1. Kulturnoistorijski razvoj	32
6.2. Demografske karakteristike	33
6.3. Antropogene turističke vrijednosti (Sakralna i profana arhitektura, manifestacije)	35
6.4. Naselja	37
6.5. Privredne karakteristike	39
7. OSTVARENI STEPEN RAZVOJA TURIZMA OPŠTINE PLUŽINE	42
7.1. Stepen razvoja turizma	42
7.2. Materijalna osnova razvoja turizma	49
7.3. Turizam i druge privredne djelatnosti	57
7.4. Obim i struktura turističkog prometa	59
8. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	61
ZAKLJUČAK	77
LITERATURA	79

PRILOZI

UVOD

Zainteresovanost za obradu ove teme proizilazi iz činjenice da u Crnoj Gori postoje opštine sa izuzetnim prirodnim i kulturnim vrijednostima i potencijalima, to je i opština Plužine. Opština Plužine nalazi se u sjeverozapadnom dijelu Crne Gore, na granici prema Bosni i Hercegovini. Opština ima površinu od 854 km², a prema prvim rezultatima popisa 2023. godine imala je 2 232 stanovnika. Prosječna gustina naseljenosti iznosila je 2,6 st/km².

Danas je turizam postao stvarnost, potreba i želja turista, ali i instrument i nosilac razvoja područja. Turizam je jedna od djelatnosti koja može značajnije imati uticaj na socijalnu, ekonomsku, fizionomsku i funkcionalnu strukturu prostora, koja može zaustaviti migracije prema drugim razvijenijim područjima i doprinijeti ekonomskom razvoju nerazvijenih opština. Ekoturizam i ruralni turizam, za koje postoje značajni potencijali i atraktivni motivi u opštini Plužine, su prihvaćeni u mnogim zemljama kao osnovni pokretači razvoja i revitalizacije prostora.

1. PREDMET, ZADACI I CILJ ISTRAŽIVANJA, POLAZNE HIPOTEZE I NAUČNE METODE ISTRAŽIVANJA

Predmet istraživanja je analiza trenutnog stanja turizma u opštini Plužine i efekti dosadašnjeg razvoja, kao i analiza okruženja i svih faktora relevantnih za upravljanje turizmom na ovom prostoru. S obzirom da je opština Plužine destinacija koja se nalazi između faze istraživanja i uključivanja na turističko tržište, bilo je primarno da se odrede ciljna tržišta od kojih se može očekivati najveći broj posjetilaca i turista, a zatim da se utvrdi na koji ciljni tržišni segment je potrebno usmjeriti marketinške aktivnosti. Od turističke ponude možemo izdvojiti ruralni turizam (Etno sela), rafting rijekom Tarom, lov i ribolov, posjete jezerima (Pivsko, Trnovačko, Stabljansko i Škrčka), planinarenje, pješaćenje, zimski sportovi i dr.

Osnovni motiv istraživanja je pokušaj da se dokaže da turizam može biti značajan faktor razvoja na posmatranom prostoru. Opština Plužine pruža izuzetne potencijale za turistički razvoj, a nedovoljno se pažnje posvećivalo ulaganju u njegov razvoj i afirmaciji. Cilj istraživanja je i ispitivanje mogućnosti transformacije ovog pretežno ruralnog prostora opštine Plužine, praznog ili neobrađenog prostora koji se nalazi između seoskih naselja, koji je uglavnom nenaseljen, u turistički uređene prostore pogodne za razvoj eko, seoskog i izletničkog turizma. Zaštićeni prostori mogu obezbijediti mogućnosti za višestruku korist: stvaranje prihoda i otvaranje novih radnih mjesta, za monitoring i istraživanje, za edukaciju o zaštićenim područjima, za turizam i rekreaciju. S druge strane, bogatstvo raznovrsnih elemenata historijskog nasleđa i kulturnog stvaralaštva, koje su stvarali godinama i još uvijek stvaraju narodi različitih nacionalnih pripadnosti, su vrijednosti koje mogu privući veliki broj turista i zadovoljiti njihove različite kulturne potrebe.

U istraživanju se polazi od opšte hipoteze da je turizam jedna od djelatnosti koja može imati značajan uticaj na socijalnu, ekonomsku, fizionomsku i funkcionalnu strukturu prostora, te može doprinijeti podizanju kvaliteta i standarda života lokalnog stanovništva.

Istraživačke hipoteze su:

- Opština Plužine ima dobru motivsku osnovu za razvoj turizma.
- Lokalno stanovništvo ima pozitivan stav prema turističkom razvoju u opštini Plužine.
- Lokalna zajednica ima veliki značaj u razvoju turizma ove opštine.
- Lokalna vlast je prepoznala turizam kao jednu od strateških grana razvoja.

Metode koje ćemo koristiti prilikom izrade rada su: metod klasifikacije, analize i sinteze, metoda komparacije, sistematizacije, statističke i matematičke, kao i kartografski metod.

Metodu klasifikacije koristićemo za selekciju i klasifikovanje građe i dobijenih podataka iz terenskog istraživanja na terenu, kroz razgovor sa zaposlenima u preduzećima koja se bave aktivnostima vezanim za turizam, a posluju na posmatranom prostoru, kroz obilaske najvažnijih i najpoznatijih kulturnih i prirodnih motiva, upoznavanje postojeće turističke infrastrukture. Metoda sinteze i analize dolazi kao sledeća faza u obradi statističkih i drugih podataka. Tom prilikom će se analizirati stepen razvoja turizma, materijalna osnova razvoja turizma, odnos

turizma i drugih privrednih djelatnosti, obim i struktura turističkog prometa. Metodom sinteze će se kompletan materijal objedinjavati, dok će se metodom sistematizacije klasifikovati po karakterističnim parametrima relevantnim za određena područja proučavanja. Komparativna metoda omogućiti će nam da sagledamo razvoj svakog oblika turizma pojedinačno, kako bi međusobnim upoređivanjem došli do određenih osobenosti, zakonitosti i različitosti u razvoju svakog od njih. Matematičkim i statističkim metodom dolaziti ćemo do određenih proračuna: broja posjetilaca, broja noćenja, dužina boravka, odnos između broja domaćih i stranih posjetilaca itd. Za predstavljanje statističkih pokazatelja i rad sa statističkim materijalom u radu će biti korišćen Microsoft Excel za izradu tabela i grafikona. Kartografskim metodom (tematskim kartama) biće prikazani: turistički centri, najznačajniji turistički objekti, turistički pravci itd.

U cilju istraživanja turističke tražnje i utvrđivanja tržišnog potencijala turizma sprovedeno je elektronsko anketno istraživanje domicilnog stanovništva i turista koji su boravili u Plužinama i okolnom prostoru koji pripada opštini. Instrument korišćen za ovo istraživanje je anketni upitnik sastavljen iz dva dijela.

Prvi dio se odnosi na socio-demografski profil ispitanika (pol, godine starosti, obrazovanje). U drugom dijelu upitnika istražen je odnos ispitanika prema turizmu i razvoju turizma u opštini Plužine.

Upitnik je distribuiran elektronskim putem. klikom na link:

https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdSqBuxjuMVlDfVDODAOjpapzl_yoNXXEUIghUXF3ykO-0EaQ/viewform?pli=1. Po završetku popunjavanja upitnika, podaci su slati automatski u bazu podataka. Poslat je na 300 adresa, a upitnik je pravilno popunilo 200 ispitanika.

2. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

Za obradu geografskog i saobraćajnog položaja i prirodnih karakteristika i potencijala opštine Plužine u radu su korišćeni podaci iz knjiga i monografija Radojičić B (2008, 2008 i 2015): prilikom obrade voda i njihovih motivskih potencijala poslužili smo se podacima iz knjiga: Radojičić B. (2005) i Spasojević V. (2007).

U knjizi, autora: Bakić R. i Mijanović D. (2008), obrađen je demografski razvoj opštine Plužine od druge polovine XX vijeka u okviru obrade razvoja po opštinama, što će poslužilo kao značajan izvor podataka za poglavlje o demografskom razvoju. Radovi: Mijanović D., Brajušković – Popović M. (2022) i Mijanović D., Brajušković M. (2018) poslužili su kao izvor podataka i metodološki okvir za obradu strukturnih karakteristika stanovništva i seoskih naselja opštine. Za ovo poglavlje bitne podatke nalazimo i u Baznoj studiji rađenoj za potrebe PPCG-Demografski razvoj (2018).

Prilikom analize turističkih vrijednosti opštine Plužine koristili smo se podacima, metodologijom i rezultatima od autora: Blagojević O. (1996) za poglavlje o kulturno istorijskom razvoju opštine, Devedžić M, (2011) za proučavanje antropogenih turističkih vrijednosti. Kao metodološki okvir za obradu potencijala i ostvarenog stepena razvoja turizma u opštini Plužine poslužili su knjige i radovi: Jovičić D. (2008), Pasinović M. (2006). Prilikom analize turističkih potencijala i stepena njihove iskorišćenosti u opštini koristili smo rezultate radova: Nikolić S. (2000), Kasalica V. (2008), Mijović P. (1980), Radović M. (2010), Perošević N., Manojlović B. (2022).

U radu smo se u značajnoj mjeri oslanjali na izvore, posebno statističku građu vezanu za turistički promet Uprave za statistiku - Monstat, koja čini osnovu za dalja istraživanja, zatim na rezultate sprovedene ankete koja je data u radu kao prilog.

3. TEORIJSKI OKVIR ZA PROUČAVANJE ZNAČAJA TURIZMA U RAZVOJU

Proučavanje značaja turizma u razvoju uključuje često analizu različitih uticaja i aspekata koje turizam može imati na ekonomski, socijalni, kulturni i ekološki razvoj destinacije. Evo teorijskog okvira koji se često koristi za proučavanje značaja turizma:

Ekonomski aspekti: Direktni doprinos: Analizira se direktni ekonomski doprinos turizma, ubrajajući prihode od turizma, zaposlenost u turističkom sektoru i uvećanje lokalnih prihoda.

Indirektni doprinos: Istražuje se kako turizam ima uticaja na druge sektore ekonomije, kao što je poljoprivreda, trgovina i građevinska industrija.

Socijalni aspekti: Zapošljavanje i obrazovanje: Istražuje se uticaj turizma na zapošljavanje i obrazovanje lokalnog stanovništva.

Sociokulturna interakcija: Ispituje se kako turizam ima uticaja na međukulturalnu razmjenu i razumijevanje između lokalne zajednice i posjetilaca.

Kulturni aspekti: Očuvanje kulturne baštine: Proučava se kako turizam može pozitivno ili negativno uticati na očuvanje lokalne kulturne baštine.

Kulturna razmjena: Analizira se doprinos turizma u promociji kulturne raznolikosti i razumijevanju između različitih zajednica.

Ekološki aspekti: Očuvanje prirodne sredine: Razmatra se uticaj turizma na životnu sredinu, ubrajajući mjere očuvanja, upravljanje otpadom i zaštita biodiverziteta.

Održivi turizam: Bazira se na promociju šema koje podržavaju dugoročnu zaštitu ekološke ravnoteže.

Politike i planiranje: Upravljanje destinacijom: Analizira se efikasnost politika i strategija koje destinacija koristi kako bi upotrijebila prednosti turizma i svela na minimum negativne efekte.

Učešće lokalne zajednice: Potencira se važnost uključivanja lokalnog stanovništva u procese odlučivanja i planiranja.

Ovaj teorijski okvir pruža cjelovit pogled na različite aspekte uticaja turizma na razvoj određene destinacije. Važno je istaći da je održivi razvoj često glavna komponenta, kako bi se obezbijedilo da turizam donosi koristi bez dugoročnog negativnog uticaja.

4. SAOBRAĆAJNO- GEOGRAFSKI I TURISTIČKI POLOŽAJ OPŠTINE PLUŽINE

U Saobraćajno-geografskom pogledu opština Plužine karakteriše se specifičnim geografskim položajem i terenskim karakteristikama.

Plužine se nalaze u sjeverozapadnom dijelu Crne Gore, blizu granice sa Bosnom i Hercegovinom. Ova opština je smještena u pitomoj kotlini koju okružuju planinski masivi Durmitora, Volujaka i Maglića sa jedne strane, i velelepni kanjon Tare sa druge strane. Ovo su prirodne granice koje odvajaju ovu opštinu od susjednih opština Žabljak, Šavnik, Nikšić, Gacko i Foča. Sa istoka je granica koja je odvaja od opštine Žabljak - to su grebeni Durmitora i kanjon Sušice, na jugo-istoku južni obronci Durmitora i kanjon Komarnice odvajaju ovu opštinu od opštine Šavnik, prema jugu je grebenima Vojnika i Javorka odvojena od opštine Nikšić, a na zapadu grebenom Golije. Odvojenost od opština Gacko i Foča, u Republici Srpskoj, prema zapadu ide Ledenicom, prevojem Ravno, Volujakom i Magličem, a sjeverna granica počinje od Maglića, preko Ulobića i Vučeva, završava na Šćepan Polju kod sastavaka Pive i Tare. (<https://www.pluzine.me/>) (<https://durmitor.wordpress.com/about/pluzine/>).

Što se tiče saobraćajne povezanosti, teritorija opštine Plužine ima pristup putevima koji povezuju ovo područje sa drugim dijelovima Crne Gore i regiona. Putevi su važan faktor za ekonomski razvoj i turističku privlačnost ovog područja. Opština Plužine je povezana sa ostalim susjednim opštinama samo drumskim komunikacijama. U ovu svrhu potencijali Pivskog jezera nijesu iskorišćeni. Glavni dio putne mreže čini magistralni put M-18 : Nikšić – Plužine - Šćepan Polje. Ovaj put povezuje Plužine sa Nikšićem i dalje sa Podgoricom. Povezanost sa susjednom opštinom Žabljak je regionalnim putem R-14: Virak – Trsa - Plužine, koji ima veliki značaj za lokalno stanovništvo. (PUP -Plužine-2012.god)

Istraživanje o saobraćaju, sprovedeno 2004.godine na mreži magistralnih i regionalnih puteva, pokazalo je opterećenje od 3.000 vozila na dan na putu M-18, pravac Šćepan Polje - Nikšić. Ovo opterećenje na putu R-14 je 440 vozila na dan. (PUP -Plužine-2012.god)

Jedna od važnih saobraćajnica je i put koji vodi od Plužina ka lokalnom putu L-1 i naselju Stabna. (PUP -Plužine-2012.god)

Javni prevoz se ostvaruje međugradskom linijom Plužine – Nikšić - Podgorica. Lokalni prevoz, koji povezuje Plužine sa nekim seoskim naseljima, vrši se kombi vozilima, a organizovani školski prevoz vrši se kombi prevozom pravcem Plužine – Goransko – Seljani. Važan saobraćajni pravac je put koji vodi prema sjeveru ka granici sa Bosnom i Hercegovinom, otvarajući put ka gradovima u toj susjednoj zemlji. (PUP -Plužine-2012.god)

Turistički položaj predstavlja odnos opštine Plužine prema glavnim turističkim pravcima i konkurentnim turističkim destinacijama. U turističkom smislu velika pogodnost ove opštine je što ona predstavlja tranzitnu teritoriju preko koje prolaze putni pravci iz susjedne države Bosne i Hercegovine, jer se nalazi na samoj granici sa ovom državom, ali i iz Srbije jer se preko Bosne i Hercegovine vezuju za Crnu Goru.

5. FIZIČKO-GEOGRAFSKE KARAKTERISTIKE I TURISTIČKE VRIJEDNOSTI OPŠTINE PLUŽINE

5.1. Geološka građa

Pretpostavlja se da su stijene koje su prisutne na teritoriji opštine Plužine nastale u periodu od peije nekih 250 miliona godina, odnosno u geološkoj eri mezozoika. Teren opštine izgrađen je od mnogobrojnih mezozojskih formacija koje obično pripadaju kredama, juri, ali i trijasu. Sa druge strane geološke tvorevine koje su prisutne iz doba kenozoika dosta su rasprostranjenije. Za njih je poznato da su nastale kako u starijem paleogenu, tako i u mlađem neogenu ali i kvartaru. Ipak nekih 50% teritorije zapravo čine trijaske stijene. Najstariji segmenti ovog područja se nalaze u erozionim prozorima Mratinja i Šćepan polja (u dolini Tare i Pive). Posmatrajući litološki sastav donjotrijaskih naslaga, može se uočiti prisustvo mnogobrojnih liskunovitih pješčara, alevrolita, laporaka, ali i kvarcanih konglomerata, kvarcanih pješčara i grauvaka. Takođe, prisutni su i pjeskoviti i oolitični krečnjaci. Stijene srednjeg trijasa imaju znatno veće rasprostranjenje, predstavljeni su anizijskim i ladinskim sedimentima i vulkanskim stijenama. Najveće rasprostranjenje imaju karbonati gornjeg trijasa. U području Mratinja odnosno na sjevernim padinama Volujka otkriveni su anizijski krečnjaci i dolomiti (u pitanju su južne padine Bioča, Žagrice, Goranska, Seljana i Šćepan polja). Obično se javljaju konkordantno na donjotrijaskim sedimentima ili na čelu Durmitorske tektonske jedinice – preko Durmitorskog fliša. Poznato je da su krečnjaci stratifikovani i masivni u različitom stepenu dolomitisanosti. Ukupna debljina anizijskih karbonata je oko 300 m. (Radojičić B., 2008).

Predstavljene uglavnom andezitima, manje keratofirima a rijetko i spilitima su vulkanske stijene srednjeg trijasa otkrivene u kanjonima Tare i Pive u području Šćepan polja na Planinici, u ataru Mratinja, kod Pivskog manastira i u Seljanima. Najveće rasprostranjenje od svih formacija imaju Ladinski krečnjaci sa rožnacima. Najviše su zastupljeni na prostoru Pivske planine i Bioča, a zatim na terenu Vučeva, Maglića i Volujaka. Otkriveni su i na Žagrici, kod Goranska i u ataru Seljana na maloj površini. Na prostoru Pivske Planine, Vučeva i Bioča, ladinske krečnjake izgrađuju uglavnom zoogenosprudni sivi krečnjaci sa sočivima dolomita ili slojevitih krečnjaka sa rožnacima. Takođe, nizvodno od Plužina, Kanjonske doline rijeke Pive, rijeku Sušicu kao i donji tok Tare izgrađuju ladinski krečnjaci čija je debljina preko 500 m. Krečnjaci poput, ladinskih i gornjotrijaskih prepoznati su kao posebna geološka jedinica na prostoru Planinice i Donjih i Gornjih Crkvice – na Pivskoj planini. Njihova debljina uglavnom iznosi do 250 m. Kada je riječ o krečnjacima i dolomitima gornjeg trijasa (T3), gornjotrijaski krečnjaci sa dolomitima izdvojeni su sa desne strane Komarnice i Pive i to u terenima poput: Bezube-Dubljevići-Borkovići, na malim površinama između Pišča i Škrke, na Durmitoru, na zapadnoj padini Planinice. Zatim, ovi krečnjaci su sa lijeve strane istih rijeka razvijeni u: Seljanima, Goransku, Žagrici, Bioču i Volujaku. Poznato je i da su manje pojave ovih stijena otkrivene u Breznima i Živi. Na lokalitetu Pivske Župe, gornji trijas počinje sa transgresivnim laporcima i laporovitim krečnjacima sa brahiopodima (u lokacijama gdje su razvijeni crveni boksiti). Obično su debljine do 10 m. Zatim, u samom stubu slijede sivi i svijetlosivi dolomiti, dolomitični krečnjaci i sparitski stratifikovani krečnjaci sa megalodonima. U izvorišnom dijelu Pive (iznad Sinjca), najviše su razvijeni dolomiti. Procjena je da debljina sedimenata gornjeg

trijasa iznosi oko 700 m. (Prostorno – urbanistički plan opštine pluzine do 2028.godine, www.pluzine.me)

Što se tiče rasprostranjenja jurskih geoloških formacija, one imaju relativno malo rasprostranjenje u središnjim i južnim djelovima opštine Pluzine. Karakterističnu geološku formaciju laporovitih crvenih rumenih i mrkih krečnjaka sa amonitima debljine od 20 do 40 m, predstavljaju slojeviti crveni krečnjaci donje jure. Na lokalitetima oko Pivske planine javljaju se u ataru Pišča, Šakačkog koma i izvorišta Sušice. Takođe, uska zona ovih sedimenata pruža se od Krstaca (Pirni do) preko Knež-Luka, ispod Božura, preko Borkovića i Dubljevića do Bezuja. U Pivskoj Župi otkriveni su maloj površini u Seocima, Zakamenu, Miljkovcu i na Breznima (Radojičić B. (2008), prostorno-urbanistički plan opštine Pluzine do 2028.godine).

Zatim, krečnjaci sa rožnacima srednje jure razvijeni su konkordantno preko prethodno opisanih donjojurskih sedimenata i otkriveni su u istim područjima i lokalitetima. Oni su predstavljeni u slojevitim smeđesivim krečnjacima sparitskog tipa sa muglama i proslojcima sivih rožnaca. Obično su debljine od 10 m do 30 m. Krečnjaci gornje jure imaju najveće rasprostranjenje od ostalih jurskih formacija, i to uglavnom u južnom dijelu opštine u području: Zakamen-Bukovac-Duba, zatim na prostoru: Boričje-Božur-Treskavac-Bezuje na Pivskoj planini i na krajnjem jugu – na prostoru između Brezana i Živskog razdolja i Javorka. Posmatrajući iz ugla sastava, riječ je o masivnim i slabo stratifikovanim zoogenosprudnim krečnjacima sa koralima, hidrozoama, elipsaktinijama i drugom sprudnom faunom. Debljina gornjojurskih sedimenata kreće se do 300 m (Radojičić B. (2008), (prostorno-urbanistički plan opštine Pluzine do 2028.godine).

Na teritoriji opštine Pluzine nalazi se razvijena u krečnjačkoj faciji donja kreda. Naime, na terenima koji pripadaju Kučkoj strukturnotektonskoj jedinici, odnosno Visokom kršu razvijeni su sedimenti ove geološke starosti. Zatim, na području planina Manita gora, Dobrelica i Ledenice izdvojeni su krečnjaci donje krede, kao neraščlanjeni kompleks karbonatnih stijena. Oni leže konkordantno preko krečnjaka gornje jure. Na Pivskoj planini u predjelu Suvog kleka, Lojanika i Buručkovca sve do Bezuja, uključujući i Kanjon Komarnice nalaze se slojeviti i bankoviti krečnjaci starije donje krede dok su u Pivskoj Župi otkriveni u ataru Bukovca, Dube, Brezana i na sjeverozapadnim padinama Vojnika (prostorno-urbanistički plan opštine Pluzine do 2028.godine),(www.pluzine.me).

Samo u krajnim jugozapadnim djelovima teritorije opštine Pluzine, nalaze se razvijeni gornjokredni karbonatni sedimenti. Oni su predstavljeni sa jedne strane slojevitim a sa druge strane pločastim sivožutim krečnjacima sa proslojcima kvrgavih laporovitih krečnjaka i dolomita, njihova debljina iznosi oko 200 m. Zatim, krečnjaci turona leže konkordantno na cenomanskim karbonatima i otkriveni su u istim područjima, kao i na jugoistočnim padinama planine Golije, na potezu između Smriječnog do Bundosa. Oni su predstavljeni slojevitim biosparitima i pločastim laporovitim krečnjacima, sa proslojcima dolomitičnih krečnjaka i dolomita. Debljina sedimenata turona je oko 350 m. Sok senonski krečnjaci sa laporcima izdvojeni su na sjeveroistočnim padinama Ledenika i Vučjih brda, i na prostoru između planine Ledenice i Miljkovca. Oni su predstavljeni bankovitim sivim i žućkastim krečnjacima, crvenim laporovitim krečnjacima i crvenim i sivim laporcima. Ukupna debljina senonskih naslaga je oko 350 m (Radojičić B. 2008), (www.pluzine.me).

Poznata geološka formacija koja je nastala krajem krede i početkom paleogena je durmitorski fliš. Još uvijek je sporno pitanje starosti ove formacije, odnosno njene silicijsko-klastične facije. Sedimenti ovog fliša dijagonalno «presijecaju» teritoriju opštine Plužine, pravcem sjeverozapad-jugoistok. Izgrađuju terene u ataru sela Ravno, Miletići, Zukva, Lisina, Smriječno, Stabna, Miloševići, novih Plužina i Boričja – odakle se u uskoj zoni nastavljaju jugozapadnim padinama Durmitora. U okviru kompleksa sedimenata durmitorskog fliša, izdvojeno je po vremenu nastanka (superpoziciji) pet paketa. Najstariji paket čine bazalne krečnjačke breče i konglomerati sa kojima počinje proces flišne sedimentacije. Obično se javljaju u vidu tankih zona grubozrnih klastita, a u ataru sela Smriječno i u Todorovom dolu na Durmitoru imaju znatno rasprostranjenje. Slojevit breče i krečnjaci leže preko starijih bazaltnih breča i konglomerata. Zatim, kao treći član izdvajaju se laporci sa proslojcima i muglama rožnaca. Takođe, treći paket flišnih naslaga čine breče, krečnjaci i laporci. Sedimenti ovog člana čine oko 90% flišnih terena. Karakteristično je da najmlađe članove sekvenci čine pjeskoviti laporci koji prelaze u pločaste raznobojne laporce. Zatim, četvrti paket flišne serije čine konglomerati, pješčari i laporci koji na prostoru opštine Plužine imaju vrlo malo rasprostranjenje. Najmlađi paket u Durmitorskom flišu čine breče, krečnjaci i laporci. Breče i konglomerate u ovom paketu izgrađuju obluci i komadi iz fliša, a vezivo im je glinovito-laporovito (Radojičić B. 2008), (www.pluzine.me).

Zatim, na teritoriji opštine Plužine razvijeni su i neogeni sedimenti. Zapravo oni su prisutni u Crkvičkom Polju i na Breznima. Riječ je o jezerskim sedimentima, sa eroziono-diskordantnim odnosom sa karbonatnim paleoreljefom. U Crkvičkom polju, preko trijaskih krečnjaka neogene sedimente čine: krečnjačke breče i konglomerati preko kojih su nataloženi uslojeni žutorumeni krečnjaci, šupljikavi krečnjaci i laporci. Proslojci uglja male debljine javljaju se u laporcima. Debljina neogenih sedimenata iznosi do 50 m. Pretpostavlja se da u polju kod Brezana postoje dva mala neogena basena. Neogeni sedimenti u Gornjim Breznima imaju debljinu do 43 m, a čine ih: različite vrste glina, pjeskovi i šljunkovi. Takođe, u dvije bušotine su konstatovana dva proslojka uglja na tim prostorima (Radojičić B., 2008).

Teritorija opštine Plužine zapravo predstavlja visokoplaninsko područje ispresijecano dubokim dolinama i kanjonima rijeka Pive, Komarnice i Tare i njihovih pritoka. Naime, na morfologiju reljefa znatno su uticala ledena doba u poslednjih 300 hiljada godina geološke istorije. O tome svjedoče i glacijalni nanosi (morene) u planinskim predjelima Durmitora, Vojnika, Bioča i Maglića i glaciofluvijalni sedimenti oko korita Tare i u potopljenim dolinama Pive i Komarnice. Takođe su zastupljene deluvijalne i aluvijalne naslage. Poznato je da su morene nastale erozijom lednika (glečera). Njihove ostatke danas možemo naći na Pivskoj Planini (Nedajno, Jokanovića i Lučanski Urljaj, Vukotino brdo, Dubljevići i Bezuje), na području Pivske Župe (Smriječno, Polje Pejovića, Bajovo polje, Bundos, Gornja i Donja Brezna, Živsko razdolje), na Goliji, Bioču, Magliću i Vučevu. Debljina morenskih nanosa je od 3 do 30 m. Terasa u Knež Luci, Paležu, Vrušku i Čokovoj Luci uglavnom izgrađuju glaciofluvijalni sedimenti. Riječ je o slabovezanim konglomeratima, šljunkovim i pijeskovitim koji su obično debljine do 10 m. Deluvijalni nanosi nalaze se na padinama Durmitora, Bioča, Maglića, u ataru Mratinja i na blažim dolinskim stranama rijeka Tare, Pive i Komarnice. Aluvijalni sedimenti imaju malo rasprostranjenje u koritima rijeka. Obično su predstavljeni šljunkovito-pjeskovitim materijalom male debljine (Radojičić B., 2008), (www.pluzine.me).

5.2. Geomorfološke vrijednosti

Posmatrajući u geomorfološkom smislu, možemo reći da je teren Opštine veoma raznolik. On pripada oblasti visokih planina i površi, a u reljefu Crne Gore ova geomorfološka cjelina ima dominantan izgled. Čine je više planinskih lanaca, dinarskog pravca pružanja, između kojih su planinske površi i duboki kanjoni. Iz ugla morfoloških kriterijuma, a djelimično i ukupnih prirodnih karakteristika, cio prostor Opštine može se podijeliti na tri osnovne cjeline:

- zonu relativno nižeg zemljišta uz tok Pive i proširenja uz tokove njenih pritoka, za koju je već poznat naziv Pivska Župa;
- visoku planinsku zonu istočno od Pive, koju od korita Pive odvajaju strmi kanjonski odsjeci – zonu poznatu pod nazivom Pivske planine;
- zapadnu planinsku zonu (Bioča, ogranaka Volujka, Maglića, Lebršnika i Golije).

U ovoj zoni su obično prisutni vrhovi većih visina. Pivska planina je prostrana krečnjačka zaravan prosječne visine 1450 m. Većim dijelom Pivska planina izgrađena je od krečnjaka trijasko starosti. Sa obje strane Komarnice i Pive razvijena je Pivsko-drobnjačka površ. Površ je razvijena u pet nivoa i to u rasponu od 800 do 1450 m.n.v. U predjelu Pišća i Borkovića nalazi se najviši nivo ove površi, dok se najniži zapaža sa lijeve strane Pive u području Rudinica i Seljana. U sjeverozapadnom dijelu Crne Gore nalazi se Volujak. Njega ograničavaju duboke doline Vrbnice, Pive, Drine i Sutjeske, a čine ga planine Maglić, Bioč i Volujak. Volujak se pruža smjerom sjeverozapad-jugoistok, a od Maglića ga odvaja Suški potok na sjeveru (Tomić S. 1998).

Zatim, najviši vrh nalazi se na samoj granici Opštine sa BiH (Volujak, 2336 m.n.v.). Maglić je dinarska planina na granici Crne Gore i BiH, sa Magličem kao najvišim vrhom (2386 m.n.v.). On je izgrađen od permjskih stijena, mezozojskih krečnjaka, dijabaza i malafira, a vidljivi su i lednički tragovi. Takođe, gornja šumska granica je na 1600 m.n.v., a iznad te visine je plato sa pašnjacima i brojnim grebenima i visovima. Najpoznatije visoravni su Vučevo i Mratinjska gora. Podnožje planine i sve padine su bogate vodom, sa brojnim izvorima od kojih je najizdašniji Carev Do, koji nikad ne presušuje. Bioč je dinarska planina, pripada oblasti Volujaka, sa najvišim vrhom Veliki Vitao (2397 m.n.v.). Ona se nalazi između Volujka i Pivskog jezera, a jednim dijelom se oslanja na masiv Maglića. Speleološki objekti, kao specifične pojave kraške morfologije, zapaženi su i na prostorima Pivske planine. Pećine i jame na ovim prostorima su prisutne u većem broju. Takođe, na ovom području je istraženo sedam objekata. Posmatrajući po morfološkom tipu, riječ je o jamama koje karakteriše izrazita vertikalnost (Ruđina jama na Planinici, Žuljača na Čeranića gredama, Maglena i Bujna jama na Grabač vrhu, Piščanska i Vukovića jama u Piščima, Zatrpana jama u Vojinovićima). Opštinu karakterišu velike visinske razlike. Na području ove opštine, brojni su morfološki oblici kao što su škrape, vrtače, vlake, suve doline, karstna polja (Crkvičko polje, Brezansko polje, Bajovo polje) (Tomić S. 1998).

Ova opština kao lokalitet pogodna je za razvoj više oblika turizma. Poznato je da postoje mnogobrojni prirodni motivi koji se mogu dobro iskoristiti u turističke svrhe. To je ujedno i jedan od načina da se značajno unaprijedi razvoj opštine Plužine. Kada posmatramo sa turistističkog aspekta, u ovom slučaju posebna pažnja se posvećuje morfološkim oblicima koji

su značajni kao turistički motivi za valorizaciju i dalji razvoj opštine Plužine. Riječ je o planinama, kanjonima, šumama, pećinama, jamama. To su uglavnom mjesta gdje se mogu razviti brojne turističke atrakcije koje mogu privući turiste i koje su sada u svijetu jako zastupljene. Ovo područje u tom pogledu ima potencijal. Zatim, hidrološki motivi su prisutni u izuzetnoj mjeri. O njima ćemo više govoriti u sledećem poglavlju.

Ono po čemu je poznata ova opština sa turističkog aspekta jesu planine. Naime, ono od čega se polazi jesu visoke planine kojima je opština ograničena. Sa istočne strane je Durmitor sa vrhovima: Prutašem (2400 m), Sojama (2460 m) i Štuocem (2140 m), na kojima je granica između Drobnjaka i Pive. Zatim, na granici Pive, nalazi se čitav splet planina sa vrhovima od preko 2 000 m. To su: Maglić (2387 m), Volujak, Vlasulja (2339 m), Veliko Bioče (2395 m), Štirno, Durmitor, Vitlovi, Jančarica, Kručica (2142 m). Sve ove planine čine jedan planinski masiv. Ovaj masiv je bogat pašom i stalnim nametima snijega. Nadmorska visina šumskih pojasa sa pivske strane dostiže i do 1 600 m. Sa zapadne strane a duž granice nalaze se šumovite planine. To su Smrekovac, visoravan Ravno, Ledenice, Lagično i Golija. Najviša nadmorska visina ovih planina je oko 1 500 do 1 700 m. južna strana je obavijena planinama Golijom i Vojnik, visoravni Drobnjak i pojedinim nikšićkim selima (Tomić S. 1998).

Iz ugla turističkih potencijala, ove planine imaju veliki značaj za razvoj kako zimskih tako i ljetnjih sportova i drugih aktivnosti koje privlače turiste. Ono što se posebno izdvaja jeste pogled na ove planine, pejzaž i njihova ljepota. To je nešto što svakog posjetioca ostavljaju bez daha. Brojne atrakcije i aktivnosti prisutne su kako ljeti tako i zimi. Naime, od ljetnjih aktivnosti koje se mogu upražnjavati na ovim planinama posebno se ističe planinarenje. To je ujedno i jedna od najzdravijih fizičkih aktivnosti koja se odvija u prirodi. Vrh **Prutaš** je prepoznat po tome što je prije sedamdeset godina privukao prve alpiniste na Durmitor.

Slika 1: Prutaš Park prirode "Piva" (izcor: <https://volimpodgoricu.me/wp-content/uploads/2021/07/prutas.png>)

Međutim, pored planinarenja, užitak na ovim predjelima mogu pronaći ljubitelji brojnih sportova poput: alpinizma, orijentacionog trčanja, sportskog penjanja, Free climbinga, skijanja, Snowbordinga i slično. Prethodno nabrojanim sportovima, između ostalog mogu se dodati i neki koji su proistekli iz brojnih aktivnosti poput: paraglajdinga, zmajarenja, brdskog biciklizma, Mountain bike i slično.

Što se alpinizma tiče, moguće ga je izvoditi u bilo koje godišnje doba što ga svrstava u planinske sportove za koji postoji najveće interesovanje i najveći broj turista uživa u njemu. Iako je veliki dio terena nepristupačan to nije prepreka za ovakav vid atrakcije. Brojni turisti iz regiona ali i zemalja svijeta uživaju u alpinističkim atrakcijama na ovom prostoru.

Ono što je od posebne važnosti je i to da se u saradnji sa planinskim klubom (PK) Bioč organizovao uspon na Maglić, na dva njegova najviša vrha- prvi koji je visok 2 389 metara nadmorske i nalazi se u Crnoj Gori i tri metra niži u Bosni i Hercegovini. Naime, riječ je o jednom od najljepših vrhova na prostoru opštine Plužine. Kao posebna atrakcija ovog kraja izdvaja se vidikovac Šarene lastve. Sa ovog vidikovca se pruža nestvaran pogled na Trnovačko jezero, srce planina. Takođe, planinski klub Bioč organizovao je i uspon na Štit, jedan od najljepših vrhova na Durmitoru. Tu su još i uspon na Veliki Vitao, zatim na Volujak, Suvor, Jajac itd. (podaci TO Plužine).

Za opštinu Plužine, ovakve manifestacije veoma značajne za njenu turističku promociju. Sve što je potrebno nekom turisti je dobra alpinistička oprema. Međutim, nekoliko je činjenica gdje bi država odnosno opština trebala da odreaguje. Recimo, opština bi trebala da uloži sredstva u nabavku te opreme koju bi mogla iznajmljivati i time pojačati prihode i zainteresovanost turista. Ono što je karakteristično za ovakve manifestacije, između ostalog, je to što one zahtijevaju stalnu, odličnu fizičku kondiciju, psihičku stabilnost i veliko iskustvo. Činjenica je da i ostali sportovi koji su proistekli iz planinarenja, a koje smo prethodno naveli, takođe zahtijevanju sve prethodno navedeno.

Staza za nordijsko skijanje je u funkciji od 2012. godine na lokalitetu Crkvičko Polje, pa će u budućem periodu, Crkvičko Polje će biti svojevrsan nordijski centar. U sklopu njega će raditi i planinski dom, odnosno nekadašnji Spomen-dom koji je rekonstruisan i otvoren. Tako je sa ovom stazom postavljen i kamen temeljac za budući razvoj i ovog segmenta turizma za koji u Pivi postoje solidni uslovi. Međutim, taj proces neće ići ni lako, ni brzo, jer je potrebno mnogo ulaganja i vremena. Takođe je potrebna i značajnija pomoć države. Zatim, druga staza nalazi se na lokalitetu Grab i duga je oko 5 kilometara, dok je manja staza nešto kraća i duga je dva kilometra (podaci TO Plužine).

Za sada postoji skijališka infrastruktura Mali Štuoc, Savin kuk, Javorovača, međutim, razmatra se i mogućnost izgradnje žičare i skijališta na padinama Šljemena i Ivice (prema Bukovici). To bi prije svega omogućilo skijanje za oko 10 do 12 hiljada skijaša. Plan koji postoji a u cilju što efikasnijeg povezivanja Žabljaka sa skijalištem na Savinom kuku je veoma racionalan. Međutim, ono što se dovodi u pitanje je to da planiranu trasu žičare koja vodi kroz šumski prostor između Crnog jezera i Žabljaka u zoni Nacionalnog parka treba preispitati sa stanovišta zaštite prirode i očuvanja ekološke ravnoteže, jer takva akcija može izazvati poremećaje.

Jedna od glavnih atrakcija je i hodanje na krpljama jer je u određenom dijelu godine prisutan sniježni pokrivač. Riječ je o zimskoj opremi koja služi za olakšani prolaz kroz duboki snijeg. U prošlosti su se izrađivale u obliku teniskog reketa, dok danas imaju dosta modernizovan izgled. Krplje se navlače na zimsku obuću, uključujući i obuću za snowboard. Osim krplji koriste se i štapovi za snijeg. Ono što je pozitivna strana korišćenja krplji jesto to da za njihovo korišćenje nije potrebna posebna priprema ili obuka.

Krplje je moguće iznajmiti u Centru za posjetioce NP Durmitor kao i kod Ski centra na Savinom kuku. Staza se koristi na sopstvenu odgovornost, a hodanje na krpljama predstavlja uzbudljiv spoj rekreacije, sporta i prirode. Staza za hodanje na krpljama markirana je zimskom markacijom i pogodna je za korisnike svih uzrasta. Ono što daje posebnu čar i doživljaj jeste to što staza prolazi kroz šumu smrče i jele s blagim usponima i padovima, od najvećeg ledničkog jezera u masivu Durmitora – Crnog jezera do Ski centra Savin kuk. Posebno je važno to što hodanje ovom stazom pruža drugačiji doživljaj prirode Durmitora. Kada se prolazi zimi, prolazi se kroz stanište raznih šumskih životinja čije se prisustvo uočava u tragovima na snijegu (www.Park.prirode.Piva).

Ono što je prepoznatljivo i što se posebno izdvaja jeste free climbing. Naime, **Free climbing** je avantura koja se nalazi u sklopu ponude koju nudi opština Plužine. Riječ je o zabavnom sportu koji kamenito i planinsko okruženje upotpunjuje i stvara idealnu atmosferu. Ovaj sport postaje veoma popularan među mladima. To je sport koji između ostalog uključuje slobodno penjanje po prirodnoj stijeni sa obilježenim pravcima i penjačkim stazama, kao i ostalu raspoloživu opremu.

Jedna od dostupnih avantura je biciklizam. Naime, sada postoji 30 mountain bicikala koje je moguće iznajmiti i krenuti u avanturu po uredno obilježenoj biciklističkoj stazi. Činjenica je da uređenje staza za biciklizam nije primarna aktivnost. Neravnine na stazi su dodatna atrakcija ljubitelja ovog sporta, osim samog trasiranja. Atraktivnost staze koja vodi od sela Nedajno na Pivskoj planini pa sve do Sušičkog jezera nešto je po čemu se posebno ovaj kraj izdvaja. Ona je dugačka 4 km, a pogodna je za biciklizam jer je staza izuzetno strma. Ono što je takođe specifično jeste to da se staza ne završava kod samog jezera nego dalje nastavlja prema Maloj Crnoj Gori i Žablaku.

Na žalost brojnih posjetilaca kod jezera postoji motel koji nije u funkciji, a predstavlja izuzetno vrijedno zdanje od velike turističke vrijednosti koje se savršeno uklapa u izvanredan pejzaž. Činjenica je da bi ulaganje u ovaj objekat znatno povećalo turistički promet i razvoj ovog kraja. Međutim, postoji još jedna biciklistička staza koja se pruža pravcem raskrsnica asfaltnih puteva Plužine-Trsa i skretanje za Unač- Sumorova gora- Ježevo brdo- Barni do- Babići- Žeično- Crkvičko polje. Zatim, pored biciklističkih staza postoje i planinske staze za ljubitelje pješaćenja, a to su: Plužine-Budanj, Stabna-Veliki Vitao i Stabna-Kručica. Za početnike preporučuje se staza Stabna-Stabanski katun-Mramorje-Kručica koja je dio planinske staze koja od Kručice dalje vodi na vrh Veliki vitao (2397 mnm). Kako je u našoj državi eko turizam, tačnije razvoj ove vrste turizma veoma značajan, tako su prethodno pomenute staze prava poslastica za ljubitelje eko turizma. Za afirmaciju ove vrste turizma značajne su sledeće staze:

- Pješaćko-biciklistička staza Unač-Crkvičko Polje, dužine 21 kilometar,
- Pješaćka staza od Milogore do Bešića na planini Kapavici u dužini od 7,5 kilometara,
- Tematska pješaćka staza Šćepan Polje-Crkvičko Polje-Soko grad,
- Pješaćka staza Šćepan Polje-Čokovo Vrelo,
- Pješaćka staza Brštanovica-Nikovića Mlini,
- Pješaćka staza Mratinje-Stubica,

- Pješačka staza Stabna-Kručica-Zemunica,
- Pješačka staza Stabanska jezera-Trnovačko jezero,
- Pješačka staza Trnovačko jezero-Veliki Vitao,
- Kružna staza Stabna-Stabanska jezera-Kručica-Stabna.

Park prirode Piva je prepoznat i po još jednoj turističkoj aktivnosti **jahanju konja**. To je još jedna sportska aktivnost koju je moguće isprobati na ovom lokalitetu. Zatim, tu je i etno selo “Miligora”. Riječ je o etno selu na Pivskoj planini koje se može pohvaliti profesionalno osmišljenom ponudom i dobrom opremljenošću za turističko i školsko jahanje. Konji su pažljivo birani i obučavani, obezbijeđeni su i kvalitetni instruktori.

Posebna atrakcija je jeep safari. Riječ je o izazovu koji se na takvim terenima i lokacijama ne propušta. Takođe, to je nešto čime se opština može pohvaliti, što je do sada ostvareno na polju turističke ponude. Međutim, i dalje je neophodno je još ulaganja i proširivanja kapaciteta kako bi turizam u ovoj opštini zasijao u punom sjaju i bio jedna od vodećih privrednih djelatnosti. Na taj način bi se umnogome doprinijelo značajnom razvoju ovog dijela Crne Gore.

Na ovim prostorima su prisutni brojni kanjoni, pećine i jame. Naime, kanjoni su poseban doživljaj za svakog posjetioca. Nekoliko je kanjona se mogu izdvojiti: kanjon Komarnice (Nevidio), kanjon Pive, kanjon Tare, kanjon Grabovice.

Kanjon Nevidio je kanjon koji odiše nestvarnom ljepotom. Ovaj kanjon se nalazi ispod obronaka Durmitora. Smješten je na najužem dijelu toka rijeke Komarnice a ujedno i u neposrednoj blizini puta Žabljak-Šavnik. Dug je oko 3,8 km, dok maksimalna širina kanjona iznosi 500 metara. Da bi se prošao ali i u potpunosti doživio, potreban je skoro jedan cijeli dan. Na pojedinim mjestima, litice ovog kanjona dostižu visinu oko 450 metara. Na samom ulazu u kanjon, u selu Pošćenje nalaze se dva lednička jezera i vodopad Skakavica. Taj vodopad sa visine od oko sedamdeset metara sipa vodu rijeke Grabovice i uliva se u Komarnicu. (<https://www.durmitor.rs/kanjon-komarnice/>).

Takođe, na ovom lokalitetu brojni su i vodopadi kao posebna turistička atrakcija. Zanimljivo je da kanjon Nevidio važi za najneprohodniji kanjon u Evropi. On je prohodan samo za profesionalce koji istovremeno moraju da budu i alpinisti i ronionci. Međutim, ovaj kanjon je danas dostupan i turistima entuzijastima. Riječ je o turistima koji su spremni da se upuste u avanturu i preuzmu veliki rizik za sopstveni život. Samo ime ovog kanjona je neobično i krajnje čudno. Za mještane tog kraja poznat je naziv ovog kanjona kao “Nevid Bog”. Naime, poznato je da postoji legenda koja kaže da ni sam Bog nije vidio kanjon iznutra. Bilo je puno pokušaja da se ovaj kanjon vidi i istraži. Tako je jednoj grupi alpinista iz Nikšića pošlo za rukom da, uprkos skromnoj opremi, prođu kroz kanjon. Prolaz kroz kanjon je neopisiva avantura, ujedno može se nazvati i bitkom sa prirodom. Takođe, u ovom kanjonu je moguće oprobati se u atrakciji kanjoninga.

Sledeći kanjon koji odiše posebnom ljepotom je kanjon Pive. Sam kanjon je dugačak 33 km, a dubok do 1200 m. Ono što karakteriše ovaj kanjon jesu strme vapnenačke litice i guste šume. To ga upravo čini pravim blagoslovom za one koji vole provoditi vrijeme u prirodi. Vožnja kroz kanjon jedno je od najboljih iskustava na putu od Foče do Nikšića. Put koji vodi kroz kanjon, ispunjen je malim tunelima napravljenim u liticama, a Piva na svakom izlazu iz njega iznova iznenadi. Ono što je posebno privlačno turistima je veliki broj stajališta duž cijelog puta,

pa se može parkirati automobil i uživati u nestvarnom pogledu. (<https://www.durmitor.rs/kanjon-pive/#>).

Kanjon Tare je takođe jedan od kanjona koji posjetioce privlači na poseban način. Naime, ovaj kanjon podrazumijeva jedan od najfascinantnijih prizora u Evropi, ako ne i na cijelom svijetu. Dubina ovog kanjona na pojedinim mjestima iznosi do 1300 m. To ujedno predstavlja čudo prirode koje je samo po sebi dovoljna pozivnica za istraživanje za sve ljubitelje avanture i prirode. Ovaj kanjon, poznat još i kao “Suza Evrope” je najduži kanjon u Evropi. Ljepota ovog kanjona prepoznata je i od strane UNESCO-a. Ono što je posebno fascinantno jeste i činjenica da posljednjih 40 km svog toka, kanjon rijeke Tare je prirodna granica između Crne Gore i Bosne i Hercegovine, i upravo je ovaj dio najbogatiji brzacima. Na tom dijelu se organizuju rafting avanture. Takođe, most na Đurđevića Tari i te kako privlači pažnju posjetilaca. Ovaj most se prostire na visini od 172 m iznad rijeke, a značajan je i zbog ziplajna kao turističke atrakcije. Ziplajn kao atrakcije koja se može ponuditi turistima, je pušten u rad još 2013. godine. Ovo je takođe posebna vrsta doživljaja za posjetioce. Brzina kojom se osoba kreće na ovoj traci iznosi 50 km/h i njegova najbolja odlika je što se mogu spuštati dvije osobe istovremeno. Od turističkih aktivnosti koje se nalaze u okviru posjete kanjonu Tare izdvajaju se: kanjoning, pješaćenje, planinarenje, jahanje konja i druge.

Pored prethodno predstavljenih kanjona, može se posjetiti i kanjon Sušice. Ovaj kanjon se nalazi pored sela Nedajno na Pivskoj planini i razdvaja ga od sela Mala Crna Gora. Na putu od Plužina ka Žabljaku, turisti mogu uživati u ljepotama ovog kanjona. Ono što je dostupno u ovom predjelu jesu brojni džip karavani, bajkeri vožnja kvadovima. Takođe, još jedan kanjon čijim ljepotama se mogu diviti turisti je kanjon Grabovica koji se nalazi veoma blizu kanjona Nevidio. Oni koji prvi put probaju avanturu kanjoninga, posebno mogu uživati jer je kanjon idealan za početnike. Kanjon je dugačak 1 km, a najbolji period za posjetu je od kraja aprila do sredine juna, odnosno u toku proljećnih mjeseci.

Posebno privlačne na ovim prostorima su i brojne pećine i jame. Na ovom području nalazi se veliki broj jama ali malo pećina. Ovo je posebno iskustvo za turiste koji dolaze iz različitih krajeva svijeta, a posebno za one koji se bave izučavanjem ovakvih oblika reljefa. Mnoštvo je jama a neke od njih su: Zasuta jama, Mala jama, Golubnjača, Čavčarica, Jama u gornjem podu, Dvogrla, Mala sniježna jama i dr.

Najviše pećina se može naći na kanjonskim stranama, ali ni ovdje ih nema mnogo. Najpoznatija je Ledena pećina na Durmitoru i predstavlja posebnu turističku atrakciju. Takođe, na ovom lokalitetu se nalaze i : Careva vrata, pećina Odmut, Oteša, Toplica, Tmušnica, Tuca, Kovačica, Lisja pećina.

Kako bi se posjetile prethodno pomenute turističke vrijednosti, neophodna je dobra oprema. Ono što je nedostatak jeste činjenica da je mali broj organizacija koje iznajmljuju tu opremu pa je neophodno dosta uraditi kako bi se poboljšala turistička ponuda i kako bi zadovoljile potrebe posjetilaca.

Šume su posebno blago naše zemlje. Za ljubitelje zelenih oaza, pravog ugođaja u tišini, zelenilu i cvrkuta ptica, Crna Gora može ponuditi mnoštvo takvih predjela. Naime, u ovom slučaju,

posjetiocu mogu uživati u šumama kao što su Sumorova gora, koja predstavlja prašumu i šumski kompleks Borje.

5.3. Hidrološke vrijednosti

Hidrološke karakteristike opštine Piva su uslovljene geološkom geološkim sastavom i tektonskim sklopom terena. Kroz opštinu protiču rijeke Komarnica, Piva, Sušica i Vrbnica, kao i pogranična rijeka je Tara. Međutim, područje opštine spada u zonu karsnih oblasti i veoma je siromašno tekućom vodom, pa je znatan dio opštine slabo snabdjeven vodom. Na desnoj strani Komarnice- Pive, veći dio naselja nema ni potoka ni izvora i potpuno su bezvodni. Takođe, stanovnici okolnih sela u blizini rijeka imaju problem sa nestašicom vode, jer se vodom sa tih rijeka slabo ko može koristiti zbog dubine kanjona i loše saobraćajne infrastrukture. Teren je cijeli karstni, i sav vođeni talog što padne preko godine gubi se u zemlji. U Pivskoj planini, koja se smatra kao čisto karstni predio, ima svega tri izvora sa kratkim otokom: Radoševina kod Đedova Dola, na granici Pive i Drobnjaka; Gostaja u Nikolinom Dolu, u katunu Borkovića i Sopot ispod crkve Boričke, u Pivskom Dolu. (https://www.rastko.rs/rastko-cg/povijest/stomic-pivljani.html#_Toc526759403).

U ostalim djelovima opštine ima više izvora, neki od njih su stalni a neki povremeni. Jedan od najznačajnijih izvora i veoma poznat je "Pivsko oko", zatim Rastioći, Vratak, Orašac, Pola i mnogi drugi. U kanjonu Komarnice postoji termalni izvor Ilidža. On se nalazi uzvodno 5,5 km od sastajališta Komarnice i Sinjca. Oo što je karakteristično je temperatura vrela koja se kreće između 26° i 36°C. Danas, ovo vrelo se nalazi ispod vještačke akumulacije HE Piva. Dominantni pravci kretanja podzemnih voda na teritoriji opštine Plužine su od zapada prema istoku i od jugozapada prema sjeveroistoku. Sa turističkog aspekta jako su bitni i izvori i mineralna vrela koja postoje na ovim lokalitetima, jer postoji mogućnost formiranja banja za odmor i rekreaciju što bi znatno obogatilo turističku ponudu i afirmisalo opštinu Plužine u izuzetno atraktivnu turističku destinaciju. (Radojičić B., 2005, Vode Crne Gore)

Kao turistički motivi dominantnu ulogu imaju jezera koja su ovdje brojna i jako značajna. To su: Pivsko jezero, Veliko i Malo Stabansko jezero, Škrčka jezera, Sušičko jezero i Trnovačko jezero. Saobraćajna infrastruktura nije još uvijek dobro razvijena pa se rijeke i jezera tek u novije vrijeme počinju koristiti u turističke svrhe. Međutim, to nije jedini razlog. Drugi razlog nedovoljne iskorišćenosti planinskih rijeka i jezera u turističke svrhe vezan je za nedostatak turističkih objekata. Na ovom području nedostaju hoteli, bungalovi, opremljeni prostori za kampovanje i drugo što bi služilo u svrhe smještaja turista i njihov ugodniji boravak. Međutim, uprkos ovim činjenicama, i u takvim okolnostima posljednjih godina turisti, domaći i strani, sve više pokazuju interes za posjetu planinskim rijekama i jezerima.

U okviru ovog poglavlja ćemo se osvrnuti na hidrološke motive koji su dosta iskorišćeni u turističke svrhe. Govorićemo i o određenim turističkim atrakcijama koje su poznate kako u Crnoj Gori tako i šire. Uzimaju u obzir popularnost i potražnju za ovim turističkim atrakcijama, možemo reći da one kao takve čine srž turizma ove opštine ali i okolnih opština, i uopšte Crne Gore kao turističke destinacije. Kada govorimo o adrenalinskim aktivnostima, za rafting na Tari, bez ikakve sumnje može se reći da je najatraktivniji rafting u Evropi. Kako je u toku

godine različit nivo rijeke, tako ova aktivnost može biti prilagođena svim starosnim grupama. U maju su brzaci najveći, pa pravi avanturisti tada dolaze da uživaju u adrenalinskim spustovima. Rafting Tarom organizuju brojne agencije i nude različite usluge koje su uključene u ponudu. Riječ je o avanturama, adrenalinu, aktivnom odmoru, druženju, novim poznanstvima, uživanju u prirodi i hrani ovog podneblja. Iskustvo koje se doživi na Tari ne može se doživjeti bilo gdje drugo. Naime, sama aktivnost tokom raftinga predstavlja specifičnu kombinaciju uzbuđenja i potpunog uživanja. Nekoliko je ruta u opticaju. Najposjećenija ruta je na relaciji od Brstnovice do Šćepan polja. Ta ruta je duga oko 18 kilometara. Trajanje rute je od 2 do 3 sata. (<https://www.adrialine.me/mne/rafting.html>).

Prije upuštanja u ovu avanturu, organizatori raftinga upoznaju posjetioce o bitnim činjenicama poput: šta se može očekivati na raftingu, šta ponijeti na rafting, gdje se smjestiti, kakvoj gastro ponudi se nadati, koje sadržaje nude kampovi, kako doći do kampa, koliko je bezbjedan i mnoštvo drugih korisnih informacija.

U maju 2009. godine na Tari održano svjetsko rafting prvenstvo, pa sa sigurnošću možemo reći da je rafting najvećim kanjonom Evrope svjetska atrakcija. Priroda koja je netaknuta budi osjećaj savršenstva, a kanjonski predjeli predstavljaju pravu oazu ljepote. Tara je plovna 95 km, ali se rafting najčešće odvija na poslednjih 20 km. Tara je čista, pitka i ima neku nesvakidašnju zelenu boju. Kako je Tara poznata kao „suza Evrope” tako brojni turisti prilikom posjete pune u svoje flašice djelić ovog prirodnog bogatstva. Na rafting avanturama, od strane organizatora prisutni su brojni skiperi koji vode ture. Svojim instrukcijama turiste uče kako da se bezbjedno spuste niz tok a da u potpunosti zadovolje svoje adrenalinske prohtjeve. Skiperi takođe pokazuju mjesta gdje su triftari za vrijeme Austrougara spuštali balvane i vezali ih i puštali niz Taru i Drinu do odredišta. Nešto kasnije, tačnije 70-ih godina prošlog vijeka pravljeni su drveni splavovi koji su korišćeni za zabavu. Tako je vremenom nastajao rafting. U toku rafting avanture Tarom, nailazi se zatim na slapove i takozvana “Manita vrela”. Najveći slap dostiže visinu do oko 20 m. Ono što je posebno fascinantno jeste činjenica da se čamcem može uvući pod slap i doživjeti ledeni šok. Takođe, za one koji imaju posebnu dozu adrenalina, još neke od egzibicija su skok sa visokih stijena i spuštanje niz par bukova bez čamca. Zatim, tu je i vodopad Šipčanica. Na tom mjestu temperatura vode je samo 3° C. Mnogobrojni kampovi koji se nalaze duž obale Tare nude osim raftinga još mnogo toga za odmor i uživanje. (<https://putovanjazapet.com/savrsena-adrenalinska-avantura-rafting-tarom/>).

U cilju promovisanja turističkog potencijala Pivskog jezera, ali i ukazivanja na određene probleme sa kojima se suočavaju tokom ljetnje sezone, u Plužinama je organizovana manifestacija “Dani Pivskog jezera”. Prva aktivnost u toku trodnevnog programa bila je škola pecanja za najmlađe, a organizovano je i takmičenje. Drugog dana je organizovana žurka na Gradskoj plaži. Manifestacija je završena vožnjom jezerom, brodićima i kajacima, što i te kako daje na značaju Pivskom jezeru kao turističkom potencijalu.

Kada je riječ o turističkom potencijalu Pivskog jezera, još je dosta atrakcija. Jedna od njih je svakako zipline. Naime, zipline dužine 1.400 metara iznad Pivskog jezera pruža nevjerovatne poglede, i adrenalin za pamćenje. Zipline atrakcija se sastoji iz dva dijela. Atrakcija startuje u Plužinama i ide preko Pivskog jezera gdje se prelazi na drugi koji završava kod mosta na jezeru. Riječ je o savršenom izboru aktivnosti za sve tragače za avanturom. Tragači su obično voljni

da sa dozom uzbuđenja dožive prirodne ljepote Pivskog jezera. Kako je riječ o najdužem zipline u Crnoj Gori, ovoj atrakciji to daje poseban doživljaj.

(<https://www.ekapija.com/me/news/4362665/real-estate/real-estate/investments>).

Još jedna od atrakcija svakako je i vožnja kajakom. Naime, to je bez sumnje, jedna od omiljenih aktivnosti na Pivskom jezeru. Ukoliko posjetilac želi sigurnu i jednostavnu, a opet na neki način avanturističku aktivnost, kajak je pravi izbor. Veslati na mirnom, smaragdno zelenom jezeru Piva nije samo zabava, već pruža spektar fantastičnih pejzaža iz malo drugačije perspektive. U ponudi se nalaze kompletno opremljeni kajaci uvijek dostupni za iznajmljivanje u Plužinama.

Pored svih ovih aktivnosti koje smo prethodno nabrojali a koje pružaju pored adrenalinskog uživanja i trenutke mira i opuštanja, turisti mogu uživati i u kupanju u ovom divnom jezeru jer se poslednjih godina dosta uložilo u adaptaciji plaža kako bi se podspješila posjećenost. Ljubitelji pecanja mogu se upustiti u sportski ribolov (koji ovdje poslednjih godina gubi na popularnosti zbog slabe poribljenosti), kao i vodene sportove. Takođe, posebno specifičan i prekrasni most preko Pivskog jezera pruža izvaredan pogled, pa se i na taj način se upotpunjuje uživanje na Pivskom jezeru.

Kako bi se doživljaj upotpunio na poseban način, jedna od preporuka je i vožnja brodićem po jezeru na ruti “ajmo u tišinu”. Riječ je o plovidbi do mjesta tišine- Silence. Tokom plovidbe se ide prema Šćepan Polju, nailazi se na pećinu Oteša na obali jezera. Tu posjetioци mogu da svrate, uđu u pećinu čija je unutrašnjost isklesana poput dvorane iz koje je fantastičan pogled na jezero, a u kojoj se čuje cvrkut pećinskih lasta. Da bi se doživljaj upotpunio organizuju se i džez svirke. Turisti obično prilikom posjete vole da ostanu da prespavaju u Silence, da se potpuno “stope” s prirodom i razgovaraju sa tišinom. Dok gosti uživaju u fotografisanju, dobroj rakiji domaćin sprema pivsku pastrmku na žaru, onako što bi rekli u skladu sa prirodom “natural”, riba sa malo soli. Po jezeru se rade ture krstarenja od sat, dva, poludnevni izleti, pa i dnevni sa kupanjem i slično, te je doživljaj potpun. (<https://turistickaprizma.rs/krstarenje-pivskim-jezerom-doskrivenog-mjesta-silence/>).

Sam turistički potencijal Pivskog jezera do sada nije valorizovan na zadovoljavajućem nivou. Kako je jezero vještačka akumulacija, ono kao takvo pruža veoma dobre uslove za razvoj turizma. Poslednjih godina uloženo je dosta napora lokalne uprave. U tom pogledu je unaprijeđena infrastruktura, uređene su plaže u Plužinama, napravljeno je dječije igralište i teretana na otvorenom. Međutim, brojni su problemi koji otežava valorizaciju turističkih potencijala jezera, pa se sa istim iz godine u godinu suočavaju turistički radnici sa područja opštine Plužine. Prevažhodno jer je nizak nivo jezera u toku ljetnjih mjeseci usled rada HE Piva. Naročito je bio izražen tokom 2022. godine kada je usled nepovoljne hidrologije sa jedne i visoke cijene električne energije na berzama sa druge strane, nivo jezera bio veoma nizak tokom ljetnjih i jesenjih mjeseci, što se odrazilo veoma negativno na turizam na jezeru.

(<https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/660334/valorizovati-turisticke-potencijale-pivskog-jezera>).

U turističke svrhe veoma su interesantna i Stabansko veliko i Stabansko malo jezero. Na ovim prostorima, jezera koja ostavljaju bez daha su lednička jezera koja se nalaze na nekih 20 km od

grada. Tokom ljeta u ovim jezerima temperatura vode se kreće od 16 do 20 stepeni C. U toku zime ova jezera uglavnom zamrznu. Prepoznata su po bogatstvu ribom pastrmkom, a pogodna su i za sportski ribolov. Osim njih tu su još Škrčka jezera, Sušičko i Trnovačko jezero. Posebno je posjećeno Trnovačko jezero koje ima poseban oblik u vidu srca i simbolizuje ljubav. Ono se nalazi nedaleko od granice prema Bosni i Hercegovini. Uglavnom se do jezera dolazi šumskim putem. Dolazak je moguć od Tjentišta, preko Dragoš sedla, gornjeg toka Perućice i katuna na Prijevoru. Od Prijevora, stazom kroz suhu jezerinu, do jezera se može stići za 1,5 sati hoda. Takođe, i iz pravca Plužina ka Trnovačkom jezeru vodi staza uz rijeku Vrbnicu i pored Malog i Velikog Stabanjskog jezera. Zbog velikog uspona i naporne staze iz Plužina do jezera može se doći za 5-6 sati hoda. (<https://volimpodgoricu.me/novosti/piva-je-raj-na-zemlji-stranci-ostaju-bez-teksta-ko-jednom-dodje-vraca-se-svake-godine-foto-video>).

Za razliku od jezera rijeke koje protiču kroz ovu opštinu nemaju veći turistički značaj, mada imaju turistički potencijal koji se ogleda se kroz velelepne kanjone, ili recimo, kao prelijepi vodopad Vrbnica na rijeci Vrbnici što je poseban prizor u prirodnoj oazi. Ono što karakteriše rijeke na ovom lokalitetu je njihova brzina ali i izuzetno niska temperatura vode, pa nijesu pogodne za kupanje. Rijeka Piva je bogata pastrmkom, pa bi se u pogledu sportskog ribolova moglo razmišljati o njenoj valorizaciji.

5.4. Pedološke karakteristike

Na lokalitetu opštine Plužine najviše su zastupljena zemljišta: krečnjačko-dolomitna crnica, rendzina, distrično smeđe zemljište i smeđe zemljište na krečnjaku. Na ovom prostoru krečnjačko - dolomitna crnica (kalkomelanosol) je najrasprostranjenije zemljište, obrazuje se na tvrdim krečnjacima i dolomitima (sa više od 98% CaCO_3). Zapravo riječ je o zemljištu koje u cjelosti čini karakteristični površinski jako humusni horizont. Za ovu vrstu zemljišta u području krša može se reći da je najvažnije obradivo zemljište. Ekološka vrijednost ovih zemljišta je dobra, obično su III-IV bonitetne klase, pogodna su za gajenje krompira i drugih krtolasto-korjenastih kultura. Rendzina je zemljište sa humusnim horizontom crne ili mrke boje, kao i krečnjačkodolomitna crnica i ranker, najviše su zastupljene u jugoistočnom i centralnom dijelu Opštine. Zatim, smeđe kisjelo zemljište je takođe veoma zastupljeno u ovim predjelima. Ova vrsta zemljišta je po prirodi predodređena za prirodnu vegetaciju, odnosno listopadne i četinarske šume i prirodne travnjake. Dejstvom erozije zemljište je usled spiranja sitnih čestica i hranljivih sastojaka osiromašilo, što je posebno očigledno kod pašnjaka na većim nagibima, kao i u proređenoj i devastiranoj šumi bliže naseljima i strmom terenu. Ova vrsta zemljišta je najviše zastupljena na širem području Brezana, Crkvičkog polja, Nikovića, na površi Vučeva i u zoni Smriječna. Smeđe zemljište na krečnjaku (kalkokambisol) javlja se u alternaciji sa crvenicom i krečnjačko-dolomitnom crnicom na nešto zaravnjenijim i blažim oblicima krečnjačkog reljefa. Kada se posmatra građa profila može se reći da je ovo zemljište slično crvenici, ali za razliku od nje boja dubljeg horizonta je smeđa. U području krša najvažnije obradivo zemljište su posmeđene i pretaložene crnice, koje su dobrih kako fizičkih tako i hemijskih osobina. (PUP -Plužine-2012.god)

5.5. Bogastvo flore i faune

Prilikom obrade flore i faune opštine Plužine kao sastavni dio analize naći će se “Nacionalni park Durmitor” ili “Park prirode Piva”. To su ujedno i najznačajnije turističke vrijednosti opštine. Nacionalni park Durmitor jedan je od najpoznatijih nacionalnih parkova na tlu Crne Gore. Riječ je o prirodnom i društvenom dobru višestrukog značaja. U nacionalnom parku su skoncentrisane brojne prirodne vrijednosti- geomorfološke, hidrološke, biološke, pejzažne itd, kao i interesantno ljudsko stvaralaštvo.

Ovaj Nacionalni park je osnovan 1952. godine. Pored toga što se njegov značaj ogleda u prirodnim ljepotama i fenomenima koje posjeduje, park se našao na UNESCO-voj listi prirodnog i kulturnog nasleđa, još od 1980. godine. Prostire se na teritoriji nekoliko opština; Žabljak, Pljevlja, Plužine, Šavnik i Mojkovac. Prostire na oko 32.520 ha. Ono po čemu je Durmitor posebno poznat je raznovrsnost biljnog i životinjskog svijeta. Tu su takođe prisutne i brojne endemične i reliktno vrste. Kada je riječ o životinjskom svijetu, on je uglavnom planinskog i visokoplaninskog tipa. Na tom lokalitetu su zastupljene brojne vrste biljaka, a od oko 1.325 vrsta, 122 su endemične, 150 ljekovitih. Posebno zanimljiv podatak je da je od gljiva, čak 40 jestivih vrsta.

Kao posebno zaštićene zone Parka izdvajaju se (ICUM):

- Crna poda,
- Rezervat šume smrče i jele,
- Sliv Škrčkih jezera sa užom kanjonskom obalom,
- Sušice Barno jezero sa najužom okolinom,
- Zabojsko jezero sa najužom okolinom,
- Mlinški potok,
- Kanjon Tare.

Kao najviša planina Dinarida, Durmitor sam po sebi predstavlja jedan od centara razvoja balkanske flore, sa predstavnicima alpskih i alpsko-arktičkih flornih elemenata, na južnim padinama, naročito u kanjonskim dolinama sreću se submediteranski florni elementi. Na nekim djelovima su prisutni čak i mediteranski florni elementi, a tresetišta nekih jezera predstavljaju enklave karakteristične za sibirsku tajgu (PUP -Plužine-2012.god).

Vegetacijski pokrivač sačinjavaju biljne zajednice šumskih ekosistema, planinskih livada i pašnjaka, pukotina stijena, kamenjara, sipara, snježanika, tresava, slatkovodnih ekosistema i slično. Što se tiče šumskog bogatstva, one zauzimaju relativno malu površinu (visoke šume 8%, izdanačke 2%, šikare i šiblji 13%). Iako prostorno vrlo malo rasprostranjene, neke od njih su pravi rariteti prirode. Recimo jedan od takvih primjera je šuma crnog bora na lokalitetu Crna poda. Grandiozna stabla tog bora iznose do 50 m visine i kao takva odoljevaju vremenu punih 450 godina. Na tom lokalitetu je zastupljeno oko 1325 vrsta flore. Uglavnom riječ je o području Durmitora i okolnih kanjona od čega, 898 vrsta pripada visokoplaninskoj flori odnosno području iznad 1500 mnv. (PUP -Plužine-2012.god)

Zatim, od ukupne visokoplaninske flore koja broji 122 vrste, 15 % čine endemi. U odnosu na cjelokupnu endemičnu floru masiva Durmitora, čak 77% su visokoplaninski endemi. Najzastupljenije su endemične vrste poput: munika, planinski javor, crnogorski zvončić, Glišićev zvončac, Brau-Blankeov odoljen, durmitorska divizma, autariatska krčagovina, dinarski rožac, vелеcvjetni rožac, travnatolisna mišjakinja, Kocijeva zečina, vratić dinarski, Sendtnerova pušina, albanski ljiljan, Nikolajeva ljubičica, Cojzova ljubičica, ljupka ljubičica, Dafnjev i Malijev jeremičak, balkanska debeljača, bedrnica, modro lasinje, perunika bosanska, mlječika crnogorska i slično (PUP -Plužine-2012.god).

Veliki visinski raspon na masivu Durmitora i različita staništa usloveli su izvanredno faunističko bogatstvo čemu pogoduju predispozicije u vidu prostranih šuma, otvorenih pašnjaka, litica, durmitorskih vrhova, a tu je i obilje jezera koja su bitna za egzistenciju i bogatstvo životinjskog svijeta.

U zoni visokoplaninskih pašnjaka i kamenjara onome ko boravi određeni period i posmatra u vidokrug se može pojaviti divokoza, recimo. Takođe, u ovoj zoni žive predstavnici glacijalnih vrsta ptica, kao: snježna zeba, planinski popić, ušata ševa, planinska trepetljika, kao grabljivice vjetruška, suri orao i bjeloglavi sup koji posjećuje ovaj prostor radi hrane. Kao najbrojniji predstavnici gmizavaca su planinski i mosorski gušter, jedini predstavnik vodozemaca je planinski mrmoljak. Takođe, poznato je da se na stijenama i liticama gnijezde rijetke vrste ptica suri orao i vjetruška, dok su litice stanište gavrana, žutokljune galice i rijetkog puzgavca. Četinarske šume između ostalih naseljuju veliki tetrijeb, lještarka, djetlić, sjenice i zebe (<https://nparkovi.me/np-durmitor/>).

Krupni sisari su najčešće zastupljeni u listopadnim i mješovitim šumama, između ostalih i: srne, medvjedi, lisice, zečevi, jazavci, kune, lasice i vjeverice. Od prestavnika ornitofaune, prisutne su mnogobrojne vrste. Prije svega riječ je o vrstama poput: mišar, jastreb, kobac, planinska sjenica, obična strnadica, zeba, lilfordov djetlić, šumski zviždak, drozd pjevač, crvendać i slavuj. Ovaj kraj durmitorskih jezera poznat je i po prisustvu nekoliko različitih vrsta ribe, u durmitorskim jezerima živi četiri vrste introdukovanih riba: potočna pastrmka, jezerska zlatovčica, kalifornijska pastrmka i gaovica. Tara je takođe prepoznata po prisustvu različitih vrsta ribe između ostalog: potočne pastrmke, mladice, lipljena, potočne mreke, skobalja, jelšovke, gaovice i peša. Posmatrajući iz ugla ekosistema, Nacionalni park Durmitor odlikuje posebna vrsta bogatstva u tom pogledu. Naime, prisutno je pet osnovnih ekosistema: ekosistem visokoplaninskih pašnjaka i kamenjara, ekosistem stijena i litica, ekosistem četinarskih šuma, ekosistem listopadnih šuma i vodeni ekosistem. (<https://nparkovi.me/np-durmitor/>).

Flora

Na razvoj flore napodručju opštine Plužine uticali su brojni faktori, neki od njih su geografski položaj, orografski faktor i klimatski uticaji. Kao takvi oni su primarno djelovali na razvoj i raznovrsnost autohtone flore i vegetacije na području opštine Plužine. Kao najznačajnija staništa reliktnih i endemčnih biljnih vrsta prepoznati su Kanjoni Tare, Pive i Komarnice. U tako razvijenoj flori opštine Plužine veliki je broj biljnih vrsta, među kojima se nalaze crnogorski i balkanski endemiti: *Daphne malyana* (Seljani, Rudinice, Bezube, Mratinje), *Viola zoysii* (Maglić, Volujak, Durmitor), *Daphne blagayana*, *Acer heldreichii*, *Amphoricarpos autarantus* (kanjoni Pive i Tare), *Potentilla montenegrina* (Maglić, Volujak, Vojnik) i drugi.

Prisutne su i brojne ljekovite vrste. Od ljekovitih biljaka karakteristične na ovom području su: planinski čaj, hajdučka trava, majčina dušica, bokvica, glog, kantarion, odoljen, kopriva, breza i drugi, dok su od medonosnih vrsta najznačajnije: maslačak, kaćun, podbjel, trn, djetelina, jagoda, mrazovac, drijen i drugi (Detaljni urbanistički plan CENTAR- opština Plužine).

Ono po čemu je ovaj kraj prepoznat jesu jestive vrste iz rodova: Malus, Pyrus, Rosa, Sorbus, Fragaria, Vaccinium, Rubus. Šumska vegetacija se prostire od ušća Pive i Tare do 2000 m nadmorske visine. Posebno su prisutne vegetacije koju čine šume grabića. Zatim, javlja se zajednica crnog graba i jesenje šašike. Na kanjonskim padinama, između stijena, javlja se šuma crnog bora. Takođe, na nešto boljim staništima javlja se šuma crnog graba i bukve. Predio Župe pivske, tačnije u širokoj kotlini Pive na zaravnima i padinama južne ekspozicije javljaju se termofilne šumske zajednice: šuma crnog graba i crnog jasena, šume cera i kitnjaka i drugo. Dublja i svježija staništa, iznad pojasa termofilnih šuma, obilježava pojava gdje se prostire pojas šuma bukve koji zahvata najveći dio područja šuma. Na sjevernim padinama prostire se pojas šuma jele i bukve. Riječ je o padinama Bundos, Zavodišta, Ledenice, Mratinje. Zatim, pojava pojasa šume jele i smrče javlja se na Pivskoj planini. U tom predjelu prisutna je i šuma smrče, dok najviši pojas zauzimaju šume bora krivulja na padinama Maglića i Volujaka i oko Škrčkih jezera, od 1800-2000 mnv. Površine pod travnom vegetacijom su pašnjaci i livade koji obiluju brojnim vrstama kako medonosnih, tako velikim dijelom i ljekovitih i aromatičnih biljaka.. Kao najvažnije livadsko-pašnjačke zajednice izdvajaju se njih nekoliko: zajednica ovsika i bokvice, zajednica vlasulje i crnogrive, zajednica vlasulje, zajednica žutilovke i makalja (Detaljni urbanistički plan CENTAR- opština Plužine).

Fauna

Karakterističnost područja Opštine Plužine između ostalog čini mali dio prostrane holarktične zoogeografske oblasti. Ta oblast skoro da obuhvata praktično čitavu sjevernu poluloptu zemlje. Kao takva ona je dio palearktika. Kada posmatramo iz ugla Prethodno izrečena činjenica dodatno usložnjava klasifikaciju ovog prostora. To je prevashodno iz razloga što se na prostoru opštine Plužine osjećaju se uticaji holarktičke zoogeografske oblasti koja je dio palearktika, ako mislimo na užu podjelu taj prostor formalno pripada srednjeevropskoj podoblasti, a zapravo se nalazi na samoj granici sa mediteranskom. i jako se odražavaju na sastav životinjskog svijeta.

Na ovom području je nekoliko ekoloških zona: Visokoplaninski dio (iznad gornja šumske granice), zona planinskih šuma, zona planinskih pašnjaka i livada, zona termofilnih šuma na osunčanim djelovima kanjona, zona vodenih tokova, zona vodenih akumulacija, zona urbanih područja. Svaka je sastavljena od različitog životinjskog svijeta.

Karakteristike faune područja opštine Plužine

Biotop *visokoplaninskih pašnjaka i kamenjara* rasprostire se na najvišim djelovima visokih planina. Tu se izdvajaju i možemo razlikovati više biotopa nižeg reda, zapravo riječ je o brojnim pašnjacima, kamenjarima raznog stepena obraslosti, liticama i slično. Na nadmorskim visinama preko 1.800 m prostire se ovaj biotop, a ujedno i iznad gornje šumske granice. Ono što ga posebno karakteriše jeste kratko trajanje vegetacijske sezone i surove zime. Kada je riječ o karakterističnim pripadnicima ovih biotopa možemo smatrati neke vrste ptica. To su

uglavnom: planinski popić, (*Prunella mocollaris*), Planinska ševa (*Eremophila alpestris*), žutokljuna galica (*Pyrhocorax graculus*), sniježna zeba (*Montifringilla nivalis*), planinske crvenperke (*Phoenicurus ochruros*), planinske trepteljke (*Anthus spinoletta*) i slično. Ono što je posebno specifično jeste da je ova zona u toku ljeta prehrambena baza i nekim grabljivicama. Riječ je o surom orlu (*Aquila chrysaetos*), bjeloglavom supu (*Gyps fulvus*), i sokolu vetruški (*Falco tinnunculus*). Ono što je prepoznato, a karakteristično za ovaj kraj jesu neke vrste sitnih glodara. Zapravo tu se pojavljuje krtica, obično na djelovima pašnjaka, ali ima zastupljenih i tipičnih sisara sa ovih prostora. Takav je divokoza recimo. Na ovom području, izuzev faune mrmoljaka (tritona) od kojih planinski mrmoljak (*Triturus alpestris*), nema drugih vodozemaca. Takođe i gmizavci su svedeni na jednog predstavnika – planinskog guštera (*Laosia vivipara*). Fauna insekata još uvijek nije dovoljno istražena i poznata (PUP -Plužine-2012.god).

Biotop visokoplaninskih jezera je posebno karakterističan. Riječ je o zoni visokih planina. Na prostoru opštine Plužine nalaze se tri jezera Trnovačko jezero i dva Stabanjska (Veliko i Malo). Visokoplaninska jezera predstavljaju specifičan ekosistem prilagođen surovim planinskim uslovima. Ona su staništa faune insekata, jer se u njihovoj vodi razvijaju larveni oblici (posebno je značajna fauna efemerida). Ali, najkarakterističnije predstavnike faune crnogorskih visokoplaninskih jezera treba tražiti u grupi vodozemaca. Riječ je o tritonima ili mrmoljcima. Tu se posebno izdvaja planinski mrmoljak. On je u nekim crnogorskim jezerima razvio specifične neotenične populacije i podvrste. Nažalost, fauna tritona je veoma narušena. Čak je u nekim jezerima praktično uništena usled nerazumnog i najčešće nepotrebnog poribljavanja. To se dešava uglavnom poribljavanjem potočnom i kalifornijskom pastrmkom (PUP -Plužine-2012.god).

Biotop četinarskih i četinarsko-lišćarskih šuma biološki je znatno složeniji, bogatiji je vrstama i odlikuje se većom dinamikom. Zastupljeni su kako sitni tako i krupni predstavnici šumskih glodara šumski miševi, voluharice, vjeverica i slično. Međutim, pojavljuju se i krupni predstavnici sa velikim radijusom kretanja kao što je medvjed, divlja svinja, srna i slično. Zatim, od sitnih zvjeri može se naći kuna i lasica a nekada i hermelin (*Mustella erminea*). Znatno je bogatija fauna ptica, tipični predstavnici su veliki šareni detlić (*Dendrocopos major*) žune (*Picus viridis*, *P. canus*). Takođe, od zastupljenih sitnih pjevačica karakteristične su neke vrste sjenica (*Parus ater*, *P. cristatus*), zatim i kraljići (*Regulus regulus*, *R. ignicapillus*). Na ovom području, karakterističnim predstavnikom zeba smatra se krstokljun (*Lexia curvirostra*). Od pernatih divljači tu možemo naći i golubove (*Columba palumbus*) kao i najčejejeniju pernatu divljač naših planina – velikog tetreba i lještarku. Kada je riječ o fauni vodozemaca, tu su reprezentovane dvije vrste daždevnjaka - crni (*Salamandra atra*) nastanjuje više predjele, blizu gornje šumske granice, dok šareni (*Salamandra maculosa*) nastanjuje niže zone. Kada govorimo o predstavniku faune gmizavaca, tu je otrovna zmija šarki (*Vipera berus*). Ova vrsta je karakteristična za pojas kleke. Zatim, u nižim predelima se počinju javljati i drugi predstavnici kao što su slepić (*Anguis fragilis*) i obični smuk (*Coluber longissimus*). Ono što je za razliku od prethodnog biotopa različito jeste da je fauna insekata veoma bogata i složena. Takav tipični predstavnik jeste šumski mrav (*Formica rufa*). Međutim, brojni su i predstavnici štetnih šumskih insekata vezanih za četinare, poput raznih sova ali i borovih prelaca (PUP -Plužine-2012.god).

Biotop listopadnih šuma u odnosu na prethodni biotop je znatno biološki složeniji. Ono po čemu se bitno razlikuje je broj vrsta drveća i zeljastih biljaka. Dijeli se nabukove šume viših predjela i šume mješovitog sastava na toplijim, osunčanim djelovima. Tu su zastupljeni, prije svega, hrast (*Quercus cerris*, *Q. montana*), grab (*Carpinus betulus*, *Ostrya carpinifolia*), ali i ostale listopadne vrste. Posebna karakteristika je razvijenost zajednica sa bjelograbićem (*Carpinus orientalis*) na nekim djelovima kanjona Pive. Submediteranski šibljaci katarakteristični su za južni dio Crne Gore, tako da je tu evidentan uticaj mediterana. Složenost flore prati i odgovarajuća fauna. Odlikuje se velikim brojem vrsta, i velikom dinamikom, uz znatno veću aktivnost i u zimskom periodu. Kada govorimo o fauni sisara tu se obično reprezentuju krupni predstavnici divljači poput: divlje svinje (*Sus serofa*), srne (*Capreopus capreolus*), vuka (*Canis lupus*) i lisice (*Vulpes vulpes*). Broj sitnih sisara je mnogo veći. Ovaj biotip nastanjuje i nekoliko vrsta šumskih glodara (*Apodemus flavicollis*, *Apodemus sylvaticus*, *Sciurus vulgaris*, *Glis glis*), zatim i sitnih zvijeri kao što su kune (*Martes marts*, *Martes foina*), lasica (*Mustella nivalis*, *M. erminea*) i kuoždera (*Crocidura russula*) i slično. Takođe, tamo gdje su granice sa otvorenim predjelima karakterističan je zec (*Lepus europaeus*). Od ptica uglavnom dominiraju: pjevačice, posebno predstavnici senica (*Paridae*), zeba (*Fringillidae*), grmuša (*Sylvidae*), drozdova (*Turdidae*) i vrana (*Corvidae*). Takođe, prisutni su i brojni predstavnici djetlića (*Picidae*), a i veći broj grabljivica: karakteristični predstavnici mišara (*Buteo buteo*), jastreba (*Accipiter gentilis*) i kopca (*Accipiter nisus*), kao i sove (*Strigidae*). Od vodozemaca prisutan je šareni daždevnjak, pojavljuju se i žabe. One se pojavljuju obično u nižim, toplijim i vlažnijim predjelima. Riječ je o krastavoj žabi (*Bufo bufo*) i mrkoj žabi (*Rana temporaria*) (PUP -Plužine-2012.god).

Biotop pašnjaka i livada zauzima puno prostora, nastao je na račun uništavanja šuma, antropogeno ili prirodno. Veliki broj požara je posebno doprinio u ovoj situaciji. Karakterišu ih travnate zajednice, koje se održavaju ispašom ili košenjem. Ovaj biotop je mjestimično prošaran većim ili manjim šumarcima, šibljacima ili kamenjarima. Od sisara ovdje se mogu naći lisice, zečevi, kune i lasice. Sa druge strane, fauna ptica je znatno brojnija, ali je siromašna po vrstama. Tipični predstavnici su obična belka, obična i ćubasta ševa. Ovaj biotop nema svoje predstavnike ptica grabljivica. Fauna vodozemaca je takođe odsutna. Gmizavaca je malo, fauna insekata je bogata ali još uvijek ne postoje precizni podaci jer nije dovoljno ispitana (PUP -Plužine-2012.god).

Biotop stijena i litica karakterističan je za kanjon Pive i Komarnice ali nalazimo ga i na drugim mestima kao što su strmi, često potpuno okomiti stjenoviti odsjeci i litice sa odsustvom vegetacije. Biotop je značajan samo kao stanište najređih, ugroženih i zaštićenih ptica grabljivica, kao što je suri orao (*Aquila chrysaetos*), beloglavi sup (*Gyps fulvus*), čije prisustvo na gnježdjenju nije potvrđeno za prostor Pive, soko vetruška (*Falco tinnunculus*). Od drugih ptica tu se gnezdi gavran (*Corvus corax*), a vjerovatno i rijetka, zaštićena ptica puzgavac (*Tichodroma muraria*) (PUP -Plužine-2012.god).

Biotop vodenih tokova, čine izuzetno očuvana rijeka Vrbnica i Mratinjski potok, ostale vode su manjeg značaja za faunu. Ovdje je značajna fauna insekata. Dominantna riba u tekućim vodama ovog prostora je potočna pastrmka (*Salmo trutta*). Od predstavnika drugih grupa tu su vodeni kos (*Cinclus cinclus*) i vodomar (*Alcedo atthis*) od ptica i grabljiv, vidra (*Lutra lutra*) i slično. Kada je riječ o *biotopu stajalnih voda*, pored već pomenutih visokoplaninskih jezera sa

specifičnom faunom, najveća vodena površina ovog prostora je akumulaciono jezero Piva. Akumulacija pripada hladnim, eutrofnim vodama bez plitkih, eutrofnih zona. Mnogo je faktora koji su uticali na sastav faune koja je siromašna i ne može se uporediti sa bogatstvom slatkih voda. Ono što je posebno značajno je fauna riba, a dominantna vrsta je potočna pastrmka uz prisustvo lipljena (*Thymalus thymalus*). Prisutne su i populacije mladice (*Hucho hucho*). Evidentno je odsustvo faune vodenih ptica. Više vrsta patki, gnjuraca i drugih vodenih ptica pojavljuje se samo za vrijeme seobe (PUP -Plužine-2012.god).

Biotop naseljenih mjesta je prostor opštinskog centra Plužine. Riječ je o malom naselju koje se ne može smatrati urbanom sredinom u ekološkom smislu. Ovdje je povećana gustina vrsta koje gravitiraju čovjeku. Evcimo, od sisara tu su štetni glodari, kao što su pacovi i kućni miš. Novi pripadnicu su pčele, mačke i pse litalice. Od ptica na ovom području evidentno je povećanje brojnosti sinantropnih vrsta kao što je siva vrana (*Vorvus cornix*), svraka (*Pica pica*), kućni vrabac (*Passer domesticus*) lasta (*Hirundo rustica*, *Delichon urbica*) i slične vrste (PUP - Plužine-2012.god).

6. DRUŠTVENO-GEOGRAFSKE KARAKTERISTIKE I TURISTIČKE VRIJEDNOSTI OPŠTINE PLUŽINE

6.1. Kulturno-istoriski razvoj

Kada se osvrnemo na kulturni ali i u velikoj i mjeri i istorijski razvoj opštine Plužine možemo sa sigurnošću reći da ona ima bogatu prošlost i kulturno nasleđe. Još od davnina Piva je naseljena. Činjenica je da su razni predmeti koje je za rad i lov koristio čovjek koji je živio u pećini Odmut stari oko 10 000 godina. Međutim, formiranjem vještačkog jezera na rijeci Pivi, pećina Odmut je potopljena. Mnogo je arheoloških nalazišta na ovim predjelima. Brojni tumuli, odnosno grobne humke svjedoče o boravku Ilira na ovom prostoru. Poznata je činjenica da su na području današnjih Plužina postojala rimska naselja i putevi tokom antičkog perioda. Ostaci rimskih građevina su pronađeni u okolini i na širem prostoru Parka –cipusi, kameni mostovi, karavanski putevi što svedoči o prisustvu Rimljana u ovom regionu. Od mlađih arheoloških nalaza važne su brojne gomile, gradine, srednjovjekovni stećci. Takođe, više je starih groblja, “mramorja”, ili “grčkih groblja”, kako su u narodu poznati. Srednjovjekovnom periodu pripadaju nekropole sa stilizovanim stećcima, ruševine turskih mostova i karaula duž stare crnogorsko-turske granice, razvaline drevnog utvrđenja Pirlitor iznad Levera i tri manastira u dolini Tare, u Dobrilovini, Dovolji i u Đurđevića Tari, nastali od XV do XVII vijeka. Takođe, poznato je da Durmitorski kraj baštini raznovrsno tradicionalno graditeljsko nasljeđe. To naslijeđe sa pojedinačnim primjerima seoskih kula brvnara, a na katunima savardaci, jatare, kolibe i na tokovima rijeka drvene vodenice i valjanice ima poseban značaj. Za ovaj kraj je posebno karakteristično to što se bogato i slojevito kulturno-istorijsko nasljeđe ovog kraja može pratiti od najstarijih praistorijskih epoha do danas, gdje su se kontinuirano smjenjivali uticaji raznih kultura. (https://www.rastko.rs/rastko-cg/povijest/stomic-pivljani.html#_Toc526759406).

Posebnu vrijednost kulturne tradicije predstavlja narodno duhovno stvaralaštvo. To stvaralaštvo je uglavnom iskazano kroz legende i predanja, anegdote i poslovice, epsku poeziju i partizanske pjesme, inspirisane prirodom, ličnostima i događajima durmitorskog kraja. Poznato je da je tokom srednjeg vijeka teritorija Plužina bila je dio različitih srednjovekovnih država i vlasti, uključujući Nemanjičku Srbiju i kasnije Osmanlije. Pod turskom vlašću Piva je bila od 1465. do 1877. godine. Sva ta dešavanja ostavila su tragove u arhitekturi i kulturi ovog regiona. Nakon što je oslobođena, Piva je podijeljena na dvije kapetanije. Župu, sa sjedištem kapetana na Goransku, i drugu, Planinu sa sjedištem kapetana na Pišću. Posmatrajući iz vojnog ugla, postojala su dva bataljona župski i planinski. Ovi bataljoni su sačinjavali Durmitorsku brigadu. Veliki je broj istaknutih Pivljana, među njima najznačajniji je bio vojvoda Lazar Sočica iz Plužina. Riječ je o jednom od najviđenijih ljudi ne samo u Pivi, već i u Crnoj Gori. Piva je ušla u sastav Crne Gore 1878. godine poslije Berlinskog kongresa. (Tomić S., 1949)

Opštinu Plužine nijesu mimoišla ni ratna stradanja u I Svjetskom ratu, posebno tokom Cerske i Kolubarske bitke. Nakon Prvog svjetskog rata i stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca Piva je ušla u sastav nove države. Područje Pive je posebno stradalo u II Svjetskom ratu, ta dešavanja i događaji ostavili su dubok uticaj na lokalno stanovništvo i istorijsku svijest. Period poslije Drugog svjetskog rata do raspada SFR Jugoslavije je bio period najznačajnijeg

privrednog razvoja ovog područja. Raspad bivše države i period tranzicije izazvali su veliku ekonomsku krizu u cijeloj Crnoj Gori, što se najteže odrazilo na najslabije razvijene opštine poput opštine Plužine. (Tomić S., 1949).

Ono po čemu su danas Plužine poznate jeste očuvanje tradicionalne kulture, narodnih običaja i manifestacija, riječ je o mnogim plužinskim svečanostima. Na ovom prostoru se takođe njeguje muzička tradicija i folklorni ansambli. Kulturna baština ovog kraja ima posebnu ulogu posmatrano sa aspekta spremnosti za uključivanje u turističku ponudu. Kao najveće kulturno bogatstvo imamo dobra koja izazivaju posebno interesovanje turista, a koja su upisana na listu svjetske baštine UNESCO-a, kao što je "Park prirode Piva" koji predstavlja dragulj prirodnog i kulturnog značaja ove opštine. Za ovaj kraj se može reći da nudi fascinantn spoj istorije, kulture i prirodnih ljepota, sve to zajedno privlači posjetioce iz različitih djelova svijeta. Ono što se posebno izdvaja je srednjovjekovni grad "Soko grad" gdje su "stolovali" vojvoda Sandalj Hranić i njegov sinovac, zapravo to je bio herceg Stefan. Soko grad se nalazi na sastavcima Pive i Tare, iznad Šćepan Polja, interesantni su i stećci koji se nalaze nedaleko od njega. Poznato je da se Soko grad u sačuvanim izvorima prvi put pominje u dubrovačkim poveljama iz 1419 i 1420. godine. Međutim, izvjesno je da je postojao i ranije. Turistički radnici i mještani ovog kraja trebali bi da se potrudu i urade sve što je u njihovoj moći da Soko grad i stećke adekvatno valorizuje kako bi postali nezaobilazan "turistički proizvod" Pive. Dosta toga je urađeno zvršeno je uklanjanje rastinja i korova sa dijela grada pa je pristup bedemima moguć na lak i bezbjedan način, ali ima prostora da se uradi još puno toga, recimo, samo kilometar puta je asfaltiran. Nekropola Grčko groblje nalazi se nedaleko od Soko grada. Tu se nalazi 16 stećaka. Oni su poznati kao kameni spavači. I oni su ušli na listu Svjetske baštine UNESCO. Većinom su neukrašeni, izrađeni su od lokalnog kamena. Posebno se ističe grob Petka krstjanina. Taj grob je isklesan od tvrdog bjeličastog pješčara, a podignut je u period od 1435. do 1448. godine. Grob sadrži epigrafski natpis uklesan na sjevernoj i istočnoj strani. (Tomić S., 1949).

Što se tiče oblasti kulturnog turizma, brojne ruralne, kulturno-istorijske cjeline imaju veliki ali istovremeno neiskorišćeni potencijal. Posjetiocima se može ponuditi dosta toga pa i obilasci manastirskih i samostanskih kompleksa. To je jedan od oblika vjerskog turizma. Posjete se organizuju obično u najvećem broju aktivnih vjerskih sjedišta. U takvim objektima se nalaze reprezentativni primjeri freskoslikarstva, ikonostasi, bogate riznice, ikone i drugi pokretni fond. Manastir Piva je jedan od takvih objekata.

6.2. Demografske karakteristike

Prve pisane podatke o stanovnicima ove opštine nalazimo u nekim spisima još u XV vijeku. Poznato je i narodno predanje po kome je Herceg Stjepan imao svoj dvor u selu Stabnu, gdje i danas postoje neke zidine, zvane Ercegova Gradina. Tada je Srpsko stanovništvo bilo izmiješano sa Vlasima na planinama i po katinima. Turskim osvajanjima u XV vijeku i sa propašću Hercegovine države (1482 g.) stanovništvo se prorijedilo, ali je uspjelo da se održi. Broj stanovnika je sporo rastao i varirao tokom dužeg vremenskog perioda, zavisno od istorijskih kretanja i ekonomskih prilika. Poznato je da su ovi prostori imali burnu istorijsku prošlost sa čestim ratovima, što je značajno uticalo na broj stanovnika. Tome treba dodati i iseljavanje stanovništva, bilo zbog čestih ratova ili pak ekonomskih razloga. Najstabilniji period

u demografskom razvoju na prostoru opštine Plužine počeo je poslije Drugog svjetskog rata u periodu postojanja bivše SFRJ. Tako je 1961. godine u opštini bilo 9 164 stanovnika. Međutim, ubrzana industrijalizacija od sredine 60-tih godina prošlog vijeka i zapostavljanje poljoprivrede, rezultirali su iseljavanjem značajnog broja stanovnika iz ove opštine. Ovo se značajno odrazilo ne samo na broj stanovnika u opštini koji je drastično opao, već i na struktura obilježja stanovništva, a o reprodukciji stanovništva da i ne govorimo. (Tomić S., 1949).

Prema podacima popisa stanovništva 2011. godine broj stanovnika u opštini iznosio je 3 246, što je bilo svega 0,4% ukupnog stanovništva u Crnoj Gori, odnosno 1,6% populacije Sjevernog regiona. Prema preliminarnim rezultatima popisa 2023. godine broj stanovnika je dodatno opao na 2 232. Uzrok ovako značajnog smanjenja populacije opštine Plužine u kratkom vremenskom periodu su kako negativan prirodni priraštaj, tako i negativan migracioni saldo. Takođe, prema popisu iz 2011.godine, populacija opštine Plužine bila je jedna od najstarijih u Crnoj Gori sa prosječnom starošću od 43,7 godina. Kako zvanični podaci popisa iz 2023. godine nijesu još uvijek objavljeni, imajući u vidu da se seli uglavnom mlađa populacija u potrazi za boljim uslovima života, treba očekivati dodatno značajno starenje populacije u Plužinama. Brojne su posljedice ovakve situacije počev od ekonomskog slabljenje sela pa sve do potpunog napuštanja ovih područja kao mjesta gdje ljudi žive i stvaraju. Ali, uprkos prethodno izrečenim negativnim konstatacijama u tom istom periodu došlo je i do pozitivnih demografskih promjena. Te promjene su praćene opadanjem učešća nepismenih, opadanjem učešća stanovništva bez školskih kvalifikacija, zatim, porastom učešća stanovništva sa školskom kvalifikacijom i slično. Takođe, dogodio se značajan rast zaposlenih u sekundarnom i tercijalnom sektoru, ali i porast učešća urbanog stanovništva, rapidno opadanje stopa smrtnosti odojčadi, nagli rast živorođene djece u zdravstvenim ustanovama i uz stručnu pomoć i slično.

Prema zvanično dostupnim podacima iz prethodnog popisa 2011.godine, kada su u pitanju unutrašnje migracije, stanovništvo se iz Plužina uglavnom seli u Nikšić (50,6%) i Podgoricu (32,1%). Međutim, zanimljiva je činjenica da se iz tih opština najviše doseljavaju u Plužinama. Najveći broj doseljenih je iz Nikšića 61,9%, zatim iz Podgorice 23,8% od ukupnog broja svih doseljenih. Ovdje se uglavnom radi o povratnicima koji su mahom strarije stanovništvo, o čemu svjedoči i činjenica da se negativni demografski trendovi poslednjih godina snažno odražavaju na broj djece u osnovnim školama - taj broj se u periodu od 2011. do 2018 .godine smanjio za čak 37% (Uprava za statistiku – Monstat).

Prema rezultatima popisa 2011. godine, polna struktura stanovništva na nivou opštine je uglavnom bila zadovoljavajuća bilo je 51,3% ženskog i 48,7% muškog stanovništva. Prema podacima iz 2011. godine, prema nacionalnoj, odnosno etničkoj pripadnosti najviše stanovništva se izjasnilo kao Srbi 65,65%, Crnogorci 27,79%, Hrvati 0,06%, Bošnjaci 0,03%. Ono što je važno jesteda se došlo do pozitivnih ekonomskih transformacija. Na to je najvećim dijelom uticao ogroman transfer poljoprivrednog u nepoljoprivredno stanovništvo. Desio se pad poljoprivrednog stanovništva sa 81,5% u 1961. na 34,9% u 1991.godini ili za 45,6%. Tako se i struktura izdržavanog stanovništva promijenila. Naime, učešće izdržavanog stanovništva opalo je 59,6% na 41,9%, učešće aktivnog je poraslo. Gledano po sektorima djelatnosti učešće stanovništva u sekundarnom sektoru poraslo sa 4,6% na 22,4%, a u tercijarnom sektoru sa 5,1% na 22,6% (Uprava za statistiku – Monstat).

Kao uzroci ovih pozitivnih promjena mogu se izdvojiti razvoj industrijskih i energetskih kapaciteta, razvoj srednjoškolskog obrazovanja i razvoj i širenje mreže zdravstvenih ustanova.

6.3. Antropogene turističke vrijednosti (Sakralna i profana arhitektura, manifestacije)

Opština Plužine ima bogatu kulturnu baštinu, brojne objekte sakralne i profane arhitekture kao i brojne manifestacije, posebno u ljetnjim mjesecima. Ovdje posjetioци mogu da istraže istorijske spomenike, uživaju u lokalnoj tradiciji i prisustvuju različitim manifestacijama.

Od objekata sakralne arhitekture, spomenućemo Pivski manastir, grčko groblje, crkvu svetog Jovana itd. Manastir Piva je osnovan, kako predanja govore od prije podizanja crkve posvećene Uspenju Bogorodice. Poznato je da je današnja crkva sagrađena je između 1573.do 1586.godine. Tom podatku svjedoči natpis iznad ulaza u naos. Pripratu crkve oslikali su 1626.godine čuveni freskopisci, Strahinja iz Budimlja i kir Kozma, dok je u naosu radila grupa umjetnika sačinjena od domaćih majstora i Grka. Pivski manastir je više puta stradao, 1798. godine zapalili su ga Turci, a obnovio ga je arhimandrit Arsenije Gagović. U drugoj polovini XX vijeka dislociran je zbog izgradnje akumulacionog jezera za potrebe HE "Piva" manastir je sa izvora rijeke Pive - Pivskog oka, premješten je na 3 km udaljenu visoravan Sinjac. Preseljenje manastira počelo je 1970. godine. Glavna zasluga za to premještanje pripisuje se Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture, i stručnjacima iz čitave Jugoslavije, a sve je rađeno pod nadzorom UNESCO-a. Premještanje manastira trajalo je punih 12 godina završeno je 1982. godine. Riznica Pivskog manastira a je jedna od najbogatijih u Crnoj Gori, u njemu čuvaju dragocjene zbirke starih rukopisa i štampanih knjiga, metalni i drveni obrađeni predmeti, razni zavjetni darovi i ikone i slično.(<https://www.portalanalitika.me/clanak/265039--pluzine>).

Manastir Zagrađe odnosno crkva tog manastira posvećena je rođenju Svetog Jovana Krstitelja. Iznad manastira Zagrađe nalaze se ruševine hercegovog prestolnog grada Sokola. Prema predanju tu počiva Herceg Stefan. U blizini ovog manastira, nedaleko od graničnog prelaza između Crne Gore i Bosne i Hercegovine, je otvoren vidikovac sa teleskopom na visini od preko 330 metara i odakle se vide na prekrasni kanjoni rijeka Tare, Pive i Drine.

(<https://www.serbianontheroad.com/nacionalni-park-piva-pluzine-i-foca/>).

Grčko groblje ili kako je još poznato stećci je smješteno u Šćepan polju. Ono ima status kulturnog dobra i zajedno je sa još dvije nekropole u Barama Žugića i Novakovićima u Žablaku dio međudržavne nominacije. Stećci predstavljaju karakteristične nadgrobne spomenike, brojne nekropole stećaka u ovim krajevima obično se nalaze na brežuljcima, praistorijskim tumulima, pored puteva i oko srednjovjekovnih crkava. (<https://www.portalanalitika.me/clanak/265039--pluzine>)

Od spomenika profalne arhitekture tu je Kula Lazara Sočice, u mjestu Goransko, u opštini Plužine. Sagrađena je na blagom uzvišenju sa kojeg se pruža jedinstven pogled na cijelu visoravan Goransko i okolne vrhove Pive.

Najvećim dijelom predstavlja odlike tradicionalne arhitekture Pive, riječ je o najrazvijenijem tipu stambeno ekonomskog i odbrambenog objekta- kuli. Ova kula ima karakteristike bolje organizovane i komfornije građanske kuće s kraja XIX vijeka. Osim toga, karakteriše je

vanredna pozicija, maksimalno poštovanje prirodne okoline, prirodni materijali, zidanje obrađenim kamenom, višetažnost, postojanje pomoćnih i ekonomskih objekata. Arhitektonsko ambijentalni kompleks na Goransku s kraja XIX vijeka upućuje na analogije sa nekim palatama i ljetnjakovcima, ekonomske i društvene elite toga doba u Crnoj Gori. Komleks na Goransku sastoji se od glavnog objekta kule Lazara Sočice, pomoćnog objekta konaka i velikog dvorišta sa kamenom ogradom i kapijama. Objekat kule ima prizemlje, sprat i potrovlje, rađen je na način da ima troje ulaznih vrata sa sjevera, juga i zapada i povezanost sa aostalim objektima. (<https://www.portalanalitika.me/clanak/265039--pluzine>).

Status nepokretnog kulturnog dobra imaju spomen obilježja bogate istorije ovog kraja tokom II svjetskog rata, kao recimo, seoska kuća koja je služila za smještaj Vrhovnog štaba NOV i POJ, Grmov Do, spomen- ploča na kući Mihaila Adžića, seoska kuća u kojoj je 1941 razoružana Italijanska karabinjerska stanica, spomen-ploča Donja Brezna, spomen-ploča Muratovica, zatim, zgrada osnovne škole, u kojoj je za vrijeme rata bila smještena partizanska bolnica, zgrada zemljoradničke zadruga “Bajo Pivljanin”, sa spomenikom koji evocira uspomene na bivši partizanski aerodrom, sa kojeg je evakuisano 1500 ranjenika za Italiju predstavljaju posebnu vrstu spomenika ovog kraja. Tu je i spomen-kompleks u Dolima izgrađen 1976. godine u znak sjećanja na žrtve fašističkog terora u Pivi. Naime, 1943. godine tokom trajanja Drugog svjetskog rata život je izgubilo 520 stanovnika. Riječ je o stanovnicima iz sela Dube, Miljkovac, Bukovca, Zaborja, Rudinica i Seljano. (<https://www.portalanalitika.me/clanak/265039--pluzine>).

Značajno mjesto u sklopu kulturne baštine durmitorskog kraja ima tradicionalna arhitektura. Ukoliko posmatramo narodnu arhitekturu, nju karakterišu tipovi seoskih kuća zidane u kamenu ili građenih od brvana sa kamenom podzidom, sa strmim krovovima pokrivenih ražanom slamom, naprimjer. Takve kuće su prizemljuše, prave kule, brvnare i kule na ćelicu. Posebna karakteristika ovog kraja su zimska staništa i katuni. Sve njih krase ljetnji čobanski stanovi u planini, staje, kolibe i savardaci, jatare, kućare, torovi i torine. Takvi su Šljivansko, Borev do, Kaluđerski katun, Dobri do, Ališnica, Veliki i Mali Štuoc, Lokvice, Orin katun, Šibalića katun, Pašina voda i drugi. Ono što iščezava su vodenice i valjanice. Vodenice su uglavnom rađene kao brvnare, a bilo je i zidanih od kamena. Postojale su na Mlinskom potoku, Sušici, Tepačkom potoku, Ograđenici, Bukovici, Komarnici, danas imamo samo njihove ostatke.

Manifestacije su ono po čemu je ovaj kraj poznat. Posebnu pažnju među njima uživaju “Pjesnički susreti”. U julu svake godine organizuje se “Pjesnička riječ na izvoru Pive”, tokom avgusta su pjesnički susreti “Tara bez granica”. Pored toga, tradicionalni turnir u malom fudbalu startuje takođe krajem jula, dok se turnir u basketu “3×3” organizuje u prvoj polovini avgusta. Kako je ovaj kraj bogat crkvama i manastirima, tako se i tradicionalni Ilindanski narodni sabor na Trsi organizuje se 2. avgusta, u okviru koga su organizovana takmičenja. Takmičenja su u vidu bacanja kamena sa ramena, skok u dalj iz mjesta, kao i trke konja i slično. (<https://sharemontenegro.me/pivska-prica-razlog-vise-da-ovog-ljeta-posjetite-pluzine/>).

Novitet prošle godine bila je manifestacija “Dani Pivskog jezera”. Ta manifestacija ima za cilj da prezentuje potencijale kojima raspolaže Pivsko jezero. Na neki način se htjela skrenuti pažnja nadležnih na neke probleme turističkih radnika kada je u pitanju korišćenje jezera u

turističke svrhe, što predstavlja poseban izazov. Prvenstveno se misli na nizak nivo jezera koji je bio predhodnih godina, kao i na višegodišnje neporibljavanje jezera koje je prošle godine, nakon deset godina, poribljeno u saradnji sa Opštinom Plužine, Elektroprivredom Crne Gore i Sportsko-ribolovnim društvom Bajo Pivljanin.

(<https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/662592/dani-pivskog-jezera-prvi-put-u-pluzinama>).

Kao što smo ranije napomenuli, park prirode Piva je organizator brojnih manifestacija, kulturnih i sportskih događaja. Među tim manifestacijama je u organizaciji muzičkog festivala “Bedem fest” koji je simbolično počeo u Plužinama pod sloganom “Radujmo se”, gdje je na gradskom amfiteatru nastupilo nekoliko izvođača. Treću godinu zaredom iz Plužina započeta manifestacija "Party bus". (<https://www.vijesti.me/zabava/muzika/390331/muzicki-karavan-bedem-festa-krece-iz-pluzina>).

Ono na čemu se posebno radilo u protekloj godini jeste razvoj nove Android aplikacije koja ima funkciju kvalitetnije on-line prezentacije. Putem pomenute mobilne aplikacije posjetioци će moći da se upoznaju sa svim turističkim atrakcijama, motivima, legendama, gastro ponudom i sličnim sadržajem ovog kraja. Takođe, novina od prošle godine je i da je u punoj funkciji i Centar za posjetioce na Šćepan polju. Činjenica je da je ovo područje po prirodnim ljepotama i vrijednostima jedno od najljepših u kontinentalnom dijelu Crne Gore i može reći da svoju punu afirmaciju i turistički razvoj tek treba da očekuje.

Ono što je posebno karakteristično i nesvakidašnje je tradicionalna Međunarodna slikarska kolonija koja se organizuje u drugoj polovini avgusta. U septembru se održava festival folkloru “Slađan – Slađo Tijanić”, koji se organizuje kao uspomena na tragično nastradalog Slađana Tijanića. Takođe, u septembru, prošle godine je organizovan Festival narodnog pjevanja, kao i Festival “Zlatne toke” na kojem su uzeli učešće mlađi folklorni ansambli. U okviru manifestacije „Pivska priča“ svake godine se organizuju koncerti brojnih muzičkih grupa sa izvođačima iz zemlje i okruženja koja se održava u gradskom amfiteatru, a sa finansijskom podrškom Evropske unije. Koncerti privuku veliki broj posjetilaca, koji su iskoriste vikend da uživaju u prirodnim i turističkim atrakcijama koji pruža opština Plužine i Park prirode “Piva”. Ujedno posjetioци mogu uživati u rafting avanturi, krstarenju, zip line-u, pješačkim stazama, kao i u kupanju u tirkizno-plavom Pivskom jezeru i slično.

Opština Plužine je poznata i po manifestaciji Dani pastirmke koja se organizuje su Stabnima, kod Plužina, u etno selu Vrbnica. Tada na stotine gostiju besplatno degustira ribu spremljenu na tradicionalan način, uz gratis vino i pivo. Manifestaciju, devet godina uzastopno, do sada je podržavalo samo Ministarstvo turizma. Takođe, posebno privlačna manifestacije je u Crkvičkom Polju. Tada se otvara turistička sezona manifestacijom „Tara 2012“. U sklopu te manifestacije, koju zajednički organizuju turističke organizacije Plužina i Foče, pod pokroviteljstvom italijanske vlade i NVO „COSV“, kao i Opštine Plužine, organizovano je planinarenje, biciklizam i splavarenje.

(<https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/315740/otvorena-sezona-u-pivi-cilj-da-goste-zadrze-duze-od-dan-dva>).

6.4. Naselja

Naselja u opštini Plužine prema vremenu postanka mogu se podijeliti na stara naselja, naselja od prije 300 do 250 godina i nova naselja. Naselja koja se spominju još u Srednjem vijeku su stara naselja. Stara su bila da je riječ u pisanim spomenicima ili predanjima. To su naselja poput onih u Župi: Mratinje, Plužine, Stabna, Stubica, Smriječno, Seljani i Rudinice, a u Planini: Donje Crkvice i zaseoci Zagrađe i Šćepan-Polje. Poznato je da su ova naselja postojala još u XV vijeku. Međutim, prema predanju i nekim tragovima materijalne kulture ta naselja su postojala i mnogo ranije. Sva su smještena na zaravnima u kanjonima Vrbnice, Pive i Tare. Tu su obično klimske prilike pogodne za život sa izobiljem šume i vode. Ta naselja su u početku bila manja i stanovnici su se bavili zemljoradnjom, voćarstvom, pčelarstvom, zanatima i pomalo stočarstvom. Ovi prostori su ograničeni planinama i strmim stranama kanjona pa su se u njihovoj blizini osnivala nova naselja u vidu krajeva i zaselaka. Ta stara naselja su matice za nove zaseoke i nova naselja. Naselja od prije 300 pa do 250 godina su osnovali ili novi doseljenici ili iseljenici iz starih krajeva na prvim katunima. To su naselja u Župi: Brljevo, Lisina, Zukva, Zabrđe, Stolac, Goransko, Duba i druga; a u Planini: Dubljevići i Pirni Do. Ona su bila naselja u blizini starih naselja i sa njima su održavala tijesnu vezu kako iz odbranbenih, tako i iz ekonomskih razloga. Nova naselja se mogu podijeliti u dvije grupe. Prvoj grupi pripadaju naselja koja su postala u drugoj polovini XVIII vijeka, kao i ona naselja koja su postala oko sredine XIX vijeka i kasnije. Njih su osnivali mještani dijeleći zadruge, a umnožavali su se priraštajem i doseljavanjem. (Tomić S., 1949).

Na ovim prostorima su uglavnom sela razbijenog tipa. Riječ je o tipu starijim šumadiskih i starovlaških sela. Ovdje sela šumadiskog tipa ne zauzimaju velike prostore kao sela po Šumadiji, ali imaju jasno obilježene krajeve. Tu su kuće veoma zbijene. Ono što je karakteristično jeste da su njive u ovim selima oko kuća. Livade i ispaše su uglavnom izvan sela. Tipična sela tog tipa su: Plužine, Stabna, Crkvice, Borkovići i druga. Sa druge strane, kod sela starovlaškog tipa kuće su rasturene po selu bez reda, a njive koje imaju mještani su rasprostranjene po selu ili oko sela. U krajevima gdje ima zgrada, one su rasturene po njivama i livadama i u selu i oko sela. Za sela šumadiskog tipa u opštini može se reći da imaju izgled malo kulturnijeg naselja, dok starovlaški tip sela više liči na katune nego na sela. Naselja i njihovi djelovi (krajevi) u Pivi su naseljena mahom istim bratstvima po kojima se često i zovu. Tako recimo u Borkovićima su krajevi poput: Radovići, Londrovići, Delići i Nedići i slično. Zatim, u Gornjim Crkvicama to su: Nikovići, Jerinići, Šarići, Vojvodići, Kneževići i slično. Neki krajevi su dosta veliki, imaju recimo od 15 do 20 kuća. Tako ih često poneki nazivaju zaseocima, pa čak i selima. (Tomić S., 1949).

Prema podacima popisa stanovništva iz 1931. godine u Pivi je bilo 47 naselja, 28 naselja u Župi, a 19 u Planini, danas ih ima 43, jedno gradsko i 42 seoska. U gradskom naselju živi 41,3% stanovništva opštine. Naselja, posebno seoska odlikuju prelijepi pejzaži, prostrani pašnjaci i livade prepune raznog cvijeća i ljekovitog bilja, mahom su oivičena prekrasnim šumskim pokrivačem, posjetioci mogu uživati ne samo u prirodi već i u brojnim atrakcijama. U većini sela postoje gazdinstva i etno-sela koja su danas popularna u Crnoj Gori i predstavljaju turističku atrakciju. Recimo, objekat Etno selo "Izlazak" koji ima pogled na planinu nalazi se

u naselju Rudinice. Ovo etno selo nudi restoran, uslugu u sobi, zatim bar, vrt, terasu i igralište za djecu. Takođe, u ovom objektu je na raspolaganju i WiFi, kao i privatni parking koji se može koristiti besplatno. Još jedno etno selo pod nazivom Milogora, smješteno je u malenom selu Trsa na Pivskoj planini na nadmorskoj visini od 1450m. Selo Trsa se nalazi na dvanaestom kilometru regionalnog puta Plužine-Žabljak. Tu već nekih petnaestak godina postoji nacionalni restoran Milogora. Restoran je poznat po specijalitetima domaće kuhinje, a jedan od najpoznatijih specijaliteta je jagnjetina na pari. Kuriozitet restorana je da u toku cijelog ljeta nudi pivo hladeno u snijegu. Geografski položaj, jer se nalazi u neposrednoj blizini kanjona Pive, Tare i Sušice, a ispod obronaka gorastasnog Durmitora je posebna vrijednost ovog restorana. Posjetioci mogu uživati ne samo u maksimalnom odmoru već i u dobroj domaćoj hrani. U Pivi, u selu Brezna, na nadmorskoj visini od 1000 metar nalazi se etno selo Montenegro. To je prvo i najstarije etno selo u Crnoj Gori. U ovom etno selu je smješteno 25 rustikalnih koliba u drvetu i kamenu sa ukupno od 110 ležajeva. Riječ je o kolibama sa najvećim komforom na planini, a ujedno sa autentičnom starom gradnjom. One garantuju udobnost miran i dubok san na svježem zraku. Poslije Plužina, Brezna su jedno od većih naselja. Međutim, poslednjih godina situacija se nažalost promijenila, tako su Brezna, kao i čitav kraj, ostala bez stanovnika. To je velika šteta s obzirom na predispozicije koji ovaj kraj imaza poljoprivredu, stočarstvo i za turizam.

Pored etno sela u nekim selima postoje vidikovci koji turistima pružaju nesvakidašnji doživljaj. Kada se krene vijugavim putem obraslim jelovom i borovom šumom, a koji se nalaze između planinskih visova, stiže se u Nedajno. Često se za ovo selo kaže da je najljepše selo u Pivi. Ovo selo se nalazi na 1 463 m nadmorske visine. Ono odiše ljepotom netaknute prirode i predstavlja ekološki dragulj. Zatim, na nekih 20km od Plužina i a 30km od Žabljaka nalazi se poseban prizor. Na ovim predjelima, ljubitelji aktivnog odmora mogu uživati u kapmovanju, planinarenju i vožnji bicikala atraktivnim stazama i slično. Takođe u ovom kraju se organizuju i brojne pješke i džip safari ture, ali i rafting rijekom Tarom. Svakom posjetiocu je užvanje zagarantovano. Na ovom prostoru posebno lijepa lokacija je selo Brljeva. Selo se nalazi nedaleko od Plužina, na 21 km na nadmorskoj visini od oko 1 250 metara. Selo se nadvija nad kanjonom Pivskog jezera. Iz sela se pogled prostire na masiv Bioča, sa druge strane na Durmitor, Prutaš i Bobotov kuk, što predstavlja poseban prizor. U selu trenutno živi samo jedan stanovnik, selo su na žalost poslednjih godina svi napustili. Nadomak rijeke Komarnice, kanjon Nevidio predstavlja oazu mira i ljepote. Babina greda je vidikovac nedaleko od Plužina nalazi se u selu Donji Unač. S obzirom da je putna infrastruktura na zadovoljavajućem nivou do njega se može stići i automobilom. Mnogi ovaj vidikovac smatraju najljepšim vidikovcem u Pivi. Sa ovog vidikovca se pruža pogled na Plužine, Pivsko jezero i kanjon Pive, kao i na planinske masive Bioč, Maglič, Volujak sa jedne, i na Planinu Pivsku i Durmitor sa druge strane.

6.5. Privredne karakteristike

Privredne karakteristike opštine Plužine variraju u skladu sa prirodnim resursima i ekonomskim potencijalom. Ono što se može sa sigurnošću reći je da privreda ovog kraja nikada nije bila značajno razvijena. Nekada je ovu opštinu naseljavao veći broj stanovnika nego danas. Čak i tada je privreda uglavnom bila bazirana na stočarstvu i poljoprivredi. Nekada su u postojale u selima male tkačnice koje su izrađivale odjeću od vune, uglavnom za sopstvene potrebe. Sa druge strane, ono što je bilo posebno značajno kada je privreda u pitanju, bile su zadruge u kojima je stanovništvo moglo kupovati meso, brašno i ostale osnovne kućne potrebštine, kao i prodavnice mješovite robe.

Nekada je postojao hotel "Piva" u Plužinama bio je poznato obilježje turizma ove opštine. Sagrađen je 1976. godine na žalost ovaj hotel je zatvoren 2011.godine. Isti je 2012.godine kupila "Budvanska rivijera" i jednu godinu je objekat dala pod zakup. Zatim, u julu 2019. godine hotel "Piva" je kupio jedan mještatinm koji živi i radi u Beogradu. Nadzirala se rekonstrukcija istog kao i puštanje u rad. Međutim, neusvojene izmjene i dopune detaljnog urbanističkog plana, kao i korona, dovele su do toga da radovi na rekonstrukciji hotela koji se nalazi na obali Pivskog jezera nijesu ni počeli. U ranijim periodima, uglavnom su turisti iz Žabljaka dolazili u Plužine. Zatim, turističke ture koje su od Durmitora išle ka primorju kao nezaobilaznu stanicu imale su hotel "Piva".

Danas je većina stanovnika Plužina zaposlena u HE Piva i u Fabrici elektroda Plužine. Poznat je podatak da je u Plužinama prije dvadeset godina u privredi radilo oko 1.400 radnika. Danas je taj broj znatno niži, od oko 200 radnika. Takođe, od šest firmi radi samo Hidroelektrana. Nažalost u fabrici elektroda iz Plužina proizvodnja je stala i radnici su više od 20 mjeseci bili su bez plata. Tada je dio zaposlenih potražio je „spas“ u poljoprivredi. Mnogi su usljed takvih okolnosti uspjeli da se vrate na selo i obnove imanja, neki su odlučili da povećaju stočni fond. U tom periodu, u prilog im je išla i državna politika obnavljanja sela i poljoprivrede. Tako se posmatrajući po bruto društvenom proizvodu po stanovniku, opština Plužine može uvrstiti među razvijenije opštine u Crnoj Gori. Prije svega zahvaljujući hidroelektrani Piva. Međutim, realno stanje je drugačije, jer opština ne raspolaže sa tim sredstvima koja ubira radom hidroelektrane. (<https://rtnk.me/ekonomija/u-pluzinama-grade-biznis-zonu-zele-da-ozive-privredu/>)

U oko 60-ak plužinskih sela, stanovništvo se uglavnom bavi poljoprivredom i stočarstvom. Tako proizvodnja mesa, zatim, mlijeka i mliječnih proizvoda igra ključnu ulogu u lokalnoj ekonomiji i ishrani stanovništva, po čemu ovaj kraj postaje prepoznatljiv. Danas je domaća hrana postala imperativ. Tu je riječ o seoskim domaćinstva, sa izuzetkom farme na Pišću pod Durmitorom, koja ima veoma bogat stočni fond za današnje prilike. Ono što je karakteristično je i to da se poljoprivrednici u Plužinama bave proizvodnjom povrća i voća. Riječ je o proizvodnji krompira, kupusa, jabuke, šljive i brojnih drugih kultura. Naime, ovi proizvodi su značajni za lokalno tržište i dostupni su u lokalnim prodavnicama i na tržištima. Proizvodnja žitarica kao što su kukuruz i pšenica takođe je prisutna u ovoj opštini.

Pčelarstvo je značajna grana poljoprivrede u Plužinama. Na ovom području pčelari proizvode med i druge pčelinje proizvode. Danas postoji interes za održivom poljoprivredom i organskom proizvodnjom o čemu svjedoči sve veći broj farmi koje se opredjeljuju za ekološke metode uzgoja. Tako u ruralnom ali i u ekonomskom razvoju opštine Plužine poljoprivreda igra ključnu ulogu pored toga što obezbjeđuje hranu i prihode za lokalno stanovništvo, poljoprivreda takođe čuva ruralni način života i tradiciju ovog područja.

Trenutno u Plužinama može da se pronade smještaj počev od hotela, pansiona, do privatnih apartmana i kampova. Restorani i kafici nude lokalnu kuhinju i internacionalne specijalitete. Uzimajući u obzir rastući turizam, ali i razvoj infrastrukture, uključujući hotele, restorane i putnu mrežu, važnu ulogu u privredi opštine Plužine igra i pomoć države recimo u vidu subvencija privatni poduzetnicima u oblasti turizma i proizvodnje zdrave hrane. Trenutno su najneophodnija ulaganja u infrastrukturu jer ona predstavlja glavnu kočnicu daljem razvoju turizma u opštini.

Pivsko jezero za ovaj kraj predstavlja poseban potencijal, prije svega za hidroelektrane. Dvije su hidroelektrane na Pivskom jezeru, "Piva" i "Mratinje" koje igraju ključnu ulogu u crnogorskom energetskom sektoru. Kako je Crna Gora je posvećena razvoju održive energetike, uključujući obnovljive izvore energije kao što su hidroelektrane i vetroparkovi, pa ovaj kraj ima posebne prednosti. Za opštinu se može reći da nudi potencijal za dalji razvoj ovih obnovljivih izvora energije. Treba raditi na modernizaciji postojećih hidroelektrana i istraživanju novih energetskih potencijala, Razvoj hidroenergetskih projekata podrazumijeva i brigu o zaštiti životne sredine, što za našu zemlju kao ekološku državu predstavlja imperativ.

7. OSTVARENI STEPEN RAZVOJA TURIZMA OPŠTINE PLUŽINE

7.1. Stepen razvoja turizma

Početak XXI vijeka u Crnoj Gori je otpočeo stabilan turistički razvoj. To je rezultat završetka teškog perioda političke i ekonomske krize u zemljama regiona krajem prošlog vijeka. Dobra promocija kao i ulaganje velikih napora da se turističkom ponudom privuče što više inostranih turista, planiranje strategija, poboljšanje turističke infrastrukture i kvalitet sadržaja, doveli su do ozbiljnog poboljšanja turističkog prometa. Crna Gora, oko četvrtine svog bruto nacionalnog dohotka ostvaruje prihodima od turizma, što je evropski rekord. Novi izazov je rat u Ukrajini i činjenica da je Crna Gora prije ovog događaja bilježila upravo najveći broj turista iz te regije, tačnije iz Rusije. Tome treba pridodati i osjetni porast cijena koji je, smanjio dobar broj turista, naročito domaćih. (Manojlović B., Perošević N., 2022.).

(<https://www1.wdr.de/radio/cosmo/programm/sendungen/radio-forum/region/cg-turizam-100.html>)

Broj posjeta turista u planinskom regionu Crne Gore znatno je manji od posjeta u primorskom regionu koji je turistima primamljiv zbog izuzetno razvijenih kupališno-rekreativnih i zdravstveno-rekreativnih oblika turizma. Međutim, u period 2001-2019. godina, broj turista u planinskim turističkim mjestima je rastao. Planinska turistička mjesta su do sada svoju ponudu bazirala na zimskom skijališnom i rekreativnom turizmu, ali ako želimo zadovoljiti sve komplikovaniju i raznovrsniju turističku potražnju moramo znatno proširiti obim ponude. Tako sada svjedočimo raznim modernim oblicima turizma kao što su: foto safari, boravak u eko selima, obilazak zaštićenih područja, planinarenje, rafting, promocija lokalne kulture i običaja i td. (Manojlović B., Perošević N., 2022.).

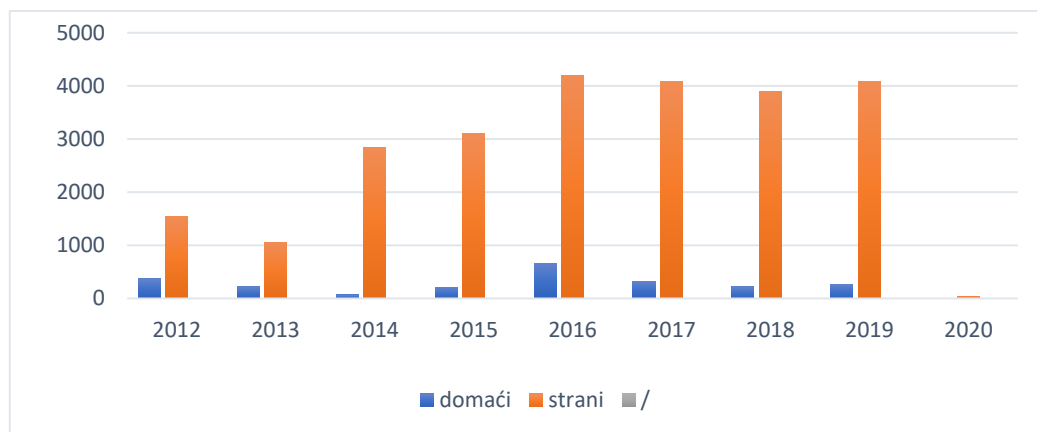
Opština Plužine u turističkom smislu ima dosta nedostataka, što znatno utiče na turistički promet, naročito u zimskom dijelu godine. Nedostatak prirodne predisponiranost terena ove opštine za razvoj skijališta i terena za druge zimske sportove, sveli su zimsku sezonu u ovoj opštini na minimum, za razliku od ljetnje sezone kada u ovoj opštini možemo uživati u raznovrsnoj turističkoj ponudi. Iz tog razloga statistički podaci koji će biti prikazani odnose se samo na period proleće-ljeto, odnosno mjesec za koje postoje zabilježeni podaci o dolascima i noćenjima turista. U narednoj tabeli će biti dat pregled dolazaka i noćenja domaćih i stranih turista od 2012 do 2023. godine.

Tabela 1. Dolasci i noćenja gostiju u opštini Plužine od 2012-2023. godine

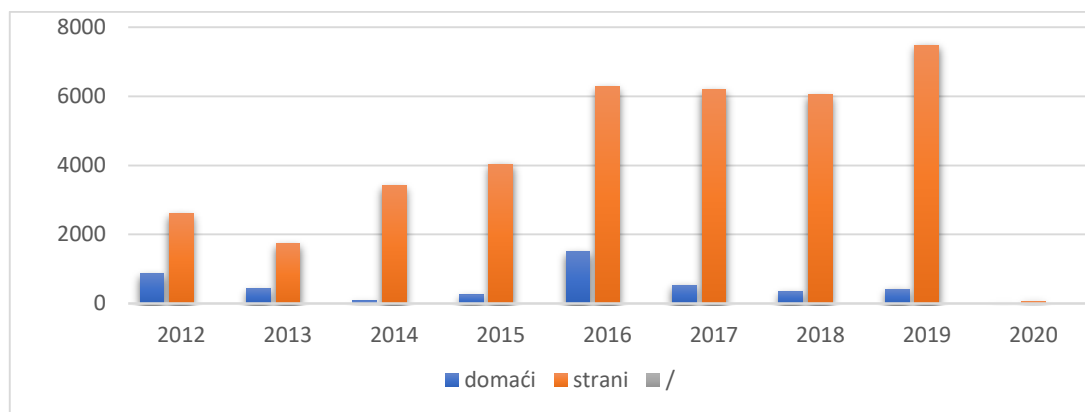
Godina	Dolasci turista			Noćenja turista		
	Strani	Domaći	Ukupno	Strani	Domaći	Ukupno
	(1)	(2)	(1+2)	(1)	(2)	(1+2)
2012	1 545	368	1 913	2 607	860	3 467
2013	1 049	225	1 274	1 727	432	2 159
2014	2 837	67	2 904	3 423	82	3 505
2015	3 109	209	3 318	4 035	250	4 285

2016	4 195	660	4 855	6 292	1 486	7 778
2017	4 091	325	4 416	6 194	527	6 721
2018	3 895	220	4 115	6 051	336	6 387
2019	4 087	270	4 357	7 489	411	7 900
2020	36	3	39	59	4	63

(Izvor:Zavod za statistiku Crne Gore-Monstat, 2022)

Grafikon 1. Broj posjetilaca domaćih i stranih turista, 2012-2020
(izvor:Zavod za statistiku Crne Gore-Monstat,2022)

Grafikon 2. Broj noćenja domaćih i stranih turista, 2012-2020
(izvor:Zavod za statistiku Crne Gore-Monstat, 2020)

Iz tabele, kao i prikazanog grafikona 1 možemo vidjeti da dolasci domaćih turista za period 2012-2020. godina su manje zastupljeni nego kada su strani posjetiooci u pitanju. Najveći broj domaćih turista je ovu opštinu posjetilo 2016. godine što se može povezati sa podatkom Svetske meteorološke organizacije da je upravo ta godina zabilježena kao najtoplija od kada se zvanično mjeri temperatura. Upravo iz tog razloga naši turisti su tražili rashlađenje upravo u ovoj opštini gdje priroda i svjež planinski vazduh predstavljaju pravo uživanje za turiste. Najmanja posjeta domaćih turista zabilježena je 2020. godine, što možemo pripisati pandemiji virusa COVID-19.

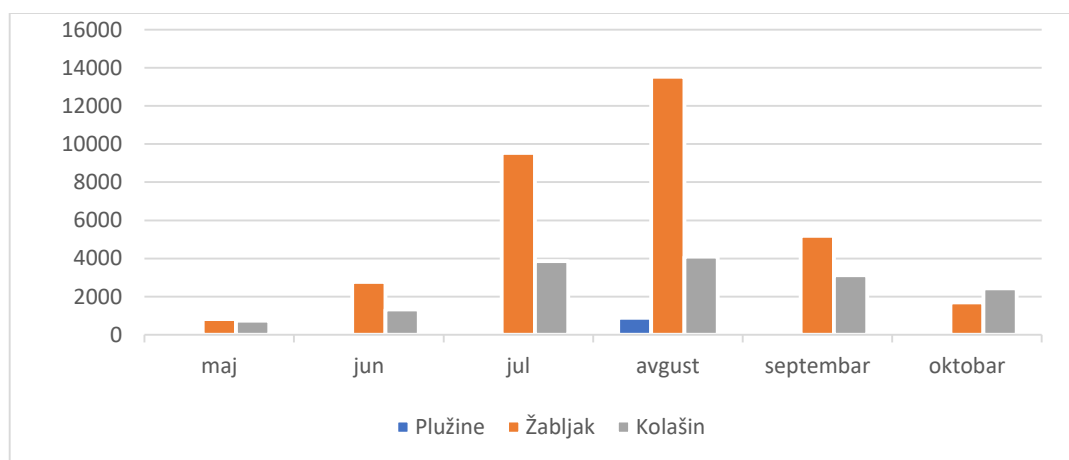
Pored ove i 2014. godine zabilježena je niska posjećenost domaćih gostiju. Kada su u pitanju strani gosti možemo uočiti da je razlika u dolascima u odnosu na domaće značajna i bilježi se trend porasta do 2016. godine kada je kao i kod domaćih turista zabilježena najveća posjeta. Možemo reći da je 2017, 2018 i 2019. godine taj broj bio na istom nivou ali već 2020. godine potpuno opao zbog pomenute pandemije.

U grafikonu 2 su prikazana noćenja za period 2012-2020. godina gdje možemo uočiti da takođe znatno niži broj noćenja domaćih gostiju u odnosu na strane. Najveći broj je zabilježen takođe 2016. godine a najmanji 2020. Kada su u pitanju strani gosti trend porasta je takođe zabilježen, sa približnim brojem u 2016, 2017 i 2018 godini. U ovom slučaju zabilježena je najveća posjećenost 2019 godine, koja je inače u Crnoj Gori evidentirana kao godina najveće posjećenosti inostranih turista. Najmanje noćenja je takođe bilo u 2020-toj godini zbog pomenute pandemije. U narednim tabelama biće prikazani podaci za dolaskе i noćenja turista za 2021, 2022 i 2023 godinu detaljno po mjesecima. Kako bi bolje mogli prikazati stepen razvoja turizam u ovoj opštini prikazaćemo podatke iz još dva turistička centra (Žabljak i Kolašin) kako bi vršili uporednu analizu. Podaci koji će biti prikazani odnose se na period maj-oktobar za sve tri opštine.

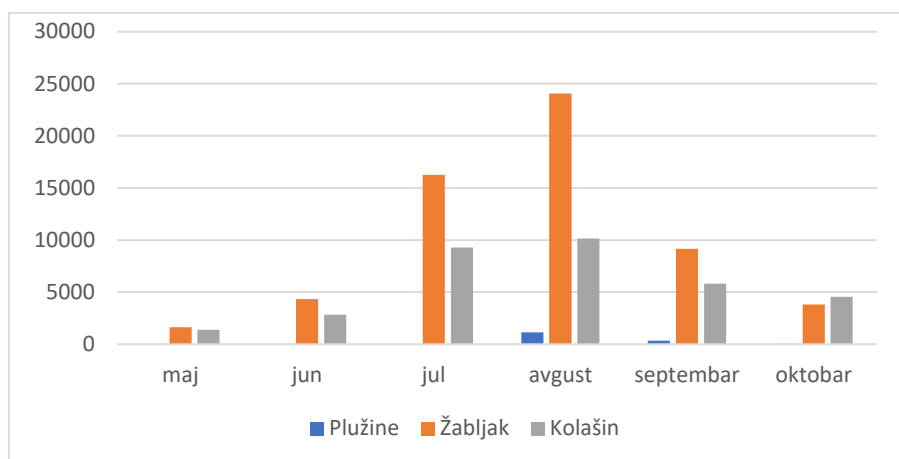
Tabela 2. Dolasci i noćenja gostiju u opštinama Plužine, Žabljak i Kolašin za 2021. godinu, po mjesecima.

Grad	Dolasci turista						Noćenja turista					
	Domaći i Strani turisti						Domaći i Strani turisti					
	Maj	Jun	Jul	Avgust	Septem	Okto	Maj	Jun	Jul	Avgust	Septem	Okto
Plužine	/	/	/	883	171	3	/	/	/	1150	359	3
Žabljak	827	2769	9541	13524	5181	1692	1631	43261	6274	24078	9172	3802
Kolašin	732	1322	3862	4095	3116	2438	1394	2846	9274	10143	5800	4565

(Izvor: Zavod za statistiku Crne Gore-Monstat, 2022)

Grafikon 3. Broj gostiju domaćih i stranih turista za 2021. godinu u Žabljaku, Kolašinu i Plužinama (izvor: Zavod za statistiku Crne Gore-Monstat, 2020)

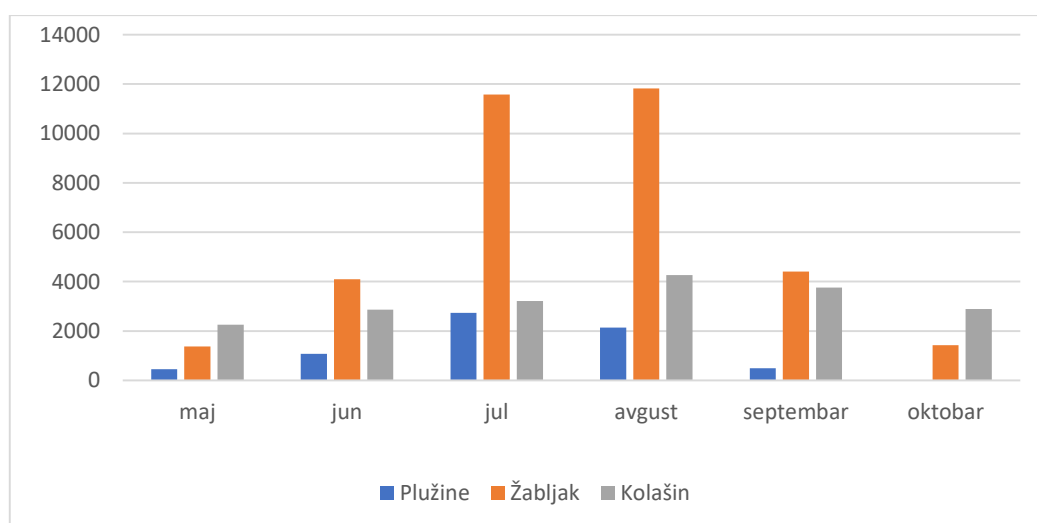

Grafikon 4. Broj noćenja domaćih i stranih turista za 2021. godinu u Žabljaku, Kolašinu i Plužinama (izvor: Zavod za statistiku Crne Gore-Monstat, 2020)

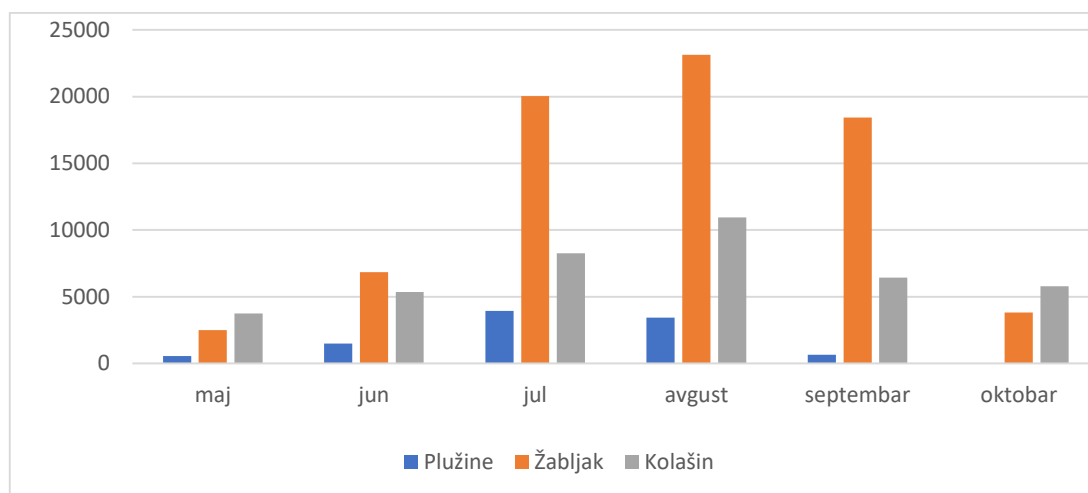
Tabela 3. Dolasci i noćenja gostiju u opštinama Plužine, Žabljak i Kolašin za 2022. godinu, po mjesecima

Grad	Dolasci turista						Noćenja turista					
	Domaći i strani turisti						Domaći i strani turisti					
	Maj	Jun	Jul	Avgust	Septem	Okto	Maj	Jun	Jul	Avgust	Septem	Okto
Plužine	455	1072	2740	2135	490	/	547	1492	3949	3431	642	/
Žabljak	1370	4089	11571	11825	4400	1420	2512	6840	20028	23124	18436	3830
Kolašin	2248	2867	3218	4267	3757	2893	3758	5352	8247	10938	6428	5794

(Izvor: Zavod za statistiku Crne Gore-Monstat, 2022)

Grafikon 5. Broj dolazaka domaćih i stranih turista za 2022. godinu u Žabljaku, Kolašinu i Plužinama (izvor: Zavod za statistiku Crne Gore-Monstat, 2020)

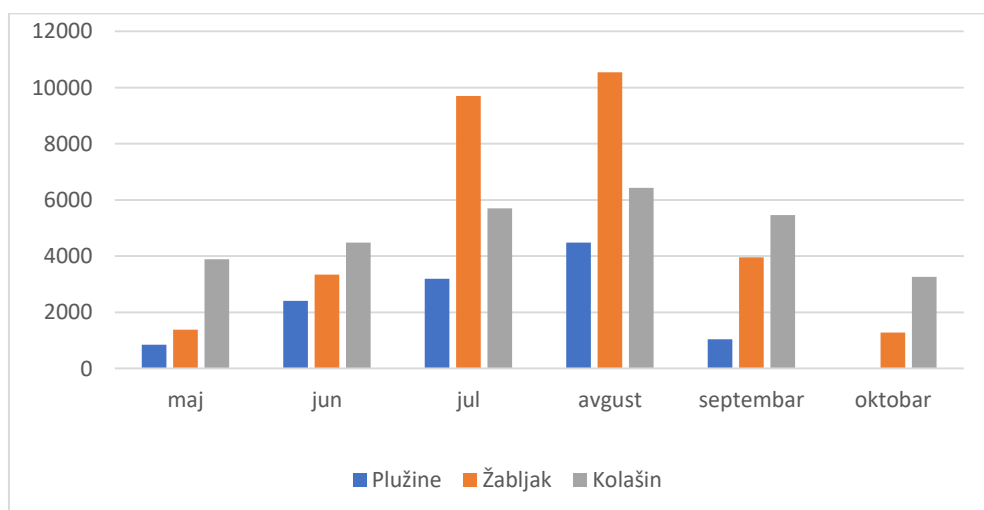

Grafikon 6. Broj noćenja domaćih i stranih turista za 2022. godinu u Žabljaku, Kolašinu i Plužinama (izvor: Zavod za statistiku Crne Gore-Monstat, 2020)

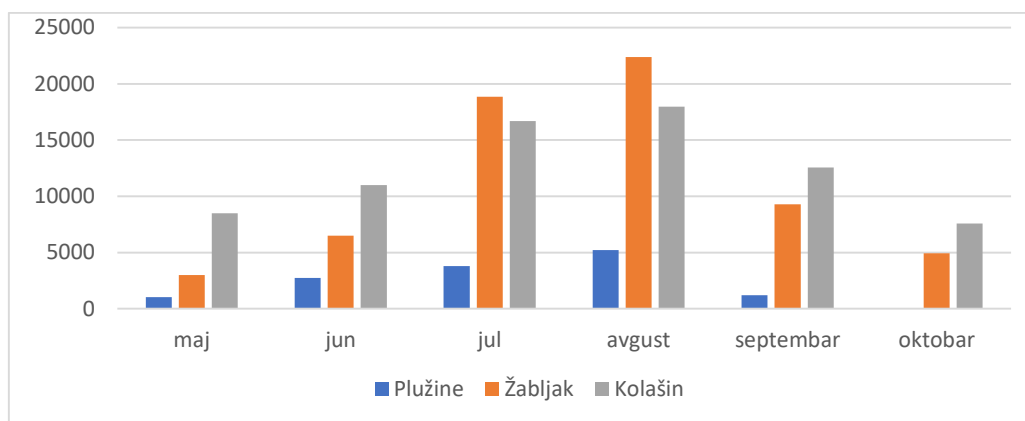
Tabela 4. Dolasci i noćenja gostiju u opštinama Plužine, Žabljak i Kolašin za 2023. godinu, po mjesecima

Grad	Dolasci turista						Noćenja turista					
	Domaći i strani turisti						Domaći i strani turisti					
	Maj	Jun	Jul	Avgust	Septem	Okto	Maj	Jun	Jul	Avgust	Septem	Okto
Plužine	846	2412	3200	4482	1039	/	1032	2742	3805	5214	1201	/
Žabljak	1382	3338	9702	10546	3954	1283	2996	6490	18853	22379	9302	4925
Kolašin	3885	4484	5698	6437	5462	3262	8496	10997	16694	17971	12564	7571

(Izvor: Zavod za statistiku Crne Gore-Monstat, 2022)

Grafikon 7. Broj dolazaka domaćih i stranih turista za 2023. godinu u Žabljaku, Kolašinu i Plužinama (izvor: Zavod za statistiku Crne Gore-Monstat, 2020)

Grafikon 8. Broj noćenja domaćih i stranih turista za 2023. godinu u Žabljaku, Kolašinu i Plužinama (izvor: Zavod za statistiku Crne Gore-Monstat, 2020)

U tabeliama 2, 3 i 4. i grafikonima prikazani su dolasci domaćih i stranih turista za 2021, 2022. i 2023. godinu za opštine Plužine, Žabljak i Kolašin radi uporednog pregleda. Kao što znamo opštine Žabljak i Kolašin su ne samo turistički afirmisane opštine, već i vodeće u kontinentalnom dijelu Crne Gore, posebno kada je zimski turizam u pitanju. Nas je zanimalo da li opština Plužine može da parira ovim opštinama kada je u pitanju ljetnji turizam i svi sadržaji koje on nudi. Kao što se može vidjeti iz tabela i grafikona, u opštini Plužine imamo konstantan rast broja posjetilaca i noćenja, što daje optimistične prognoze za buduće periode. Recimo, 2022. godine za opštinu Plužine možemo vidjeti da je situacija znatno bolja nego u prethodnoj 2021. godini, posebno u poređenju sa opštinom Kolašin, koja je kao što je rečeno na znatno većem stepenu razvoja turizma od opštine Plužine. Podaci pokazuju da se broj turista u opštini Plužine od maja do avgusta povećava, pa možemo reći da je u špicu turističke sezone u julu mjesecu taj broj približan broju dolazaka u opštini Kolašin. U 2023. godini razlika u odnosu na ostale dvije opštine je znatno smanjena, posebno u maju i junu u odnosu na opštinu Žabljak. Kada su u pitanju noćenja situacija je takođe bolja nego predhodnih godina i u tabeli 4 i grafikonu 7 možemo vidjeti da broj noćenja turista od maja mjeseca raste u opštini Plužine i u avgustu se bilježi najveći broj noćenja.

Analizirani podaci ukazuju da je turizam u opštini Plužine u usponu, dosta se radilo u pravcu razvoja turizma, ali još uvijek ne dovoljno da bi dostigao nivo razvoja turizma koji imaju opštine Žabljak i Kolašin, koje su vodeće u Crnoj Gori kada je planinski turizam u pitanju. Međutim, kada je ljetnji turizam u pitanju opština Plužine ima svoje atribute koje treba pametno iskoristiti da bi u narednim periodima mogla da dostojno konkuriše spomenutim opštinama.

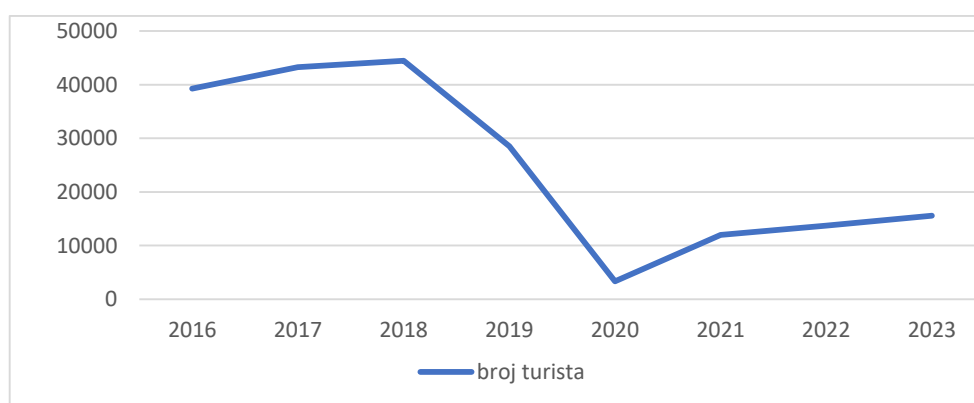
Treba napomenuti da je veliki nedostatak što ove analize to što podaci o broju noćenja i dolazaka gostiju koje dobijamo od Republičkog zavoda za statistiku Monstat i turističke organizacije opštine, su samo dio podataka i da je stvaran broj mnogo veći, jer još uvijek nema adekvatne registracije svih posjetilaca. U razgovoru sa rukovodiocima iz turističke organizacije Plužine saznajemo da je u periodu od 15 jula do 20 avgusta prošle godine se jedva se uspjelo naći mjesto za smještaj. Najavljuju od ove godine znatno poboljšanje kada je ovaj problem u pitanju, jer u ovakvim okolnostima nije moguće privući investitore koji će biti zainteresovani za ulaganje u turizam u opštini. Bitan nedostatak opštine Plužine jeste nedovoljno ulaganja u smještajne kapacitete, posebno u privatnom smještaju, loš marketing, nedovoljan broj

turističko-promotivnih manifestacija, nedostatak punktova za prodaju domaćih proizvoda i suvenira i td.

Tabela 5. Podaci o broju gostiju na rafting za period 2016-2023.godina

Godina	Broj gostiju
2016	39271
2017	43295
2018	44502
2019	28530
2020	3350
2021	12027
2022	13713
2023	15609

(Izvor: Turistička organizacija Plužine)

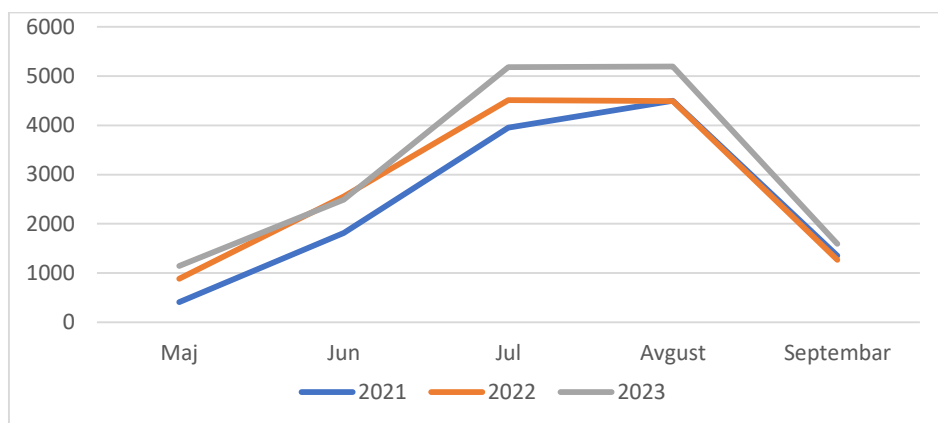
*Grafikon 9. Podaci o broju gostiju na rafting za period 2016-2023.godine
(izvor: Turistička organizacija Plužine)*

U tabeli 5 i grafikonu 9 vidimo da u posmatranom periodu (izuzev 2019-20 zbog pandemije) broj turista raste, što ukazuje na veliko interesovanje za ovaj oblik turizma u Plužinama, a na što ukazuju i podaci iz naredne tabele i grafikona, gdje vidimo da broj posjetilaca iz godine u godinu bilježi rast.

Tabela 6. Podaci o broju gostiju na rafting po mjesecima za period 2021-2023. godina

Godina/Mjesec	Maj	Jun	Jul	Avgust	Septembar
2021	409	1814	3955	4499	1350
2022	884	2555	4516	4494	1264
2023	1144	2487	5184	5199	1595

(Izvor: Turistička organizacija Plužine)

*Grafikon 10. Podaci o broju gostiju na rafting po mjesecima za period 2021-2023 godina
(izvor: Turistička organizacija Plužine)*

U tabelama i grafikonima vidimo da broj turista na rafting od maja naglo raste, da bi najviše posjeta bilo u julu i avgustu kad je i špic ljetnje sezone. To je uglavnom period kada su godišnji odmori i turisti mogu da putuju, dok u septembru taj broj znatno opada, čak za 70%, zbog početka školske godine i završetka godišnjih odmora.

7.2. Materijalna osnova razvoja turizma

Definisanje materijalne osnove kao osnovnog elementa turističke ponude, znači istovremeno definisanje i same turističke ponude. Materijalna osnova je glavna pretpostavka razvoja turizma generalno. Turističku ponudu u širem smislu čini mnogo privrednih i neprivrednih delatnosti koje su u funkciji zadovoljenja turističkih potreba, ili u užem smislu ostale djelatnosti turističke privrede, dok se veći broj autora slaže sa činjenicom da su usluge (smeštaja, prehrane i prevoza) osnovne ili nosioc turističke ponude. Materijalnu osnovu turizma, možemo definisati kao: niz raznovrsnih materijalnih dobara i vrednosti, pogodnih za turistički boravak, rekreaciju, uživanje i osvajanje novih saznanja ljudi.

Materijalnu osnovu za razvoj turizma čine smeštajni kapaciteti, ugostiteljski kapaciteti, saobraćajnice i saobraćajna sredstva u najširem smislu riječi i drugi infrastrukturni dijelovi, uključuju finansije kao neizostavni faktor. Smeštajni kapaciteti su preduslov boravka turista u određenom prostoru. Kada su u pitanju smještajni kapaciteti ove opštine tu su hoteli, moteli, kojih je veoma malo ali zato drugih smještajnih kapaciteta ima znatno više, prije svega to su bungalovi, eko i etno sela, odmarališta, turistička domaćinstva, privatni smještaj, apartmani, kampovi. U sledećim tabelama prikazaćemo spisak pružaoca smještajnih usluga registrovanih kod nadležnog organa opštine Plužine, Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma i u Centralnom turističkom registru kao i i broj soba i kreveta u smještajnim jedinicama na teritoriji opštine.

Tabela 7. Spisak registrovanih pružaoca smještajnih usluga sa lokacijom, brojem soba i kreveta

SPISAK REGISTROVANIH PRUŽAOCA SMJEŠTAJNIH USLUGA			
Naziv	Lokacija	Broj soba - apartmana / bungalov	Broj kreveta
Turističko domaćinstvo "Vuković" Plužine	Plužine - Baja Pivljanina bb	6	18
Bungalovi "Konak" Plužine	Plužine - Rosulje	6	20
Bungalovi "Holiday" Plužine	Plužine - Rosulje	6	35
Privatni smještaj "Bujišić"	Plužine - Marka Kulića	1	4
Privatni smještaj "Mirković"	Plužine - Baja Pivljanina bb	3	7
Gostionica "Eko Piva"	Plužine - Baja Pivljanina 8	9	20
Domaćinstvo "Madžarević"	Plužine - Madžarski kraj	6	30
Studio "D&S"	Plužine - Rosulje	1	2
Apartman "Petra" Plužine	Plužine - Marka Kulića	1	4
Apartman "Filip" Plužine	Plužine - Madžarski kraj	4	7
Apartman "Dunja" Plužine	Plužine - Marka Kulića	1	4
Apartman "Stević" Plužine	Plužine - Rosulje	3	6
Apartman Herceg	Plužine - Lazara Sočice 11	2	8
Apartman "Oriental"	Plužine - Lazara Sočice bb	1	2
Apartman "Zora" Plužine	Plužine - Rosulje Nova III	1	2
Apartman "Elena" Plužine	Plužine - Rosulje Nova III	1	4
Apartman "Sofija" Plužine	Plužine - Baja Pivljanina bb	1	6
Apartman "Lazić" Plužine	Plužine - Gadževina	2	3
Apartman "Jovović"	Plužine - Marka Kulića	1	3
Apartman "La Cassa"	Plužine - Rosulje	2	4

Apartman "Osmajić"	Plužine - Rosulje	2	4
Apartman "Vera" Plužine	Plužine - Lazara Sočice 11	1	4
Apartman "Casablanka" Plužine	Plužine - Lazara Sočice 13	1	4
Apartman Bošnjak	Plužine - Marka Kulića	1	2
Apartman "Holiday Lake" Plužine	Plužine - Lazara Sočice 9	1	3
Apartman "Relax" Plužine	Plužine	2	5
Privatni smještaj "Silence"	Plužine	1	3
Privatni smještaj "Mratinje"	Plužine - Mratinje	3	9
Domaćinstvo "Suri" Budanj	Plužine - Brljevo	1	6
Domaćinstvo "Mitrić" Sinjac	Plužine - Sinjac	4	8
Apartman "Lake Story"	Plužine - Rosulje Nova III	1	3
Apartmani "Lake View" Plužine	Plužine - Rosulje Nova III	5	7
Motel "Zaborje"	Plužine - Zaborje	2	12
Lux Apartman Villa Montenegro Piva	Plužine - Brezna	3	11
Apartmani "Ravno"	Plužine - Baja Pivljanina bb	8	30
Kamp "Vrbnica"	Plužine - Vrbnica (Stabna)	6	13
Kamp "Tara-tour" Šćepan Polje	Plužine - Šćepan Polje	7	50
Kamp "Grab" Šćepan Polje	Plužine - Šćepan Polje	15	60
Kamp "Brijeg" Šćepan Polje	Plužine - Šćepan Polje	10	39
Kamp "Sastavci" Šćepan Polje	Plužine - Šćepan Polje		50
Kamp "Modra rijeka" Šćepan Polje	Plužine - Šćepan Polje		60
Kamp "Green" Šćepan Polje	Plužine - Šćepan Polje	13	60
Kamp "Blue River" Šćepan Polje	Plužine - Šćepan Polje	14	40
Kamp "Tri kanjona"	Plužine - Šćepan Polje	4	14

Kamp "Waterfall" Šćepan Polje	Plužine - Šćepan Polje	17	34
Etno selo "Izlazak" Rudinice	Plužine - Rudinice		40
Etno selo "Montenegro" Brezna	Plužine - Brezna	31	89
Eko selo "Milogora" Trsa	Plužine - Trsa		45
Eko selo "Durmitor" Trsa	Plužine - Trsa	10	20
Katun "Ljeljenak"	Plužine - Trsa	5	10
Domaćinstvo "Mitrić" Nedajno	Plužine - Nedajno	7	15
Apartman Mountain Cabin Rentals	Plužine - Gornja Brezna	1	4
Turistički apartmani N&B	Plužine - Šćepan Polje	5	20
Gostionica Piva Lake	Plužine - Rosulje Nova III	3	7
Apartmani Vikendice Gornja Brezna	Plužine - Gornja Brezna	2	4
Apartman Brezanski lug	Plužine - Gornja Brezna	1	6
Eko selo "Jugoslavija" Crkvičko Polje	Plužine - Crkvičko Polje	7	20
Domaćinstvo "Mitrić" Sinjac	Plužine - Sinjac	3	7
Apartman Sara	Plužine	1	5
Smještaj "Maglič"	Plužine - Mratinje	1	4
Spomen Dom Crkvičko Polje	Plužine - Crkvičko Polje	7	40
Ukupno		264	1056

(izvor: Turistička organizacija Plužine)

Tabela 8. Seoska domaćinstva registrovana u Ministarstvu ekonomskog razvoja i turizma i kod nadležnog organa Opštine Plužine

Seoska domaćinstva registrovana u Ministarstvu ekonomskog razvoja i turizma (kontakt gospođa Anka Kujović)	
Seosko domaćinstvo	Vlasnik
„Katun Kulić“	Dobriša Kulić
Izdavaoci privatnog smještaja u turističke svrhe registrovani kod nadležnog organa Opštine Plužine	
Privatni smještaj	Vlasnik
Planinarski dom Igmanjskih boraca	Park prirode Piva DOO
Privatni smještaj RAVNO	DOO RAVNO
Apratman SILENCE	Mikonja Blagojević
Privatni smještaj Vignjišta	Ratko Blagojević
Apartmani vikendice Gornja Brezna	Miljan Đurković
Moj zavičaj	DOO Moj zavičaj (Jugoslavija)
Turistički apartmani Woodland Brezna	Mitar Blečić
Privatni smještaj Zeleni gaj	Ratko Kulić
Rural Resort Tron	Draginja Bakrač
Bright Modern Holiday Home and Postcard Lake View	Radoš Radović
The Crossroads Presjeka	Mirko Bakrač
Turistički apartmani „Vikendice Gornja Brezna“	Miljan Đurković
Domaćinstvo Madžarević 1	Sanja Madžarević

Izdavaoci privatnog smještaja u turističke svrhe registrovani u Centralnom turističkom registru Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma (https://ctr.gov.me/#)	
Apartmani Herceg	Danijela Mihaljević
Auto kamp Evergreen	Aleksandar Jakanović
Smještaj Ravno Plužine	DOO Ravno Plužine
Domaćinstvo Madžarević	Đordije Madžarević
Apartman Holiday	DOO Cicmil Plužine
Smještaj Vignjišta	/
Gostionica Zvono	DOO JAZZ ZVONO
Planinarski dom Igmanjskih boraca	Park prirode Piva DOO
Smještaj Zavičaj	Vasilije Blečić
Seosko domaćinstvo „Mitrić“	Stanica Mitrić
Turistički apartmani Vikendice Gornja Brezna	Miljan Đurković
Gostionica Jugoslavija	Moj Zavičaj
Bright Modern Holiday Home and Postcard Lake View	Radoš Radović

(izvor: Turistička organizacija Plužine)

Iz prethodnih tabela vidimo da je na području opštine Plužine mali broj hotela što je jedan od nedostataka na koji bi trebalo obratiti pažnju. U ovim smještajnim kapacitetima prema evidenciji imamo 264 sobe i 1056 kreveta. Takođe možemo vidjeti da su ovi smještajni kapaciteti raspoređeni u više naselja u opštini. U razgovoru sa rukovodiocima u turističkoj organizaciji Plužine dobili smo informaciju da su najveći problemi sa kojima se suočavaju problem sa aplikacijom za prijavu boravka stranaca, kao i sa naplatom boravišne takse (siva zona), tu su i problemi nepoznavanja engleskog jezika od strane pružaoca usluga, već pomenuto nepostojanje hotela u Plužinama i nepostojanje sertifikovanih turističkih vodiča. Na pitanje da li u sklopu svojih prostorija posjeduju info pult gdje turisti mogu da se informišu, odgovorili su da posjeduju turistički info centar sa svim potrebnim informacijama. Takođe su istakli da su organizovali rad u dvije smjene od maja do oktobra mjeseca u terminu od 08-20 časova za pružanje informacija turistima. Aktivni su na društvenim mrežama Facebook (Park Prirode

Piva) i instagram (park_prirode _piva), imaju svoj Youtube kanal (Park prirode Piva) i sajt (parkpiva.com) gdje se turisti takođe mogu informisati o turističkoj ponudi i smještaju u opštini Plužine. Ono što su dodatno istakli kao vid promocije jeste učešće na Sajmu turizma u Beogradu, snimanja raznih turističkih emisija i td. Navode da u 2023. godini nijesu sarađivali sa domaćim turističkim agencijama ali da su turistički proizvodi iz ove opštine bili uključeni u paket aranžmane velikog broja turističkih agencija. Bili su učesnici projekta CBC Serbia-Montenegro (Plužine-Tutin), „Via ferrata Climb to unveil beauty of Piva and Ibar“. U budućnosti očekuju pomoć Nacionalne turističke organizacije u promovisanju Pive kao turističke destinacije, kao i rad na zajedničkim projektima. Što se tiče ugostiteljskih kapaciteta moramo istaći da svi navedeni smještajni objekti nemaju ugostiteljske usluge, međutim kod većine gosti mogu uživati u domaćoj hrani, piću i proizvodima koji su karakteristični za ovaj kraj i odlično ga predstavljaju.

Kada su u pitanju ostali ugostiteljski objekti oni su razmješteni u sledećim naseljima: Plužine – 5 kafana i 3 kafića, Brijeg – 4 kafane i 1 kafić, Trsa – 3 kafane, Donja Brezna – 2 kafića, i Bukovac i Rudinice – po 1 kafana.

Kao dio materijalne osnove, saobraćajna infrastruktura zajedno sa saobraćajnicama je nedovoljno razvijena sa nedovoljnom komunalnom opremljenošću. Neodgovarajuća saobraćajna infrastruktura posebno je izražena u naseljima na području mjesne zajednice Crkvičko Polje. Problemi su u neadekvatnom održavanju i sanaciji lokalnih puteva, kao i nedostatku graničnog prelaza na Šćepan Polju. I u ostalim djelovima ove opštine treba poraditi na putnoj infrastrukturi a od posebnog značaja su prateći sadržaji puteva koji su nedovoljno prilagođeni korisnicima puta (bez dovoljno parkinga i adekvatnog prostornog rasporeda tehničkih servisa, bez informativnih punktova, signalizacije, rasporeda posebnih ugostiteljskih i trgovinskih sadržaja i dr.). Nedovoljno je razvijena i mreža lokalnih puteva kada su u pitanju tehnički parametri i kvalitet kolovoza (smanjena bezbjednost, smanjena mogućnost distribucije ljudi i roba i predstavljanja prirodnih ljepota opštine).

Primarni vid saobraćaja u ovoj opštini je drumski saobraćaj a postoji mogućnost uspostavljanja intenzivnijeg jezerskog saobraćaja na Pivskom jezeru. Željeznički saobraćaj nije sproveden do same opštine pa je ovaj vid saobraćaja posredno zastupljen preko željezničke stanice u Nikšiću, na pruzu Nikšić – Podgorica. Područje Opštine se oslanja na magistralni put M-18: Nikšić – Plužine – Šćepan Polje (granica Republike BiH), preko koga se ostvaruju direktne veze sa Podgoricom i Republikom BiH, kao i na regionalni pravac R-14: Žabljak – Trsa – Plužine. Mreža državnih puteva se nadograđuje mrežom lokalnih puteva ukupne dužine 226,7 km, od čega je 124,5 km (54,92%) sa asfaltom. Mrežu lokalnih puteva čini 30 puteva, među kojima se po važnosti izdvaja put Plužine – Stabna – Gacko (Republika BiH) i lokalni put Trsa – Crkvičko Polje – Šćepan Polje, koji ujedinjuje istočni dio Opštine. Ukupna dužina nekategorisane putne mreže iznosi 136,1 km (PUP -Plužine-2012.god).

Autobuska stanica je smještena u opštinskom centru i zadovoljava potrebe. Linije javnog prevoza idu državnim putevima, što je dovelo do manje povezanosti seoskih naselja sa opštinskim centrom. Pumpna stanica i prateći servisi za motorna vozila smješteni su u opštinskom centru i uz koridor magistralnog puta M-18, što se može okarakterisati kao zadovoljavajuće.

Kada je u pitanju tehnička infrastruktura kao dio ukupne infrastrukture treba pomenuti vodosnabdijevanje koje je veliki problem dijela naselja ove opštine. U opštini Plužine pored glavnog vodovoda postoji još 8 javnih vodovoda, koriste se za vodosnabdijevanje seoskih naselja. Pojedina naselja nemaju još uvijek kvalitetno riješen problem vodosnabdijevanja (Gornja Brezna, Zaborje, Pejovića polje, Miljkovac i dr.) pa se snabdijevaju vodom iz cistijerni, ublova ili lokalnih izvora male izdašnosti. Osnovni problem kod svih seoskih vodovoda je način na koji se njima upravlja. Kontrola kvaliteta voda je slaba, nema sanitarne zaštite izvorišta, a održavanje ovih vodovoda nije adekvatno njihovoj namjeni. Neka naselja ili domaćinstva snabdijevaju se vodom prikupljanjem atmosferskih voda u bistijernama. Međutim, stanje održavanja i sanitarni uslovi korišćenja ovih objekata nijesu zadovoljavajući. Dosta treba uložiti i u energetska infrastrukturu jer se često dešavaju ispadi na elektrodistributivnoj mreži i brojna naselja često budu bez napajanja električne energije i u ljetnjim mjesecima što predstavlja veliki problem za turizam. Mnogi ugostitelji budu primorani na korišćenje agregata na tečna goriva ali to je jako lose i neodrživo rješenje na duže staze (PUP -Plužine-2012.god).

Što se tiče telekomunikacione infrastrukture možemo reći da je prostor opštine Plužine pokriven mobilnom telefonijom, internet mrežom i tv mrežom zadovoljavajućeg kvaliteta. Kod mobilne telefonije tu su mobilni operateri Telenor (069), M-tel (068) i Telekom (067). Bazne mobilne stanice su u Plužinama, Šćepan Polju, Goranskom, Mratinju, Unču, Stojkovcu, Plećima, Stabni, Budanju, Zavorovu i Sokovu. Emitovanje, prenos i distribucija radio i TV signala obavlja se preko emisionih stanica Stabna, Mratinje, Pleća, Unač, Zavorovi i Stojkovac. Osnovni nedostaci telekomunikacionog sistema su nedovoljan kapacitet prenosnog sistema veza na relaciji Plužine – Nikšić, nestabilnost prenosnog sistema i mali kapacitet telefonske centrale u gradu. Poštanski saobraćaj funkcioniše na zadovoljavajućem nivou i planira se povećanje postojećih vrsta usluga u postojećim objektima pošta (PUP -Plužine-2012.god)

U okviru komunalne infrastrukture komunalni otpad koji se sakuplja na teritoriji Opštine odvozi se na deponiju “Budoš” u opštini Nikšić, jer je postojeća lokacija deponije “Gradac” u opštini Plužine sanitarno neodrživa (potreba sanacije i rekultivacije). Na gradskom području formiran je ekološki odgovoran odnos prema tretmanu komunalnog otpada, on se selektivno odlaže u posebne kontejnere za PET ambalažu, papir i staklo. U ostalim djelovima opštine neadekvatno postupanje sa komunalnim otpadom je jedan od većih ekoloških problema jer postojeći način odlaganja otpada ne zadovoljava potrebe stanovnika, tako da je potrebno neodložno rješavanje ovog problema. Evidentiran je i veći broj neuređenih odlagališta, koje su nastale individualnim izvoženjem smeća iz naselja i deponovanja na raznim lokacijama, tako da su spontano stvorena neuređena odlagališta. Kao posljedica niske ekološke svesti i slabe organizacije komunalnih službi u predhodnom periodu, najevidentniji ekološki problem je neodgovorno individualno odlaganje smeća na javnim površinama (PUP -Plužine-2012.god).

Javni infrastrukturni objekti od značaja za turističke potrebe su i zdravstvene ustanove. Zdravstvena zaštita zastupljena je mrežom od preko 5 zdravstvenih ambulanti u naseljima Brezna, Trsa, Stabna, Dubljevići i Crkvičko Polje i glavnom zdravstvenom stanicom u Plužinama sa dječijim odjeljenjem i porodilištem. Zdravstvenu stanicu kao i seoske ambulante karakteriše slaba pristupačnost, dotrajalost, neodgovarajuća opremljenost i deficit stručnih kadrova (posebno pedijatar i hirurg), kao i nedovoljan broj radnih dana (sati). Problemi zdravstvene zaštite posebno su izraženi u zimskom periodu (PUP -Plužine-2012.god).

Što se tiče rekreacije opština ne raspolaže mrežom razvijenih sportsko-rekreativnih objekata i otvorenih sportskih terena. U Plužinama postoje otvoreni tereni za male sportove. Za sportske priredbe u zatvorenom prostoru koristi se fiskulturna sala OŠ „Braća Topalović“ (PUP -Plužine-2012.god).

U opštinskom centru postoji Dom kulture i u sklopu objekta se nalazi bioskopska sala sa 200 sjedišta, biblioteka sa oko 100 korisnika i brojem knjiga od preko 5.000 kao i TV salom i bifeom. Na području sela kulturni sadržaji i aktivnosti su slabi. Pedesetih godina prošlog veka izgrađeno je više domova kulture (Nedajno, Nikovići, Trsa, Jerinići, Boričje, Borkovići, Gornja Brezna, Pišće i Unač), oni danas nijesu u funkciji zbog dotrajalosti i iseljavanja stanovništva sa tih prostora. Jedino u naseljima Donja Brezna, Miloševići i Polje Crkvičko postoje aktivni domovi kulture od kojih onaj u Crkvičkom Polju ima i bioskopsku salu, spomen sobu i TV salu. Ovi domovi kulture su višenamjenskog karaktera i predstavljaju jedina mjesta okupljanja stanovništva u tim naseljima. Od kulturnih dešavanja na teritoriji Opštine izdvaja se godišnja manifestacija „Pjesnička riječ na izvorima Pive“ (PUP -Plužine-2012.god).

7.3. Turizam i druge privredne djelatnosti

Turizam predstavlja značajnu privrednu djelatnost koja utiče na sve druge djelatnosti i znatno ih unapređuje. Kao što turizam ima veoma veliki značaj za privredni razvoj, tako i privredne grane imaju veliki uticaj na razvoj turizma, možemo reći da turizam sa privrednim granama čini neraskidivu cjelinu i uzajamno su uslovljeni. Opštine koje imaju veliku predispoziciju za razvoj turizma u smislu prirodnih motiva su u velikom broju slučajeva nižeg stepena ekonomskog razvoja i uglavnom se oslanjaju na poljoprivredu i stočarstvo. Da bi pokrenuli turizam u takvim opštinama neophodno je pokrenuti i unaprijediti veliki broj drugih privrednih djelatnosti značajnih za turizam. Možemo reći da su za turizam značajne brojne privredne djelatnosti iz svih sektora (primarni, sekundarni, tercijarni i kvartarni). Iz primarnog, sekundarnog i tercijarnog sektora možemo izdvojiti: saobraćaj, ugostiteljstvo, hotelijerstvo, trgovina, zanatstvo, građevinarstvo, energetika. Iz kvartarnog sektora kao neproizvodnih možemo izdvojiti kulturu i zdravstvo. Informacije koje se nalaze u ovom poglavlju dobijene su prilikom intervjua sa Rankom Mićanovićem, samostalnim savjetnikom za lokalne javne prihode u opštini Plužine, i Dušanom Radojičićem ispred Turističke organizacije Plužine.

Što se tiče saobraćaja saznali smo da su u poslednjih nekoliko godina uložena značajna sredstva u sanaciji lokalnih puteva pa tako danas možemo stići do svakog sela u ovoj opštini asfaltnim putem. U strategiji razvoja i održavanja državnih puteva koja se nalazi u prostorno urbanističkom planu opštine Plužine predviđena je rekonstrukcija i rehabilitacija magistralnog puta Nikšić- granica sa BIH (Šćepan Polje), koja obuhvata izgradnju obilaznice Nikšić, sanaciju mostova, tunela i kosina, izgradnju trećih traka. U prethodnom periodu, u saradnji sa Elektroprivredom, koja je obezbijedila dio materijala, urađena je rekonstrukcija žičanog mosta na rijeci Pivi, čime je povećana bezbjednost turista koji posjećuju ovu atrakciju. Osnovni razlozi za sprovođenje ove strategije su povećanje sigurnosti na postojećem putnom pravcu, ostvarivanje kvalitetne veze sa centralnom Bosnom i i spajanje na koridor Vc. Ovaj magistralni

pravac, od Šćepan Polja do Podgorice, biće magistrala za brzi motorni saobraćaj. Projekat rekonstrukcije putnog pravca Šćepan Polje – Plužine je ocijenjen kao veoma važan za Crnu Goru i kao takav je kandidat za prioritetnu listu MAP-a, čime se našao na Core Network-u, kao deo Rute 2b (SEETO referentni broj Projekta MONDR038. Ruta 2b je dugačka 396 km i ima regionalni značaj za tri države: BiH, Crnu Goru i Albaniju i prolazi kroz Sarajevo(BiH)-Podgorica(CG)-Vlore(A). Najznačajnije ulaganje je za asfaltiranje 12 kilometara južnog durmitorskog prstena od Šavnika do Plužina, što je jako bitno za turizam.

Ono što je takođe značajno za turizam napomenuti je vodosnadbijevanje. Tu se dosta radi i neka od sela su već dobila gradski vodovod (Boričije, Borkovići, Dubljevići a od skoro i Goransko), a u planu je uvođenje vodosnadbijevanja i u druga sela što bi znatno unaprijedilo uslove za boravak turista.

Ono što negativno utiče na turizam opštine Plužine je velika udaljenost od oba aerodroma u našoj državi (Podgorica i Tivat), svakako da bi broj turista bio veći da su aerodromi locirani na manjoj udaljenosti od ove opštine. Jako bi značajno bilo aktiviranje malog sportskog aerodroma na Žabljaku kako bi visoko platežni turisti iz inostranstva imali mogućnost da malim avionom ili helikopterom za kratak vremenski period stignu u taj dio Crne Gore. Ukoliko turisti dolaze iz zemlje koja nije nama susjedna već je jako udaljena uglavnom (u koliko im finansiska sredstva dozvoljavaju) biraju vazdušni saobraćaj odnosno avione jer znatno skraćuju vrijeme putovanja, naročito je to važno porodicama sa malom djecom. Željeznički saobraćaj kao vid saobraćaja nije zastupljen u opštini Plužine nijesu željeznicom povezana ni unutar Crne Gore a ni prema drugim atraktivnim mjestima. U turističke svrhe sve više se koristi vođeni saobraćaj jezerski i riječni saobraćaj (splavarenje i rafting na Tari, vožnje Pivskim jezerom i td.)

Ugostiteljstvo je u usponu, ali se na njemu još mora poraditi. U poslednjih četiri godine došlo je do porasta smještajnih jedinica pa se u sklopu ponude najčešće nudi i domaća hrana i piće. Restoran „Sočica“ dobio je novog vlasnika, uložena su značajna sredstva da bi se dobio odličan ugostiteljski objekat. Kako navode krajem aprila prošle godine u pivskom selu Crkvičko Polje otvoren je ugostiteljski objekat koji posjeduje 9 moderno opremljenih apartmana, restoran i salu za sastanke. Za njegovo renoviranje sredstva je izdvojila opština Plužine, a objektom upravlja Park prirode Piva. U naselju Plužine kao centralnom naselju postoji svega jedna radnja brze hrane(Ka&Mi) i mini pekara u sklopu marketa.

Hotelierstvo je privredna djelatnost koja je integralni dio ugostiteljstva a time i turizma. Ono što negativno utiče na turizam opštine Plužine jeste što ona nema hotel. Dobili smo informaciju da je u planu rekonstrukcija nekadašnjeg hotela „Piva“, koji je kupljen od poznatog košarkaša i planira njegovo ponovno stavljanje u funkciju što bi značajno unaprijedilo turizam u ovoj opštini, čemu će značajnu podršku pružiti i opština. Planirano je da hotel ima četiri zvjezdice. U opštini postoje dva trgovinska lanca(Aroma i Idea), a u najavi je i otvaranje Voli marketa na jesen, postoji jedna benzinska stanica, dvije apoteke, od toga jedna u sklopu doma zdravlja Plužine. Od ostalih naselja u opštini samo još dva imaju markete i to u naselju Brezna i naselju Trsa koji je snabdjeven samo osnovnim namirnicama, za nešto više moralo bi se putovati do Plužina. Postoji mali butik u improvizovanom objektu (kiosku), a prodavnica obuće Uno radi povremeno. To za ovu opštinu jeste veliki nedostatak ne samo u u turističkom pogledu.

Zanatstvo je u opštini Plužine ostalo nerazvijeno, nekoliko zanatskih usluga smješteno je samo u Plužinama: jedna frizerski salon, vulkanizerska radnja za koju kažu da i nije u najboljem stanju, ali funkcioniše. Sve ovo su veliki nedostaci za opštinu i na tome treba dosta poraditi.

Građevinarstvo ako sagledamo iz ugla izgradnje etno i eko sela, bungalova i kampova, poslednjih godina je u usponu. Kao dio inovacija koje su uvedene kako bi privukli turiste je i izgradnja platformi za posmatranje ptica i divljih životinja. Urađen je i projekat uređenja prilaza pećinama pravljenjem staza, putokaza, zaštitnih ograda a sve u cilju razvoja speleoturizma. Energetika ne spada u one grane koje su u direktnoj vezi sa turizmom ali treba napomenuti da je dobar dio stanovništva opštine Plužine zaposlen u HE Piva, pa to ima dobar uticaj na ekonomsku snagu opštine.

Za preostale dvije privredne djelatnosti koje su dio kvartarnog sektora navodimo da su jednako važne za turiste kao i djelatnosti iz drugih sektora. Kultura preko svojih kulturnih spomenika, manifestacija i muzeja privlači veliki broj turista koji žele da prisustvuju tim manifestacijama i upoznaju kulturu ovog područja i tu je postignut najveći napredak. Veliki broj kulturnih i zabavnih manifestacija koje se priređuju u Plužinama tokom ljetnjih mjeseci privlači značajan broj turista. Te manifestacije se priređuju na plaži Pivskog jezera, u anfiteatru i u samim Plužinama. Najznačajnije su: Pivska priča (odlični koncerti -Riblja Čorba, jedna od mnogih poznatih), pjesničke riječi, sabor izbornog pjevanja i druge. U Plužinama se nalazi centar za kulturu i bioskopska sala, a tu je i puno kulturno-istorijskih znamenitosti po kojima je ova opština poznata. Ono što je značajno za turizam je ponovno otvaranje muzeja-kule Lazara Sočice za posjete turista.

Zdravstvo predstavlja privrednu djelatnost koja je takođe od velikog značaja za turizam. Ono što jeste prednost ove opštine kada je zdravlje u pitanju jeste zaista svjež planinski vazduh koji pozitivno utiče na zdravlje ljudi, čista voda i zdrava hrana što je jedan od razloga koji privlači turiste u ove krajeve. U Plužinama funkcioniše hitna pomoć, odlično opremljena, što do prije par godina nije bio slučaj, već je radila samo ambulanta, pa su svi hitni slučajevi morali ići u Nikšić. Ovdje postoji jedan problem kada je zdravstvo u pitanju a to je da bolnica ima samo jednog doktora a i medicinskog osoblja je malo pa bi na tome trebalo poraditi.

7.4. Obim i struktura turističkog prometa

Kako turizam sa godinama postaje vodeća privredna djelatnost u svijetu, prema podacima istraživanja Svjetske turističke organizacije (UNWTO), tako i ti trendovi polako imaju odjeka i u našoj zemlji. Crna Gora je postala jedna od sve popularnijih turističkih destinacija koju svake godine posjećuje sve više turista iz različitih zemalja. Najviše je posjećen primorski dio, a činjenica da za dva sata vožnje iz primorskog možete preći u planinski turizam, za turiste predstavlja pravi izazov, pa ti turisti uglavnom obilaze i planinske predjele naše zemlje. Prema ranijim istraživanjima prikazali smo da je turizam u opštini Plužine u usponu, o čemu svjedoči broj posjetilaca i noćenja, i da je poslije Žabljaka i Kolašina (koji godinama u nazad važe za vodeće planinske centre), najposjećenija opština kada je planinski turizam u pitanju. Na povećan broj turista u opštini Plužine poslednjih godina utiče dosta faktora među kojima su:

razvoj i unapređenje seoskog i eko turizma, promovisanje opštine putem brojnih manifestacija i kulturnih događaja, afirmacija prirodnih turističkih motiva kroz brojne atrakcije i adrenalinske sportove, oživljavanje kulturnoistoriskog značenja toga kraja i td. Da bi što bolje ukazali na obim i strukturu turističkog prometa razgovarali smo sa Dušanom Radojičićem, rukovodiocem turističke organizacije Plužine, koji nam je odgovorio na nekoliko ključnih pitanja vezanih za ovu temu.

☐ Odakle najviše dolaze turisti?

- Najveći broj posjetilaca Parka prirode „Piva“ i opštine Plužine posjećuju turisti iz Izraela, Belgije, Poljske i Njemačke. Standardno, kao i svake godine do sada veliki broj turista iz Rusije i Ukrajine posjećuju Pivu. Poslednje dvije godine imali smo značajne posjete turista iz Kine, Južne Afrike, SAD-a, Indije.

☐ Da li je više domaćih ili stranih gostiju?

- Veći broj ostvarenih dolazaka ostvarili su strani gosti. Jedino u periodu 2020. godine zbog mjera uvedenih tokom pandemije virusa COVID 19 ostvaren je veći broj dolazaka domaćih gostiju iz razloga zatvaranja granica.

☐ Koliko dugo ostaju turisti?

- Poslednjih godina veći broj posjetilaca ostaje u periodu od 3 – 5 dana, mada ima i dosta njih koji ostaju preko 7 dana. Informacije o dužini boravka imamo putem sistema prijave boravka stranaca, a svi gosti koji borave kod vlasnika smještajnih kapaciteta prijavljuju goste u našem info centru.

☐ Koje su starosne dobi?

- Uglavnom je mlađa populacija, obzirom da je ovo područje prepoznatljivo po aktivnom odmoru. Pored njih dosta turista starije dobi posjećuje ovaj kraj, kako bi uživali u miru i netakutoj prirodi.

☐ Da li su više pojedinci ili porodice?

- Uglavnom su porodice i grupe prijatelja, koji dolaze da dožive adrenalinski i aktivan odmor.

☐ Da li ima penzionera?

- Da, ima i penzionera koji posjećuju eko i etno sela, seoska domaćinstva, kao i kulturno istorijske spomenike. Od turističkih aktivnosti uglavnom su zainteresovani za krastarenje Pivskim jezerom.

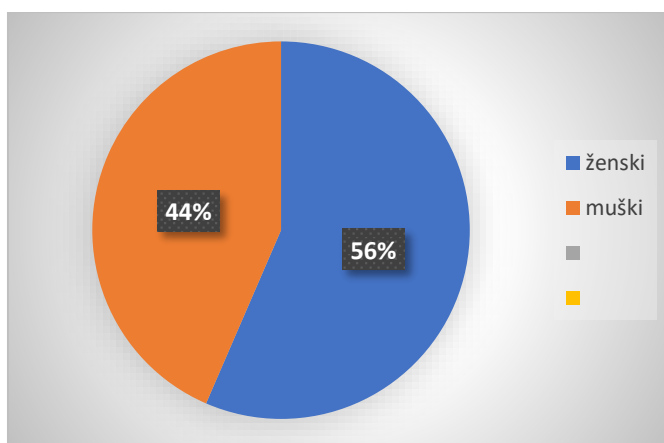
8. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U ovom poglavlju prikazaćemo analizu anketnog upitnika koji je sastavljen iz dva dijela. Prvi dio se odnosi na socio-demografski profil ispitanika (pol, godine starosti, obrazovanje). U drugom dijelu upitnika istražen je odnos ispitanika prema turizmu i razvoju turizma u opštini Plužine. Upitnik je distribuiran elektronskim putem. Sva pitanja su označena kao obavezna i moraju se odgovoriti sa nekim od ponuđenih odgovora (1. uopšte se ne slažem 2. ne slažem se 3. neutralan 4. slažem se 5. u potpunosti se slažem). Anketni upitnik ima 19 pitanja i svako pitanje će biti izdvojeno u tabeli i prikazano grafikonom, a zatim analizirano. Cilj ovog anketnog upitnika je da potvrdimo ili osporimo istraživačke hipoteze koje su postavljene na početku ovog rada. Istraživačke hipoteze su:

- Opština Plužine ima dobru motivsku osnovu za razvoj turizma
- Lokalno stanovništvo ima pozitivan stav prema turističkom razvoju u opštini Plužine
- Lokalna zajednica ima veliki značaj u razvoju turizma ove opštine
- Lokalna vlast je prepoznala turizam kao jednu od strateških grana razvoja.

Tabela 1. Pol ispitanika

Pol	Ukupno
Ženski	113
Muški	87

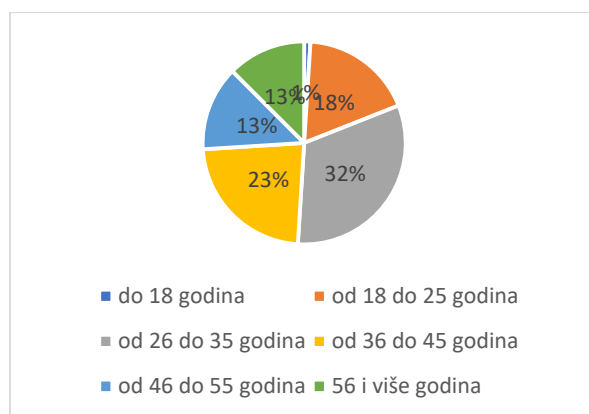

Grafikon 1. Struktura ispitanika po polu

Iz tabele vidimo da je među ispitanicima više bilo pripadnica ženskog pola 56%, u odnosu na pripadnike muškog pola (44%).

Tabela 2. Broj ispitanika po starosti

Starost	Ukupno
do 18 godina	2
od 18 do 25 godina	36
od 26 do 35 godina	64
od 36 do 45 godina	46
od 46 do 55 godina	27
56 i više	25

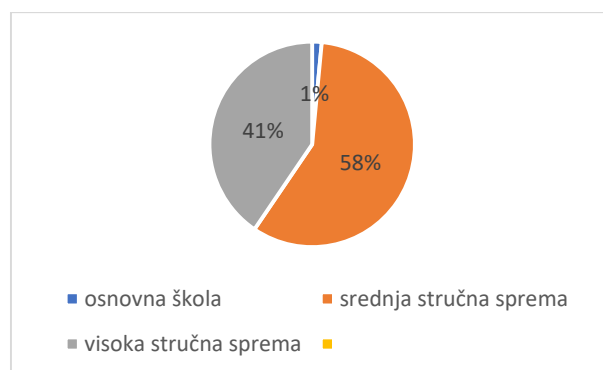

Grafikon 2. Struktura ispitanika po starosti

U tabeli vidimo da najviše ispitanika bilo starosti od 26 do 35 godina, njih 32%, a najmanje do 18 godina, svega 1%.

Tabela 3. Broj ispitanika prema školskoj spremi

Obrazovanje	Ukupno
Osnovna škola	3
Srednja stručna sprema	116
Visoka stručna sprema	81

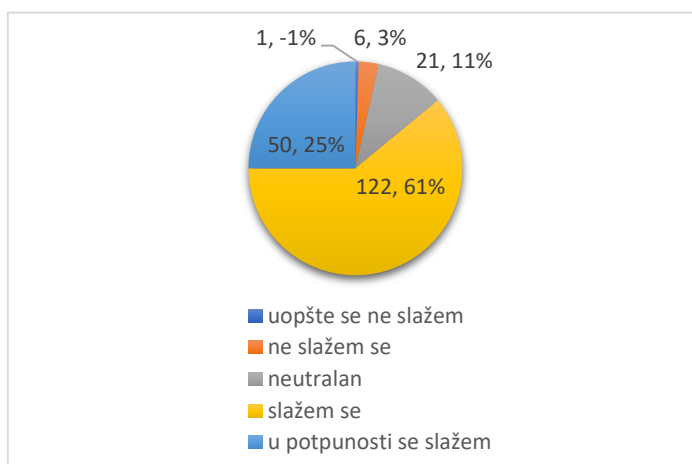

Grafikon 3. Struktura ispitanika prema školskoj spremi

Što se tiče obrazovanja najviše ispitanika je sa srednjom stručnom spremom 58%, a najmanje sa osnovnom školom 1%.

Tabela 4. Broj odgovora po datim kategorijama iz ankete

Opština Plužine ima dobru motivsku osnovu za razvoj turizma	
Uopšte se ne slažem	1
Ne slažem se	6
Neutralan	21
Slažem se	122
U potpunosti se slažem	50

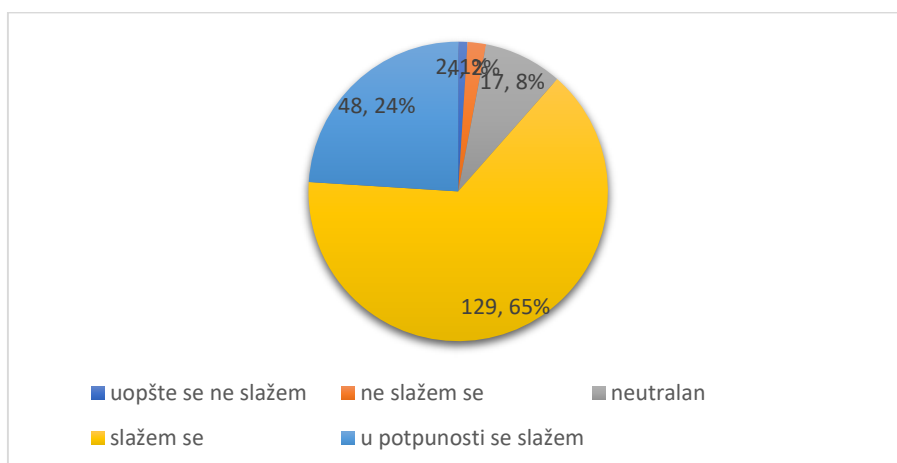

Grafikon 4. Prikaz odgovora na pitanje: *Opština Plužine ima dobru motivsku osnovu za razvoj turizma*

U tabeli i grafikonu vidimo da se najviše njih, 61% slaže sa činjenicom da opština Plužine ima dobru motivsku osnovu za razvoj turizma, a najmanje njih svega 1 je odgovorio da se uopšte ne slaže sa tom konstatacijom. Ljudi koji žive u ovoj opštini najbolje znaju i potvrđuju sa kolikim potencijalom ova opština raspolaže.

Tabela 5. Broj odgovora po datim kategorijama iz ankete

Opština ima dobro očuvane prirodne turističke motive	
Uopšte se ne slažem	2
Ne slažem se	4
Neutralan	17
Slažem se	129
U potpunosti se slažem	48

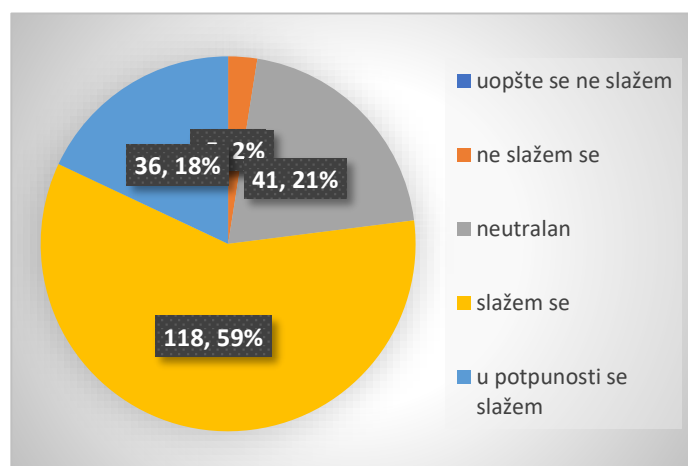

Grafikon 5. Prikaz odgovora na konstataciju: *Opština ima dobro očuvane prirodne turističke motive*

Na konstataciju da opština ima dobro očuvane prirodne turističke motive najviše njih 65% je odgovorilo da se slaže, a najmanje da se uopšte ne slaže , svega 1%. I u ovim odgovorima vidimo da su ispitanici svjesni da njihova opština ima zdravu i netaknutu prirodu koja se dobro može iskoristiti u turističke svrhe.

Tabela 6. Broj odgovora po datim kategorijama iz ankete

Opština Plužine posjeduje brojne kulturnoistorijske vrijednosti visoke turističke atraktivnosti	
Uopšte se ne slažem	0
Ne slažem se	5
Neutralan	41
Slažem se	118
U potpunosti se slažem	36

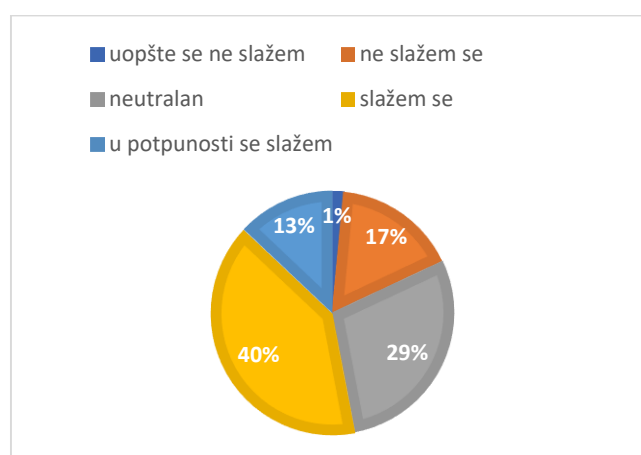

Grafikon 6. Prikaz odgovora na konstataciju: *Opština Plužine posjeduje brojne kulturnoistorijske vrijednosti visoke turističke atraktivnosti*

U tabeli i grafikonu je na konstataciju „Opština Plužine posjeduje brojne kulturnoistorijske vrijednosti visoke turističke atraktivnosti“ najviše odgovora bilo za „Slažem se“ 59% a za „Uopšte se ne slažem“ nije bio ni jedan odgovor, a nije se složilo 2%.

Tabela 7. Broj odgovora po datim kategorijama iz ankete

Opština Plužine organizuje brojne manifestacije tokom godine koje su turistički atraktivne	
Uopšte se ne slažem	3
Ne slažem se	33
Neutralan	58
Slažem se	80
U potpunosti se slažem	26

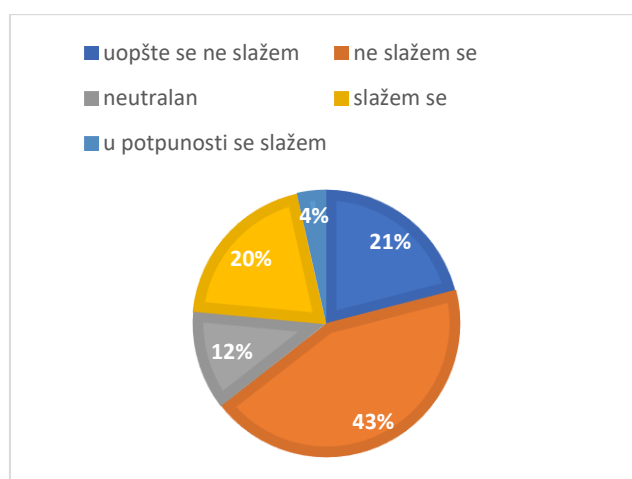

Grafikon 7. Prikaz odgovora na konstataciju: *Opština Plužine organizuje brojne manifestacije tokom godine koje su turistički atraktivne*

U tabeli i grafikonu vidimo da najviše njih se slaže i to 40% da opština Plužine organizuje brojne manifestacije tokom godine koje su turistički atraktivne, a najmanje se uopšte ne slaže sa tom konstatacijom, svega 1%. Povećan broj onih koji se ne slažu može biti posledica činjenice da se nedavno povećao broj manifestacija, kao i da bi na tome trebalo još poraditi i povećati njihov broj. Povećan broj i onih koji su neutralni iz razloga što je među ispitanicima bilo dosta onih koji nisu tokom cijele godine u opštini Plužine pa i nijesu baš upoznati sa manifestacijama koje se organizuju.

Tabela 8. Broj odgovora po datim kategorijama iz ankete

Plužine su turistički neatraktivna opština	
Uopšte se ne slažem	42
Ne slažem se	87
Neutralan	24
Slažem se	40
U potpunosti se slažem	7

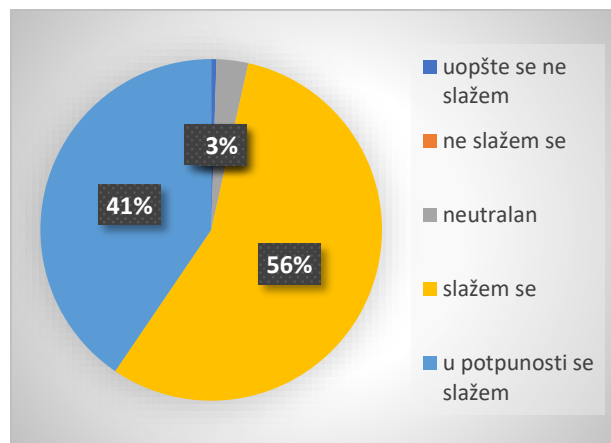
Grafikon 8. Prikaz odgovora na konstataciju: Plužine su turistički neatraktivna opština

U ovoj tabeli i grafikonu vidimo da najviše ispitanika se ne slaže sa tim, njih 43% da su Plužine neatraktivna opština, dok najmanje njih se u potpunosti slaže sa tim, svega 4%. Iz ovih odgovora možemo vidjeti da su ispitanici nezadovoljni nivoom razvoja turizma u opštini Plužine i da bi trebalo još poraditi na afirmaciji i promociji turističkih motiva.

Tabela 9. Broj odgovora po datim kategorijama iz ankete

Za razvoj turizma je potrebna očuvana životna sredina pa samim tim unapređuje i njenu zaštitu	
Uopšte se ne slažem	1
Ne slažem se	0
Neutralan	6

Slažem se	112
U potpunosti se slažem	81

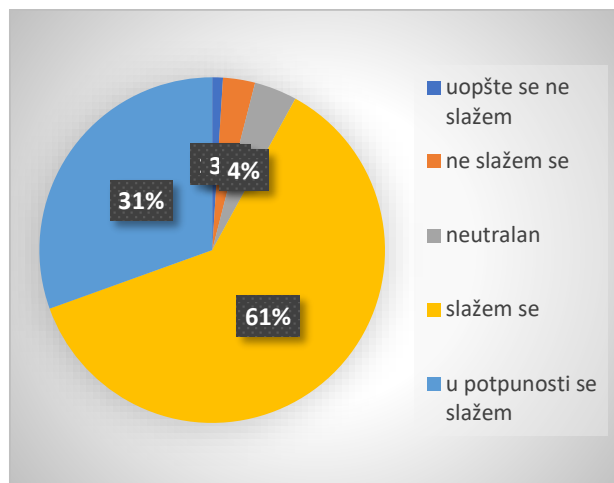

Grafikon 9. Prikaz odgovora na konstataciju: *Za razvoj turizma je potrebna očuvana životna sredina pa samim tim unapređuje i njenu zaštitu*

Iz tabele i grafikona vidimo da najviše ispitanika 56% misli da je za razvoj turizma potrebna očuvana životna sredina pa samim tim unapređuje i njenu zaštitu, a nijedan odgovor nije bio za kategoriju „ne slažem se“, a za „uopšte se ne slažem“ samo 3% njih. Ovdje vidimo da se odgovori uglavnom podudaraju sa konstatacijom, s tim što drugi dio konstatacije može biti uzet u razmatranje.

Tabela 10. Broj odgovora po datim kategorijama iz ankete

Turistički razvoj podstiče očuvanje kulturnoistorijskog nasleđa	
Uopšte se ne slažem	2
Ne slažem se	6
Neutralan	8
Slažem se	123
U potpunosti se slažem	61

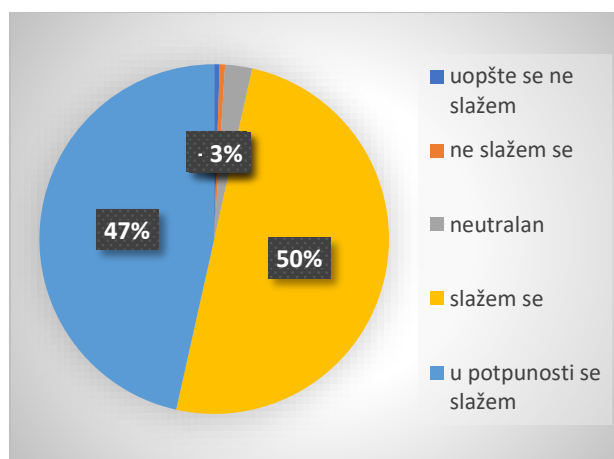

Grafikon 10. Prikaz odgovora na konstataciju: *Turistički razvoj podstiče očuvanje kulturnoistorijskog nasleđa*

U tabeli i grafikonu vidimo da se najviše ispitanika 61% slaže da turistički razvoj podstiče očuvanje kulturnoistorijskog nasleđa, a najmanje njih svega 3% se uopšte ne slaže sa tim.

Tabela 11. Broj odgovora po datim kategorijama iz ankete

Razvoj turizma donosi veću mogućnost zaposlenja	
Uopšte se ne slažem	1
Ne slažem se	1
Neutralan	5
Slažem se	100
U potpunosti se slažem	93

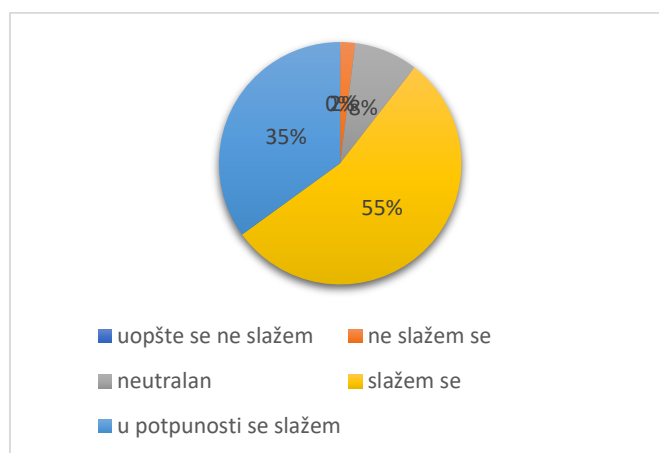

Grafikon 11. Prikaz odgovora na konstataciju: *Razvoj turizma donosi veću mogućnost zaposlenja*

U tabeli i grafikonu najviše ispitanika 50% se slaže da turizam donosi veću mogućnost zaposlenja, a svega jedan se uopšte ne slaže sa tim, kao i jedan odgovor za „ne slažem se“.

Tabela 12. Broj odgovora po datim kategorijama iz ankete

Ja želim da se moje mjesto afirmiše kao turistička destinacija	
Uopšte se ne slažem	0
Ne slažem se	4
Neutralan	17
Slažem se	109
U potpunosti se slažem	70

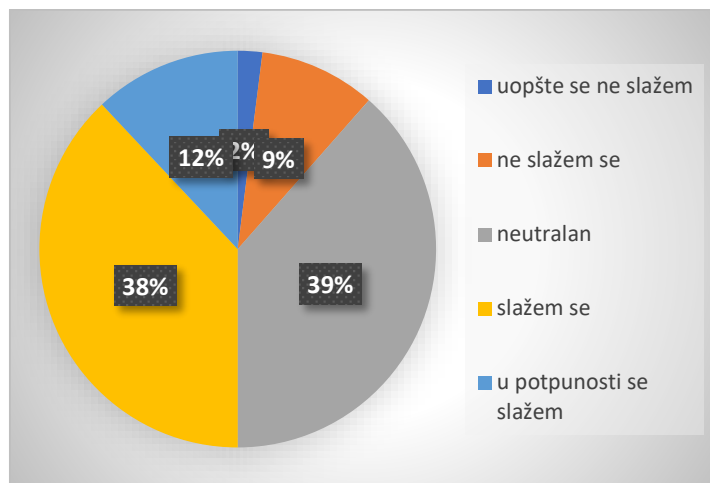

Grafikon 12. Prikaz odgovora na konstataciju: Ja želim da se moje mjesto afirmiše kao turistička destinacija

U prikazanoj tabeli i grafikonu vidimo da se najviše ispitanika 55% slaže da želi da se njegovo mjesto afirmiše kao turistička destinacija, a nijedan odgovor nema za kategoriju „uopšte se ne slažem“, dok se ne slaže njih 2%.

Tabela 13. Broj odgovora po datim kategorijama iz ankete

Ja želim da se bavim turizmom	
Uopšte se ne slažem	4
Ne slažem se	19
Neutralan	77
Slažem se	76
U potpunosti se slažem	24

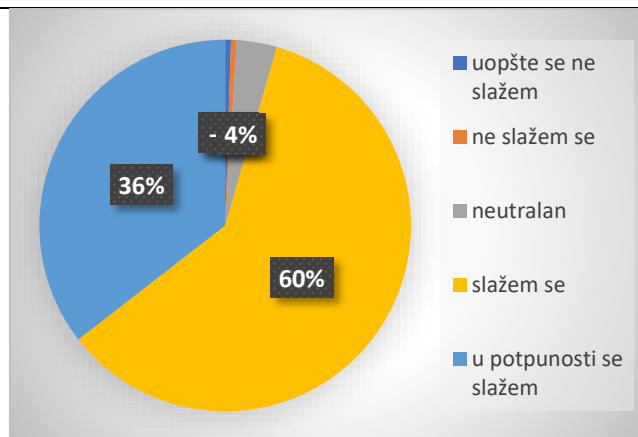

Grafikon 13. Prikaz odgovora na konstataciju: *Ja želim da se bavim turizmom*

U tabeli i grafikonu vidimo da je najviše ispitanika dalo neutralan odgovor, njih 38%, na pitanje da žele da se bave turizmom, a najmanje, njih uopšte se ne slaže da želi da se bavi turizmom, svega 2%.

Tabela 14. Broj odgovora po datim kategorijama iz ankete

Smatram da razvoj turizma može donijeti dosta benefita mojoj lokalnoj zajednici	
Uopšte se ne slažem	1
Ne slažem se	1
Neutralan	7
Slažem se	120
U potpunosti se slažem	71

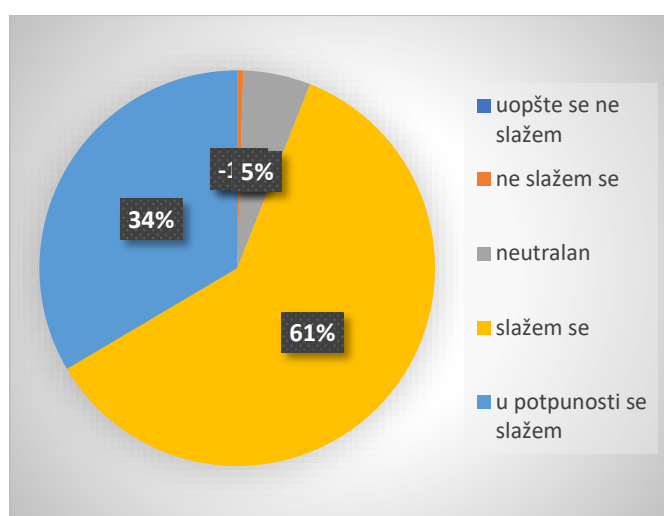

Grafikon 14. Prikaz odgovora na konstataciju: *Smatram da razvoj turizma može donijeti dosta benefita mojoj lokalnoj zajednici*

U ovoj tabeli i grafikonu možemo vidjeti da se najviše ispitanika slaže da razvoj turizma može donijeti dosta benefita njihovoj lokalnoj zajednici i to 60 %, dok je po jedan ispitanik bio za „Ne slažem se“ i „Uopšte se ne slažem“.

Tabela 15. Broj odgovora po datim kategorijama iz ankete

Svaki stanovnik lokalne zajednice je jednako važan za turistički razvoj opštine Plužine	
Uopšte se ne slažem	0
Ne slažem se	1
Neutralan	11
Slažem se	121
U potpunosti se slažem	67

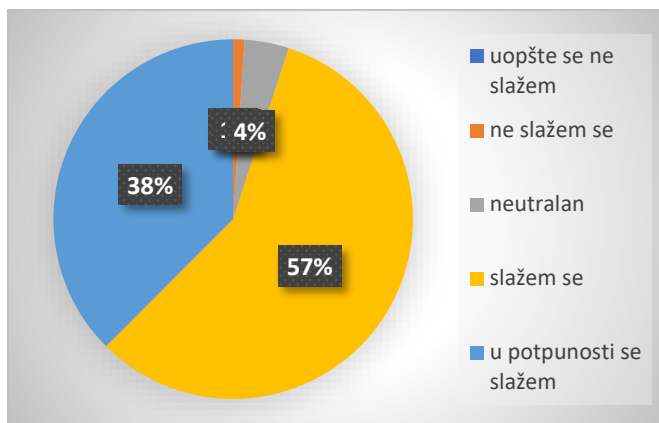

Grafikon 15. Prikaz odgovora na konstataciju: *Svaki stanovnik lokalne zajednice je jednako važan za turistički razvoj opštine Plužine*

U tabeli i grafikonu vidimo da se najviše ispitanika 61% slaže da je svaki stanovnik lokalne zajednice jednako važan za turistički razvoj, a nijedan odgovor nije bio za kategoriju „uopšte se ne slažem“, nije se složio samo jedan.

Tabela 16. Broj odgovora po datim kategorijama iz ankete

Domaće stanovništvo najbolje poznaje prilike opštine Plužine i može da doprinese razvoju turizma	
Uopšte se ne slažem	0
Ne slažem se	2
Neutralan	8
Slažem se	115
U potpunosti se slažem	75

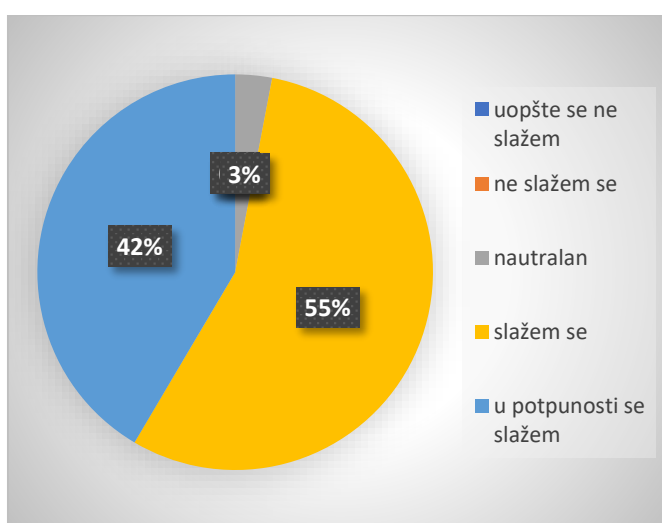

Grafikon 16. Prikaz odgovora na konstataciju: *Domaće stanovništvo najbolje poznaje prilike opštine Plužine i može da doprinese razvoju turizma*

U tabeli i grafikonu 16 vidimo da je najviše ispitanika izabralo opciju „Slažem se“, 57%, na pitanje o poznavanju prilika u opštini Plužine i može da doprinese razvoju turizma, dok nijedan ispitanik nije naveo da se uopšte ne slaže, a samo 2 se ne slažu.

Tabela 17. Broj odgovora po datim kategorijama iz ankete

Lokalni proizvodi su značajni za stvaranje turističke ponude	
Uopšte se ne slažem	0
Ne slažem se	0
Neutralan	6
Slažem se	111
U potpunosti se slažem	83

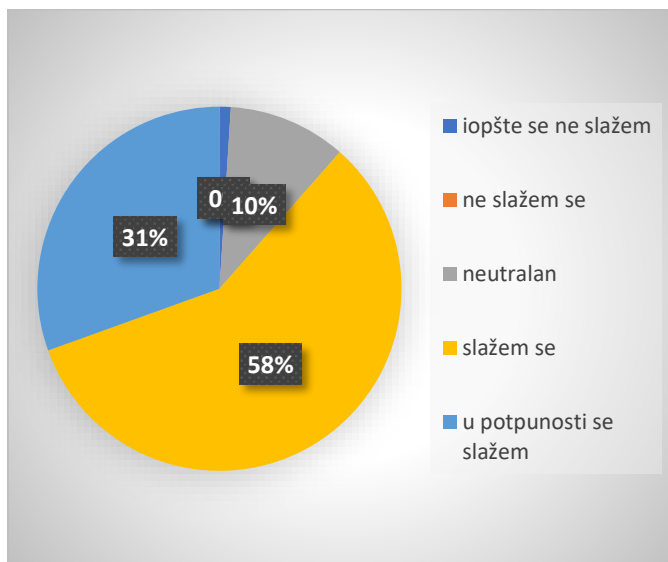

Grafikon 17. Prikaz odgovora na konstataciju: *Lokalni proizvodi su značajni za stvaranje turističke ponude*

U tabeli i grafikonu vidimo da se najviše ispitanika 55 % slaže da su lokalni proizvodi značajni za stvaranje turističke ponude, ispitanika koji se uopšte ne slažu ili se ne slažu nije bilo.

Tabela 18. Broj odgovora po datim kategorijama iz ankete

Stavovi lokalne zajednice se moraju uvažavati prilikom donošenja odluka vezanih za razvoj turizma u opštini Plužine	
Uopšte se ne slažem	2
Ne slažem se	0
Neutralan	21
Slažem se	116
U potpunosti se slažem	61

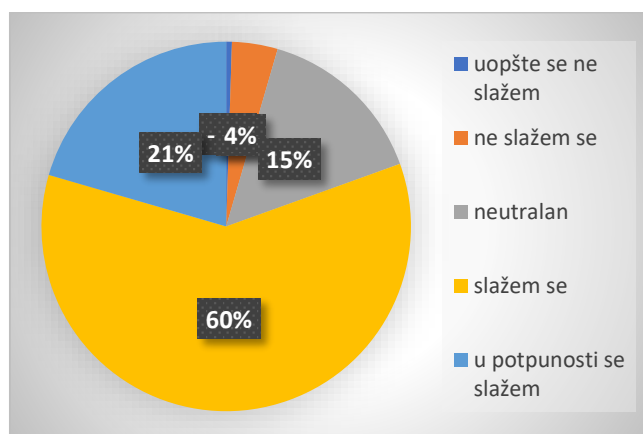

Grafikon 18. Prikaz odgovora na konstataciju: *Stavovi lokalne zajednice se moraju uvažavati prilikom donošenja odluka vezanih za razvoj turizma u opštini Plužine*

U tabeli i grafikonu vidimo da se najviše ispitanika slaže i to 58%, da se stavovi lokalne zajednice moraju uvažavati prilikom donošenja odluka vezanih za razvoj turizma u opštini Plužine, njih 2 se uopšte ne slaže, nijedan nije nije odgovorio da se ne slaže.

Tabela 19. Broj odgovora po datim kategorijama iz ankete

Lokalna zajednica značajno doprinosi razvoju turizma ove opštine	
Uopšte se ne slažem	1
Ne slažem se	8
Neutralan	30
Slažem se	120
U potpunosti se slažem	41

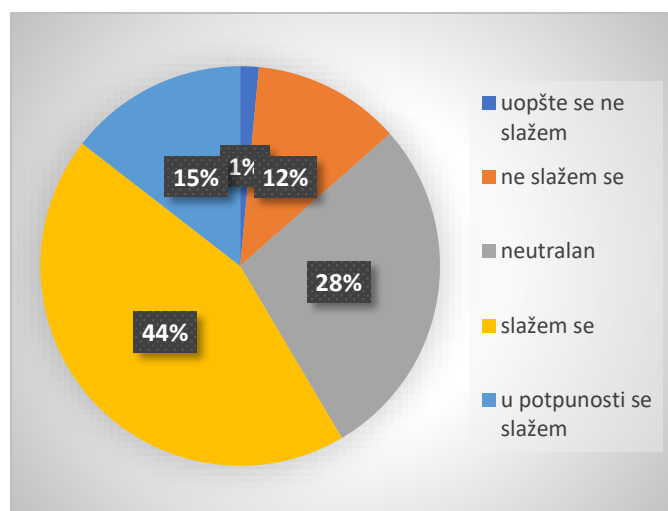

Grafikon 19. Prikaz odgovora na konstataciju: *Lokalna zajednica značajno doprinosi razvoju turizma ove opštine*

U tabeli i grafikonu vidimo da se najviše ispitanika 60% slaže da lokalna zajednica značajno doprinosi razvoju turizma ove opštine, a samo jedan se uopšte ne slaže sa tom konstatacijom.

Tabela 20. Broj odgovora po datim kategorijama iz ankete

Lokalne vlasti su zainteresovane za razvoj turizma u opštini Plužine	
Uopšte se ne slažem	3
Ne slažem se	24
Neutralan	56
Slažem se	88
U potpunosti se slažem	29

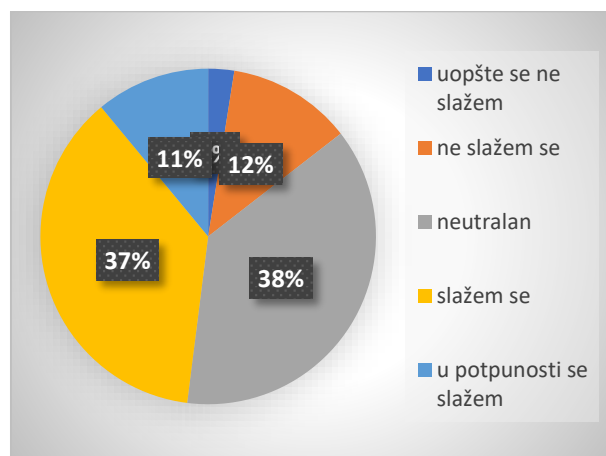

Grafikon 20. Prikaz odgovora na konstataciju: *Lokalne vlasti su zainteresovane za razvoj turizma u opštini Plužine*

Iz tabele i grafikona vidimo da se najviše ispitanika 44% slaže da su lokalne vlasti zainteresovane za razvoj turizma u opštini Plužine, dok njih samo 1% se uopšte ne slaže.

Tabela 21. Broj odgovora po datim kategorijama iz ankete

Lokalne vlasti stimulišu stanovništvo da se bavi turizmom putem davanja kredita i subvencija	
Uopšte se ne slažem	5
Ne slažem se	24
Neutralan	75
Slažem se	74
U potpunosti se slažem	22

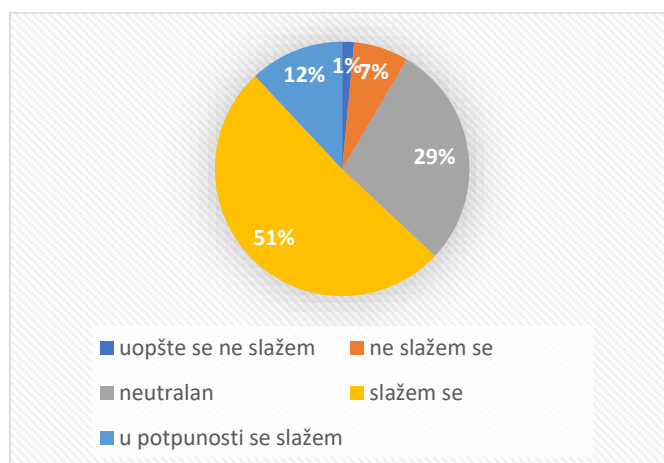

Grafikon 21. Prikaz odgovora na konstataciju: Lokalne vlasti stimulišu stanovništvo da se bavi turizmom putem davanja kredita i subvencija

U tabeli i grafikonu vidimo da je najviše ispitanika, 38%, dalo neutralan odgovor na pitanje stimulisanja stanovništva da se bavi turizmom putem davanja kredita i subvencija, dok njih samo 2% se uopšte ne slaže sa tim.

Tabela 22. Broj odgovora po datim kategorijama iz ankete

Turistička infrastruktura i suprastruktura u opštini Plužine nije u zadovoljavajućem stanju a lokalne vlasti nastoje da se to stanje poboljša kroz različite aktivnosti	
Uopšte se ne slažem	3
Ne slažem se	14
Neutralan	57
Slažem se	102
U potpunosti se slažem	24

Grafikon 22. Prikaz odgovora na konstataciju: *Turistička infrastruktura i suprastruktura u opštini Plužine nije u zadovoljavajućem stanju a lokalne vlasti nastoje da se to stanje poboljša kroz različite aktivnosti*

U tabeli i grafikonu vidimo da se najviše ispitanika slaže, njih 51%, da turistička infrastruktura i suprastruktura u opštini Plužine nije u zadovoljavajućem stanju, a lokalne vlasti nastoje da se to stanje poboljša. Najmanje njih, svega 1%, se uopšte ne slaže sa tim.

Kroz ovaj prikaz i analizu možemo vidjeti da su pomenute hipoteze sa početka poglavlja u potpunosti potvrđene jer je velika većina odgovorila pozitivno na date tvrdnje. Takođe, analiza je pokazala da lokalno stanovništvo ne samo da je veoma zainteresovano za razvoj turizma u opštini Plužine, već i da odlično poznaje motivske potencijale opštine i njene mogućnosti za razvoj turizma. Značajan broj učesnika u anketi i ozbiljan pristup istoj su pokazatelj da je stanovništvo opštine veoma otvoreno za saradnju sa nosiocima lokalne uprave i turističkim radnicima u Plužinama. Mišljenja smo da bi trebalo, osim rada na poboljšanju infrastrukture za brži razvoj turizma, više uključivati lokalno stanovništvo, čiji bi predlozi i sugestije mogli biti veoma korisni. Rezultati ankete mogu biti korisni i turističkim radnicima opštine i lokalnoj upravi jer je u njima mišljenje ispitanika, na osnovu kojeg mogu puno toga da promijene u odnosu sa stanovništvom ili da dodaju u turističkoj ponudi.

ZAKLJUČAK

Glavni cilj rada „Uloga turizma u razvoju opštine Plužine“ je da prikaže u kojoj mjeri su napreci u oblasti turizma doprinijela u razvoju opštine Plužine, i kako je taj proces tekao, što smo prikazali istraženim podacima u periodu 2016-2023. godina. U uvodnim poglavljima opisani su predmet, cilj i zadaci istraživanja, kratak osvrt na teorijsko proučavanje značaja turizma u razvoju gdje smo objasnili sve aspekte koji se često koriste za proučavanje značaja turizma.

Kako bi se prikazalo područje koje obuhvata ova opština najprije su opisane fizičko-geografske karakteristike prostora i u sklopu ovog poglavlja predstavljena je geološka građa, geomorfološke vrijednosti, hidrološke vrijednosti, pedološke karakteristike i bogatstvo flore i faune, i uz sve to su uklopljene turističke vrijednosti pojedinih motiva. Na taj način smo formirali sliku prostora opštine, kao i šta taj prostor nudi u turističkom smislu.

Poslije fizičko-geografskih karakteristika predstavili smo i društveno-geografske karakteristike, kako bi ukazali kako je tekao kulturnoistorijski razvoj opštine, karakteristike stanovništva koje tamo živi kao bitnog činioca razvoja, broj, gustinu naseljenosti, strukture, zatim smo prikazali brojne antropogene vrijednosti koje opština posjeduje od sakralne i profane arhitekture do manifestacija. Opisana su i naselja, njihov broj, veličina. Ono što je značajno za svaku opštinu je i privreda, i tu predstavljen privredni razvoj opštine i stanje u kome se ona danas nalazi.

Nakon opisivanja fizičko-geografskih i društveno-geografskih karakteristika kao nekog vida upoznavanja sa vrijednostima opštine Plužine, prešli smo na prikazivanje rezultata sprovedenog istraživanja o stepenu razvoja turizma u ovoj opštini preko broja posjeta i noćenja turista, i upoređivanjem sa dvije vodeće opštine kada je planinski turizam u pitanju (Žabljak i Kolašin), a podatke smo dobijali iz Uprave za statistiku-Monstat i Turističke organizacije Plužine. Uz pomoć navedenih organizacija prikazana je materijalna osnova razvoja turizma na način što je ukazano na smještajne kapacitete koje opština posjeduje, koji sa infrastrukturnim objektima čine osnovu za razvoj turizma. Ustanovljeno je da opštini nedostaju hoteli ali da ostalih smještajnih objekata ima dosta u većini naselja ove opštine. Zaključak do kog smo došli jeste da je turizam u ovoj opštini u usponu ali treba poraditi na tehničkim problemima kada je evidencija u pitanju.

Opisano je stanje i ostalih privrednih djelatnosti koje su značajne za turizam. Prije svega da je saobraćajna infrastruktura značajno poboljšana, ali kada je saobraćaj u pitanju veliki nedostatak je nepostojanje željezničke i vazdušne povezanosti, ugostiteljskih objekata ima sve više, zdravlje je znatno unaprijeđeno uz manje poteškoće. Ono što nedostaje i na čemu treba raditi jeste trgovina i zanatstvo koji bilježe značajnu stagnaciju posljednjih godina.

Za prikazivanje obima i strukture turističkog prometa istraživanje smo vršili preko pomenutih organizacija, i njihovih zaposlenih, od kojih smo dobili odgovore na pitanja odakle najviše dolaze turisti, da li su više domaći ili strani, koliko dugo ostaju, koje su starosti, da li su porodice ili pojedinci. Kroz te odgovore mi smo jasnije mogli sagledati obim i strukturu turista koji posjećuju ovu opštinu, a to su većinom stranci, koji posjećuju opštinu najčešće na period od 3-7 dana, mahom mlađe životne dobi.

Na kraju, rada kao poslednje poglavlje, prikazani su i analizirani rezultati anketnog upitnika koji je sproveden elektronskim putem. Došlo se do zaključka da su postavljene hipoteze sa početka rada u potpunosti potvrđene. Uloga lokalnog stanovništva je veoma bitna u razvoju turizma na određenom području, pa tako i na ovim prostorima. Veoma su važni stavovi lokalne zajednice u pogledu podrške razvoju turizma. Tako na ovom prostoru jedan dio lokalnog stanovništva direktno učestvuje u razvoju turizma, dok sa druge strane drugi dio učestvuje indirektno. Međutim, činjenica je da jedan dio lokalnog stanovništva uopšte ne učestvuje u turističkim aktivnostima i razvoju turizma. Efekti koji su očigledni kroz razvoj turizma nose kako niz pozitivnih tako mogu nositi i niz negativnih posljedica. Međutim, kod ovog stanovništva se javlja problem, jer postoji ograničavajući faktor u procesu stvaranja turističke ponude i razvoja turizma to je visoko učešće starog stanovništva u ukupnom broju stanovnika.

LITERATURA:

1. Bakić R, Mijanović D. (2008): Stanovništvo Crne Gore u drugoj polovini XX vijeka, Nikšić.
2. Blagojević O. (1996): Izabrana djela Piva, Beograd.
3. Demografski razvoj-bazna studija za izradu PPCG, Podgorica , 2018.
4. Devedžić M, (2011): Uticaj turizma na demografski razvitak, Beograd.
5. Jovičić D. (2008): Uvod u turizmologiju i turističku geografiju, Beograd.
6. Kasalica V. (2008): Kulturna baština Crne Gore, Kulturni centar, Bar;
7. Mijanović D., Brajušković – Popović M. (2022): Promjene starosne strukture stanovništva opština durmitorskog područja, Zabljak / 150 godina urbanog naselja, Crna Gora / 30 godina ekološke države, 2022. (naučna monografija), str. 101-123.
8. Mijanović D., Brajušković M. (2018): Changes in the size of the population of the Montenegrin villages from the second half of the twentieth century, GREEN ROOM SESSIONS 2018 International GEA (Geo-Eco-Eco-Agro) Conference 1-3 November, Podgorica, Montenegro, Book of Proceedings 2, n-266-278.
9. Mijović P. (1980): Umjetničko blago Crne Gore, Jugoslovenska revija, Beograd, Pobjeda, Podgorica.
10. Monstat- Uprava za statistiku: Uporedni pregled broja stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991 i 2003., podaci po naseljima, knj. br. 10, Podgorica, 2005.
11. Monstat- Uprava za statistiku: Uporedni pregled broja domaćinstava 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991 i 2003., podaci po naseljima, knj. br. 10, Podgorica, 2005.
12. Monstat- Uprava za statistiku: Prvi rezultati - popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori, Podgorica, maj 2011.
13. Monstat- Uprava za statistiku: Crna Gora u brojkama, 2022.g.
14. Monstat- Uprava za statistiku: Statistički godišnjak za 2022. godinu
15. Monstat- Uprava za statistiku: Tabele popisa stanovništva: N1, N3, N4, N6, N7 i N8.
16. Nikolić S. (2000): Priroda i turizam Crne Gore, Republički zavod za zaštitu prirode, Podgorica.
17. Pasinović M. (2006): Menadžment prirodnih i kulturnih resursa, Fakultet za turizam, Bar.
18. Radović M. (2010): Turistička geografija Crne Gore, Fakultet za turizam, hotelijerstvo i trgovinu, Bar, Fakultet za turizam i hotelijerstvo, Kotor.
19. Perošević N., Manojlović B. (2022): Kulturno-istorijski spomenici Durmitorskog područja i njihov značaj; Zabljak / 150 godina urbanog naselja, Crna Gora / 30 godina ekoloske drzave, 2022. (naučna monografija), str. 137-161.
20. Radojičić B. (2005): Vode Crne Gore, Institut za geografiju Filozofskog fakulteta, Nikšić.
21. Radojičić B. (2008): Geografija Crne Gore – Prirodna osnova – DANU, Podgorica.
22. Radojičić B. (2008): Geografija Crne Gore – Regije, DANU, Podgorica;
23. Radojičić B. (2015): Crna Gora – Geografski enciklopedijski leksikon, Nikšić.
24. Zavod za hidrometeorologiju i seizmologiju Crne Gore; podaci.

25. PUP -Plužine-2012.god

26. Tomić S. 1998.god

27. TO Plužine

28. Detaljni urbanistički plan CENTAR- opština Plužine

29. Društvena osnova, problemi i perspektive razvoja(naučna monografija),Nikšić 2022:
Mr.Branka Manojlović i Prof.dr Nenad Perošević)

30. Svetozar Tomić-Banjani,Piva i Pivljani(naselja i poreklo stanovništva)Beograd, 1949)

WEB adrese:

(<https://www.pluzine.me/>)

(<https://durmitor.wordpress.com/about/pluzine/>)

(www.Park prirode Piva)

(<https://www.durmitor.rs/kanjon-komarnice/>)

(<https://www.durmitor.rs/kanjon-pive/#>)

(https://www.rastko.rs/rastko-cg/povijest/stomic-pivljani.html#_Toc526759403)

(https://www.adrialine.me/_mne/rafting.html)

(<https://putovanjazapet.com/savrsena-adrenalinska-avantura-rafting-tarom/>)

(<https://www.ekapija.com/me/news/4362665/real-estate/real-estate/investments>)

(<https://turistickaprizma.rs/krstarenje-pivskim-jezerom-do-skrivenog-mjesta-silence/>)

(<https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/660334/valorizovati-turisticke-potencijale-pivskog-jezera>)

(<https://volimpodgoricu.me/novosti/piva-je-raj-na-zemlji-stranci-ostaju-bez-teksta-ko-jednom-dodje-vraca-se-svake-godine-foto-video>)

(<https://nparkovi.me/np-durmitor/>)

(<https://www.portalanalitika.me/clanak/265039--pluzine>)

(<https://www.serbianontheroad.com/nacionalni-park-piva-pluzine-i-foca/>)

(<https://sharemontenegro.me/pivska-prica-razlog-vise-da-ovog-ljeta-posjetite-pluzine/>)

(<https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/662592/dani-pivskog-jezera-prvi-put-u-pluzinama>)

(<https://www.vijesti.me/zabava/muzika/390331/muzicki-karavan-bedem-festa-krece-iz-pluzina>)

(<https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/315740/otvorena-sezona-u-pivi-cilj-da-goste-zadrze-duze-od-dan-dva>)

(<https://rtnk.me/ekonomija/u-pluzinama-grade-biznis-zonu-zele-da-ozive-privredu/>)

<https://www1.wdr.de/radio/cosmo/programm/sendungen/radio-forum/region/cg-turizam-100.html>)

